

[All rights reserved by the Trustees of the Fund.]

Printed by Rameshwar Yenu Shetty at the Vimayavastu Press No 26-28 Kollhat Lane, Bombay

Published by Jarni Panchsena Bhagobhai Shri Jivabhattar Josa Bhandar Sarai.

जीवविचारसूची ।

१	मगलापरज	गाथा १	१४	अलङ्कारलक्षणपरतिर्यपञ्चौरमनुष्यमेव २० २१ २२ २३
२	जीवकेमेव	२	१५	देववाक्यमेव २४
३	पृथ्वीकायकेमेव	३-४	१६	सिद्धौकामेव २५
४	अप्यकायमेव	५	१७	पौषद्वार २६
५	अग्निकायकामेव	६	१८	क्षरीरप्रमाणद्वारअवगाहना २७-२८ २९ ३० ३१ ३२ ३३
६	वायुकायकामेव	७	१९	व्यायुप्रमाणद्वार ३४-३५-३६-३७-३८-३९
७	वनस्पतिकायसाधारणमेव	८-९-१०-११-१२	२०	कायस्त्रिप्रमाणद्वार ४०-४१
८	प्रत्येकवनस्पतिमेव	१३	२१	प्राणप्रमाणद्वार ४२-४३-४४
९	सूक्ष्मवायवरूप	१४	२२	बोमिद्वार ४५-४६-४७
१०	मेरुद्वीमेव	१५	२३	सिद्धकायरूप ४८
११	तेरुद्वीमेव	१६-१७	२४	संसाररूप ४९-५०
१२	चोखिमेव	१८	२५	जीवविचारलक्षणरूप इति । ५१
१३	पर्वद्वीमेव नारकीमेव	१९		

नवतत्त्वसूची ।

१ नवतत्त्वनाम	गाथा	१
२ नवतत्त्वभेद		२
३ धीवक्त्रभेद		३-४
४ जीवजलप पर्वसिमाज		५-६-७
५ मजीबभेदस्वभाज		८-९-१०
६ पुत्रलक्षरूप मुहूर्तमें भावति		११-१२
७ काजलक्षरूप परिलानीगाथा		१३-१४
८ पुण्यतत्त्वभेद		१५-१६-१७
९ पापतत्त्वभेद		१८-१९-२०
१० आत्मतत्त्वभेद		२१-२२-२३-२४
११ संवत्तत्त्वभेद	२५ २६ २७-२८ २९ ३० ३१ ३२ ३३	
१२ निरजतत्त्वभेद		३४-३५

१३ वंशतत्त्वभेद कर्मसमावस्थिजन्मयोत्पत्ति

१४ मोक्षतत्त्वभेद मार्गणाद्वार	१५-१६-१७-१८-१९-२०-२१-२२	२३-२४
१५ सम्पत्तिलक्षरूपमाहात्म्य		
१६ पुत्रलक्षरूपचर्चनलक्षरूप		५४
१७ १५ भेदसिद्ध	५५-५६-५७-५८-५९	६०
१८ सिद्धिगमनप्रमाण		

इति ।

वृद्धकसूची ।

१ भगवत्पराज	गाथा	१
२ वृद्धकनाम		२

३	ब्राह्मणाया समग्रहृषी २४ द्वार	गाथा ३-४
४	१ क्षीरद्वार २ अक्षगाहनाद्वार वैश्विष्यसं० प्र० काष्ठ ५	
		-३-४-८-९-१०
५	३ सप्तवणद्वार	११
६	४ संसाद्वार ५ संस्नानद्वार	१२-१३
७	६ फपायद्वार ७ लेका ८ इन्द्रियद्वार	१४-१५
८	९ १० समुद्रपातद्वार ११ दृष्टिद्वार १२-१३-१४-१५	१६-१७-१८
९	१२ वस्ननद्वार १३ ज्ञानद्वार	१९-२०
१०	१४ योगद्वार १५ वपयोगद्वार	२१-२२
११	१६-१७ वपपाठपयजद्वार	
१२	१८ स्मितिद्वार १९ पर्याप्तिद्वार २४ २५-२६ २७-२८	
१३	२० क्रिमाह्वारद्वार २१ सीमसंज्ञाद्वार	२९-३०-३१
१४	२२ गतिद्वार २३ भागतिद्वार	३१-३२-३३-३४
		-३५-३६-३७

१५	२४ वेदद्वार च पुनः अस्याननुस्वद्वार गाथा ३८-३९-४०
१६	स्तुति करवामाभ
	४१-४२

इति ।

जबूद्धीपसधयणीसूची ।

मगलाचरण द्वारगाथा १ स्रवणाद्वार गाथा १-२-३-४-५	
२ योजनद्वार परबिगजितवद	६-७-८-९-१०
३ क्षेत्रद्वार ४ पर्वणद्वार	११-१२
५ कूटद्वार	१३-१४-१५-१६-१७
६ तीर्थद्वार ७ भेणीद्वार	१८-१९
८ विजयद्वार ९ ब्रह्मद्वार	२०
१० मवीद्वार	२१-२२-२३-२४-२५-२६
परवणप्रमाण	इति ।
	२७-२८-२९

आगमसार अनुक्रमणिका ।

विषय

- १ त्रयकरण समष्टिज्ञाननिश्चयव्यवहारस्वरूप
- २ बटुव्यवहारस्वरूपगुणपर्याय
- ३ आठपक्ष स्वरूप्यादि
- ४ सातनवकास्वरूप "
- ५ व्यास निक्षेपा "
- ६ व्यास प्रमाण "
- ७ सप्तमंगी त्रिमयीसामान्यसमावधान
- ८ निगोद विचार "

विषय

- ९ साधु भावककाव्रत "
- १० व्यास ध्यान "
- ११ भावना १२-४ "
- १२ समष्टि १० ह्यदि ८ गुण ५ मूल्य
- १३ निश्चयव्यवहारस्वरूप
- १४ पञ्चसमवाय "
- १५ प्रस्तावना
- १६ आपना निक्षेपा निरूपण द्रष्टव्य रयमे अष्टुदि

इति सूची ॥

पत्र ७१ ७३ ७६ ७७ ८० ८३ ८४ ८५

पत्र ५१ ५२ ५४ ५७ ६० ६३ ६६ ६८

नयचक्रसार अनुक्रमणिका

विषय	पन्ना	विषय	पन्ना
१ मंगलाचरण । चार छन्दयोग तथा गुणठाणा आ भीजीबन्धमेव और साधारण वैराग्य उपवेश तथा मन्त्रि सामान्य विद्वत्ता और भीमासाविक अर्प वर्यनोका विचार	११	४ पंचास्तिकायका सामान्य विशेष धर्म	१०१
२ द्रव्यका गुणका और पर्यायका छम्पन नय निषे पादिक सदित इणुके अन्तरभूत धर्म्यदर्शनीयोकी उन्मार्गठा इत्यादिक	१४	५ अस्तिस्वभावका छम्पन और नास्तिस्वभावका छम्पन	१०२
३ पंचास्तिकायक्य स्वरूप तथा एकेक द्रव्यका भिन्न भिन्न छम्पन इत्यादि	१६	६ अर्पित अनर्पितपणे एकधर्म सप्तमंगी देखाइ है	१०५
		७ अत्यंत विस्तारसहित स्वरूपपणे सप्तमंगी देखाइ है	१०८
		८ गुणनी सप्तमंगीया देखाई है	११३
		९ नित्यानित्याख्यावर्मे और अस्ति नास्ति स्वभा- वर्मे उत्पाद्य ध्वयका एक भेद दुसरा	११४

विषय	पत्र	विषय	पत्र
१० मेव हीसुत मेद थोबा मेव पांचसा मेव छटा		१२ निसेपाचिकाट	१२७
मेव साधना इत्यादि	११५	१३ नयमानकरपेका लघिकरट	१२८
११ एकलमाव अनेकलमाव मेदकमाव अनेक समाव		१४ प्रमाणका स्वरूपके साध ज्ञानस्वरूपका लोका-	
मध्यस्वमाव अमध्यस्वमाव वच्छम्य समाव अद-		काणा वाणविकरण इत्यादि	१४४
च्छम्यस्वमाव परमस्वमाव इत्यादिकर्क स्वरूप ज्ञा		१५ पूर्णज्ञान चारित्र्यरूप मोक्षमार्ग निरूपण	१४७
जुरा जाणका	११८	१६ स्वकुल प्रकाशन	१५१

जीवविचारप्रकरणम् ।

प्रणम्य श्रीधर्ममानं, सर्वज्ञ सर्वदर्शिनं, वीथिचारवोधार्थं, क्रियते लोकभाषया १ व्याख्या इतिशेषः ।

भुवणपईव वीर, नमिऊण भणामि अबुहवोहृत्य । जीवसरूव किंचिवि, जह भणियं पुवसूरीहिं ॥१॥

(भुवणपईव) तीनभुवनक्य संसारमें वीपकके समान, (वीर) भगवान् महावीरको, (नमिऊण) नमस्कार करके, (अबुहवोहृत्य) अज्ञ लोगोंको ज्ञान करानेके लिये, (पुवसूरीहिं) पुराने आचार्योंने, (जह भणियं) जैसा कहा है वैसा, (जीवसरूव) जीयका स्वरूप, (किंचिवि) संक्षेपसे (भणामि) मैं कहता हूँ ॥ १ ॥

प्रम—जीयका स्वरूप जाननेसे क्या लाभ है ? उत्तर—उनको हम अपनी आत्माके समान समझ कर उनसे प्रतीय करें—उनको तकलीफ न पहुँचावे

१—प्रसन्न करमाण है कि—'पहले ज्ञान लभो कृपा, पुरे बिहारे सम्पत्तजय । अज्ञावीकिजसी ? किंवा बाहीब सेव पावर्ग ?' पहले ज्ञान होगा सब ही अविसायर्मका पावन हो सक्य है ।

प्र०—यदि हम उनको सतावेंगे तो क्या होगा ! उ०—ये भी हमें सतावेंगे—बदला लेंगे, इस एक कमजोर होनेके सपने ये बदला न ले सकेंगे तो दूसरे जन्ममें लेंगे

प्र०—भगवान्‌को मुयन-प्रदीप क्यों कहा ! उ०—जैसे दीपक घट-पट आदि पदार्थोंको प्रकाशित करता है वैसे भगवान्‌ सारे ससारके पदार्थोंको प्रकाशित करते हैं—खुद जानते हैं तथा समयसरणमें औरोंको उपदेश देते हैं—इसलिये उनको मुयन प्रदीप कहते हैं

अब इस किन्हींको समझना चाहिये ! उ०—जो लोग, जीवके स्वरूपको नहीं जानते उनको आचार्य फौन है ! उ०—गौतम स्वामी, सुधर्मा स्वामी आदि

नसारिणो य, तस थावरा य ससारी । पुढवी-जल-जलण वाऊ, वणस्सई थावरा नेया ॥२॥
—जीव, दो प्रकारके हैं (मुष्ठा) १ मुक्क (य) और (संसारिणो) २ ससारी हैं (तस) प्रस जीव, (य)) स्यावर जीव, (संसारी) संसारी दोप्रकारके हैं वसके मेद आगे कहेंगे (पुढवी जल जलण याऊ यी, जल, अग्नि, वायु और धनस्पतिको (थावरा) स्यावर (नेया) जानना ॥ २ ॥

भाषार्थ—जीवके दो भेद हैं—मुक्क और ससारी संसारी जीवके दो भेद हैं—प्रस और स्यावर स्यावर जीवके पाँच भेद हैं—पृथ्वीकाय, जलकाय-अपकाय, अग्निकाय-तेजःकाय, वायुकाय और धनस्पतिकाय

प्र०—जीव किसको कहते हैं? उ०—जो प्राणोंको धारण करे प्राण दो तरहके हैं, भाय-प्राण और द्रव्य-प्राण कहते हैं वेतनाको भाव-प्राण कहते हैं पाँच इन्द्रियाँ—आँख, जीभ, नाक, कान और त्वचा; त्रिविध घट-मनोबल, वचनबल और कायबल, आसोत्थकास और आयु ये दस द्रव्य-प्राण हैं

प्र०—मुक्त किसको कहते हैं? उ०—जिसका जन्म और मरण न होता हो—जो जीव, जन्म-मरणसे छूट गया हो

प्र०—संसारी किसको कहते हैं? उ०—जो जीव जन्म-मरणके चक्करमें फँसा हो

प्र०—द्रस किसको कहते हैं? उ०—जो जीव, सर्वा-गरमीसे अपना घषाय करनेके लिये घट-फिर सके, यह द्रस

प्र०—स्यावर किसको कहते हैं? उ०—जो जीव सर्वा-गरमीसे अपना घषाय करनेके लिये घट-फिर न

सके, यह स्यावर ।

प्र०—पृथ्वीकाय आदिका क्या अर्थ है? उ०—कायका अर्थ है शरीर; जिस जीवका शरीर पृथ्वीका हो, यह पृथ्वीकाय; जिसका शरीर जलका हो, यह जलकाय, जिसका अग्निका हो, यह अग्निकाय; जिसका वायुका हो, यह वायुकाय; जिसका धनस्पतिका हो, यह धनस्पतिकाय

फलित्मणि-रयण विदुम, द्विगुल हरियाल-मणसिल-रसिदा ।

कणगाइ धाउ-सेवी-, वस्त्रिअ-अरणेहय पलेवा ॥ ३ ॥

अन्भय तूरी-ऊस, मट्टी-याहाण-जाइयो गेगा । सोबीरजण-छूणा-इ, पुढवि मेआइ इखाई ॥ ४ ॥

(फटिह) स्फटिक, (मणि) मणि-चन्द्रकाण्ट आदि, (रयण) रत्न-वपुर्कर्मसन आदि, (विपुम) मृगा, (विरुल) विहुल-शंभुर, (हरियाल) हरताल, (मणसिख) मैनसिख-मनाशिला, (रसिंद) रसेन्द्र-पारा-पारद, (कणगाइ छाव) कणिका-छाव रङ्गकी मिट्टी, सोनागेरु (अरणेइय) अरणेष्टक-पत्थरोंके दुकनोंसे मिली हुई पीली मिट्टी, (वसिम) पलेरक-एक विस्मका परयर ॥ ३ ॥ (अबसय) अबक-अवरक, (पूरी) सेबनतूरी (कलं) धारमूमिकी-ऊसरकी मिट्टी, पापडल्लार (मट्टी पाहाण जाइयो गेगा) मिट्टी और पत्थरकी अनेक आवियां, (सोबीरजण) छुरमा, लापरिया (लूणाई) लपण-नमक, (इखाई) इत्यादि (पुढविमेआई) पृथ्वीकाय सीवोंके मेव हैं ॥ ४ ॥

भायार्थ—स्फटिक, मणि, रत्न, मृगा, विंगड, हरताल, मैनसिख, पारा, सोना, चान्दी, टाम्बा, लोहा, सीसा-शीशा, जस्ता, लडिया, सोनागेरु पाषाणके दुकनोंसे मिली हुई पीली मिट्टी, पलेवक नामक पत्थर, अवरक, सेबनतूरी नामक मिट्टी, ऊसरकी मिट्टी, और भी काली, पीली आदि रङ्गकी मिट्टी तथा पत्थर; सफेद, काला, लाल रंगका छुरमा; साभर आदि नमक, इस प्रकार और भी बहुतसे पृथ्वीकाय सीवोंके मेव समझना चाहिये ॥

प्र०—क्या इन सोने-चान्दीके गहनोंने भी जीव हैं ?

उ०—जहाँ, जव तक सोना-चान्दी स्थानमें रहता है

सब एक उसमें जीव रहता है, तबानसे निकालनेपर गलानेसे जीव नष्ट हो जाता है इस तरह पृथ्वीका सारा पदार्थ लने तथा मिट्टियोंको पैरोंसे चलने आदिसे भी जीव नष्ट होते हैं ।

भोमतस्त्वमुदग, ओसाहिम-करग-हरितणू महिआ । द्रुति घणोदहिमाई, भेआ णेगा य आउस्स ॥ ५ ॥

(भोम) भूमिका-फूँआ, तालाय आदिका जल, (अन्तरिक्षमुदग) अन्तरिक्षका-आकाशका जल (ओसा) ओस, (हिम) धर्फ, (करग) ओले, (हरितणू) हरित घनस्पतिके-खेतमें बोये हुए गेहूँ, अथ आदिके-बालोंपर जो पानीके चूब होते हैं, वे, (महिया) महिमा-छोटे छोटे जलके कण जो घादलोंसे गिरते हैं, (घणोदहिमाई) घनोदधि आदि, (आउस्स) अप्काय जीवके, (भेआ णेगा) अनेक भेद, (द्रुति) होते हैं ॥ ५ ॥

भावार्थ—फूँआ, तालाय आदिका पानी, वर्षाका पानी, ओसका पानी, ओलोंका पानी, खेतकी घनस्पतिके ऊपरके जलीय कण, आकाशमें घादलोंके चिरनेपर कमी कमी सूक्ष्म जल-तुषार गिरते हैं, वे, तथा घनोदधि ये सब, तथा और भी अप्काय जीवके भेद हैं

प्र०—घनोदधि किसे कहते हैं ? उ०—स्वर्ग और नरक-पृथ्वीके आधार-भूत जलीयपिण्डको

इगाल जाल-मुम्मुर,—उफ्फासणि-कणग-विज्जुमाईआ । अगणिजिआण भेआ, नायधा निउणबुद्धीय ॥ ६ ॥

(इंगाल) अंगार-ज्वाला-रहित काष्ठकी अग्नि, (जाल) ज्वाला (मुम्मुर) कण्डेकी अथवा भरसौंयकी गरम राखमें

रहनेवाले अग्नि-कण, (उष्ण) उल्का-आकाशसे जो अग्निकी वर्षा होती है वह, (अस्त्राणि) अशनि-यस्त्रकी अग्नि, (कणग) आकाशमें उड़नेवाले अग्नि-कण, (विज्रुमाश्वा) बिजलीकी अग्नि इत्यादि, (अगणितिमाणा) अग्निकाय-नीयोंक (मेआ) मेद (निउणतुदीए) निपुण-बुद्धिसे-सूक्ष्म-बुद्धिसे (नायणा) जानना ॥ ६ ॥

वायार्थ—काष्ठ आदिकी ग्वाला-रहित अग्नि, अग्निकी ग्वाला, कण्ठकी अथवा भरसोंयकी गरम राखमें रहनेवाले अग्नि-कण, उल्काकी अग्नि, आकाशीय अग्नि-कण, यस्त्रकी अग्नि, विद्युत्की अग्नि ये तथा अन्य भी अग्निकाय जीवोंके मेद सूक्ष्म-बुद्धिसे जानना चाहिये

उ-भामग-उष्कलिया, मडलि-मह-सुद्ध-गुजवाया य । घणतणु-वायाईया, मेया खलु वाउकायस्स ॥ ७ ॥

(उष्मामग) उष्मामक-नृण आविको आकाशमें चढ़नेवाला वायु, (उष्कलिया) उत्कलिका-नीचे घड़नेवाला वायु, जिससे धूलिमें रेखाएँ हो जाती हैं (मडलि) गोलाकार घड़नेवाला वायु, (मह) महावात-आन्धी, (सुद्ध) शुद्ध-मन्दवायु, (गुंजवाया य) और गुंजवायु-जिसमें गूँजनेकी आवाज होती है, (घणतणुवायाईया) घनवात, तनुयात आदि, खलु (वाउकायस्स) वायुकायके (मेया) मेद निश्चय हैं ॥ ७ ॥

‘वायार्थ—आकाशमें ऊँचा घड़नेवाला, नीचे घड़नेवाला, गोलाकार घड़नेवाला, आन्धी, मन्द-वायु, गुंजारव कर-नेवाला वायु, घनवात, तनुवात, ये सब, तथा उ’ भी वायुकायजीवोंके मेद हैं

प्र०—धनयात और तनुयातमें क्या फर्क है ?

उ०—धनयात जमे हुए घीकी तरह गाढ़ा है और तनुयात घपाये हुये घीकी तरह तरल है; धनयात स्वर्ग तथा नरक-पृथ्वीका साधार है और तनुयात नरक-पृथ्वीके नीचे है साधारण-पचेआ, वणसइजीचा दुहा सुए भणिया। जेसिमणंताण तणु, पणा साधारणा तेऊ ॥ ८ ॥

(सुए) सुतमें-शाखमें, (वणसइजीचा) धनस्पति-कायके जीव, (साधारण पचेआ) साधारण और प्रत्येक ऐसे, (दुहा) दो प्रकारके (भणिया) कहे गये हैं (जेसिमणताण) जिन अनन्त जीवोंका (पणा) एक (तणु) शरीर हो, (तेऊ) वे (साधारणा) साधारण कहलाते हैं ॥ ८ ॥

भावार्थ—सिद्धान्तमें धनस्पतिकाय जीवोंके दो भेद कहे गये हैं—साधारण-धनस्पति-काय और प्रत्येक धनस्पति-काय जिन अनन्त जीवोंका शरीर एक हो वे जीव, 'साधारण-धनस्पतिकाय' कहलाते हैं

कदा अकुर किसलय,—पणगा-सेवाल-भूमिफोडा अ। अच्छय तिय-गज्जर-मो,—स्य वट्ठुला-येग-पक्कका ९ कोमलफल च सप, गूढसिराइं सिणाइपत्ताइ। थोहरि-कुआरि-गुगुलि, गलोय-पमुद्दाइ-छिन्नरुहा ॥ १० ॥

(कदा) जमीकन्द-आलू, सूरन, मूलीका कन्द आदि (अकुर) अकुर, (किसलय) नये कोमल पत्ते, (पणगा सेवाल) पाँच रागी फुलि-जो कि यासी अन्न वगेरमें पैदा होती है, और सेवाल पाणीपर जमती है (भूमिफोडा) भूमिस्फोट,—घर्षा श्रुतमें छत्रके आकारकी धनस्पति होती है, (गल्लयसिय) अव्रक, हस्वी और कर्चुक, (गज्जर) गाजर,

(मोत्य) नागरमोथा, (घत्तुला) वयुआ, (योग) एक किसका कन्द, (पार्शका) पालका-शाकयिगेप ॥९॥ (कोमलफलं च सर्वं) सब तरहके कोमल फल-खिनमें बीज पैदा न हुये हों, (गूढ सिराई सिणाइ पचाइ) खिनकी नसें प्रकट न हुई हों, वे, तथा सन आदिके पत्ते, (घोहरि) घूहर, (कुआरि) कुधारपावो, (गुग्गुलि) गुग्गुल, (गलोय) गिलोय-गुर्घ, (यमुदाइ) आदि, (छिन्नरुहा) छिन्नरुह-काटनेपर मी कर्गनेवाली कुछ वनस्पतियाँ ॥ १० ॥

भावार्थ—आइ, सूरज, मूलीका कन्द, अङ्कुर, नये कोमल पत्ते, और फुल्लि जो कि घासी अन्नमें पाँच रंग की पैदा होती है और सेबाल, वर्षा ऋतुमें पैदा होनेवाली छत्राकार धनस्पति, अत्रक, हस्वी, कर्पूक, गाअर, नागरमोथा, वयुआ, वेग नामक कन्द, पालको, खिनमें बीज पैदा न हुये हों, ऐसे कोमल फल, खिनमें नसें प्रकट न हुई हों, वे, और सन आदिके पत्ते, घूहर, घीकुधार, गुग्गुल तथा काटनेपर धोह देनेसे कर्गनेवाली गुर्घ नीघगिलोय आदि घन स्पतियाँ, ये सब साधारण-धनस्पतिक्रय कहलाते हैं, इनको अनन्तकाय और वायर निगोदके जीव मी कहते हैं यहाँ बह समझना चाहिये कि ये सब गीली धनस्पतियाँ ही समीव होती हैं, सूखी नहीं

इच्छाइणो अणेगे, हवति भेया अणंतकायाण । तेसिं परिजाणणत्थं, लक्खणमेय सुप भणिय ॥१॥

(इच्छाइणो) इत्यादि, (अणेगे) अनेक (भेया) भेद, (अणत्तकायाण) अनन्तकाय जीवोंके, (हवति) है, (तेसिं) उनके, (परिजाणणत्थं) अच्छी तरह जाननेके लिये, (सुप) सुतमें—शास्त्रमें, (पयं) यह (लक्खणे) लक्षण (मणियं) कहा है ॥ ११ ॥

भायार्थ—नव और दसमी गाथाओंमें जो अनन्तकायके मेद गिनाये हैं, उनसे मी अधिक मेद है, उन सबको समझानेके लिये सिद्धान्तमें अनन्तकायका लक्षण कहा है

गूढसिरसधिपद्म, समभग-महीरुह च छिन्नरुह । साधारण सरीर, तद्विवरीअ च पत्तेय ॥ १२ ॥

जिनकी (सिर) नसें, (सधि) सन्धियाँ, और (पद्म) पर्व-गोंठें, (गूढ) गुप्त हों—देखनेमें न आवें, (समभग) जिनको तोड़नेसे समान टुकड़े हों, (अहीरग) जिनमें तन्तु न हों, (छिन्नरुह) जो काटनेपर मी ऊर्गे ऐसी घनस्पतियाँ—फल, फल, पत्ते, मूखियाँ आवि, (साधारण) साधारण, (सरीर) शरीर है (तद्विवरीअ अ) और उससे विपरीत, (पत्तेय) प्रत्येक-वनस्पतिकाय है ॥ १२ ॥

भायार्थ—अनन्तकाय घनस्पति उसको समझना चाहिये “जिस घनस्पतिमें नसें, सन्धियाँ और गोंठें न हों, जिसको तोड़नेसे समान भाग हों, जिसमें तन्तु न हों, जिसको काटकर वो देनेसे वा ऊर्गे,” जिसमें एक लक्षण न हो, उस घनस्पतिको ‘प्रत्येक-वनस्पति’ समझना चाहिये ।

एगसरीरे एगो, जीवो जेसि तु ते य पत्तेया । फल-फूल-छल्लि-कट्टा, मूलगपत्ताणि धीयाणि ॥ १३ ॥

(जेसि) जिनके (एगसरीरे) एक शरीरमें (एगो जीवो) एक जीव हो (ते तु) वे तो (पत्तेया) प्रत्येक-घनस्पतिकाय हैं; उनके सात मेद हैं (फल, फूल, छल्लि, कट्टा) फल, पुष्प, छाल, काष्ठ, (मूलग) मूखियाँ, (पत्ताणि) पत्ते, और (धीयाणि) धीजा ॥ १३ ॥

भाषार्थ—जिन धनस्पतियोंके एक छरीरमें एक जीव हो अर्थात् एक छरीरका एक ही जीव, स्वामी हो, उन धनस्पतियोंको प्रत्येक-धनस्पतिकाय समझना चाहिये, प्रत्येक धनस्पतिकाय जीवके सात भेद हैं—फल, पुष्प, छाल, काष्ठ, मूलियों, पत्ते और बीज

पतेयं तरु मोक्षु, पचवि पुढवाइणो सयललोए । सुहुमा हवति नियमा, अतमुहुत्ताउ अबिस्सा ॥ १४ ॥

(पतेय तरु) प्रत्येक-धनस्पतिकायको (मोक्षु) छोड़कर, (पचवि) पाँचों ही (पुढवाइणो) पृथ्वीकाय आदि, (सुहुमा) सूक्ष्म-स्थावर (सयल लोए) सम्पूर्ण लोकमें (हवति) विद्यमान हैं—रहते हैं—और वे (नियमा) नियमसे (भतमुहुत्ताउ) अन्तर्मुहूर्त आयुष्यवाले होते हैं, तथा (अबिस्सा) अदृश्य हैं—आँखसे देखनेमें नहीं आते ॥ १४ ॥

भाषार्थ—प्रत्येक-धनस्पतिकायको छोड़कर पृथ्वीकाय आदि पाँचों ही सूक्ष्म-स्थावर सम्पूर्ण लोकमें भरे पड़े हैं उनकी आयु अन्तर्मुहूर्तकी होती है तथा वे इतने छोटे हैं कि आँख वगैरे नहीं देख सकती

प्र०—अन्तर्मुहूर्त किसे कहते हैं ? उ०—नय समयसे लेकर, एक समय कम, दो घड़ी जितना काल अन्तर्मुहूर्त कहलाता है नय समयोंका अन्तर्मुहूर्त सबसे छोटा अर्थात् अपत्य है। और, दो घड़ीमें एक समय कम हो, तो यह अन्तर्मुहूर्त उत्कृष्ट है। बीचके कालमें, नव समयसे आगे, एक एक समय बढ़ाते जाँय तो, उत्कृष्ट अन्तर्मुहूर्त तक, अर्धस्य अन्तर्मुहूर्त होते हैं

प्र०—समय किसे कहते हैं ?

उ०—उस सूक्ष्म कालको, जिसका कि सर्वशुद्धी दृष्टिमें भी विभाग न हो सके

प्र०—मुहूर्त किसे कहते हैं? उ०—दो घड़ी अर्थात् अबतालीस मिनिटोंका मुहूर्त होता है

विशेष—प्रत्येकदनस्पृष्टिकाय नियमसे बाहर है, पाँच स्थावर, सूक्ष्म और धावर दो तरहके हैं, सबको मिठाकर ग्यारह भेद हुये; ये ग्यारह पर्याप्त और अपर्याप्तरूपसे दो तरहके हैं, इस तरह स्थावरजीवके चार्लस भेद हुये

प्र०—पर्याप्त-जीव किसे कहते हैं? उ०—जो जीव अपनी पर्याप्तियाँ पूरी कर चुका हो, उसे

प्र०—अपर्याप्त-जीव किसे कहते हैं? उ०—जो जीव अपनी पर्याप्तियाँ पूरी न कर चुका हो, उसे

प्र०—पर्याप्त किसे कहते हैं? उ०—जीवकी वस्तु सफिको-जिसके द्वारा जीव, आहारको ग्रहण कर रस, क्षीर और इन्द्रियोंको बनाता है तथा योग्य पुत्रोंको ग्रहण कर स्वासोच्छ्वास, भाषा और मनको बनाता है

सख-कवचुय गड्डुल, जलोय-चदणग-अलस-लहगाई। मेहरि किमि-पूररगा, घेइदिय साइवाहाई ॥१५॥

(संख) शङ्ख—दक्षिणाघर्त आवि, (कवचुय) कपर्दक-कौड़ी, (गड्डुल) गण्डोल पेटमें जो मोटे कृमि गँवोला पैदा होते हैं, (जलोय) जलोंका-ओँक, (चदणग) चम्बुनक-अल-जिसके निर्जीव क्षीरको साधु लोग स्थापनाचार्यमें रखते हैं, (अलस) भूनाग अलसीया जो धर्या शत्रुमें साँप सरीखे लंघे लाल रंगके जीव पैदा होते हैं, (लहगाई) लक्षक-लाली यक-जो घासी रोटी आदि अन्नमें पैदा होते हैं, (मेहरि) काष्ठके कीड़ेलह, (किमि) कृमि-पेटमें, फोड़ेमें तथा बवासीर आदिमें पैदा होते हैं, (पूअरगा) पुतरक-पानीके कीड़े, जिनका मुँह काला और रंग लाल वा श्वेत-प्राय होता है,

माथार्थ—जिन धनस्पतियोंके एक शरीरमें एक जीव हो अर्थात् एक शरीरका एक ही जीव, स्वामी हो, उन धनस्पतियोंको प्रत्येक-धनस्पतिकाय समझना चाहिये, प्रत्येक धनस्पतिकाय जीवके सात भेद हैं—फल, पुष्प, छाल, काष्ठ, मूठियाँ, पत्ते और धीज

पक्षेय तरु मोक्षु, पंचवि पुत्रवाङ्गो सयललोप । सुद्रुमा हवति नियमा, अतमुद्रुत्ताड अधिस्सा ॥ १४ ॥

(पक्षेय तरु) प्रत्येक-धनस्पतिकायको (मोक्षु) छोड़कर, (पंचवि) पाँचों ही (पुत्रवाङ्गो) पृथ्वीकाय आदि, (सुद्रुमा) सूक्ष्म-स्वावर (सयल छोप) सम्पूर्ण लोकमें (हवति) विद्यमान हैं—रहते हैं—और वे (नियमा) नियमसे (अतमुद्रुत्ताड) अन्तर्मुद्रत आयुष्यवाले होते हैं, तथा (अधिस्सा) अदृश्य हैं—और वे देखनेमें नहीं आते ॥ १४ ॥

माथार्थ—प्रत्येक-धनस्पतिकायको छोड़कर पृथ्वीकाय आदि पाँचों ही सूक्ष्म-स्वावर सम्पूर्ण लोकमें भरे पड़े हैं उनही आयु अन्तर्मुद्रतकी होती है तथा वे इतने छोटे हैं कि आँख उन्हें नहीं देख सकती

प्र०—अन्तर्मुद्रत कैसे कहते हैं ? उ०—नय समयसे लेकर, एक समय कम, दो घड़ी जितना काल अन्तर्मुद्रत कहलाता है नय समयोंका अन्तर्मुद्रत सत्रसे छोटा अर्थात् अल्प है; और, दो घड़ीमें एक समय कम हो, तो यह अन्तर्मुद्रत उत्कृष्ट है; बीचफे कालमें, नव समयसे आगे, एक एक समय बढ़ाते जाँय तो, उत्कृष्ट अन्तर्मुद्रत तक, भर्त्सस्य अन्तर्मुद्रत होते हैं

प्र०—समय कैसे कहते हैं ?

उ०—उस सूक्ष्म कालको, जिसका कि सर्वज्ञकी दृष्टिमें भी विभाग न हो सके-

जो शब्द और वाक्यमें पैदा होती है, (इंदुगोवाई) इन्द्रगोप-जो घणमें लाल रंगका जीय पैदा होता है जिसे पंजाबी बीजन्होटी, और गुजराती गोकलगाय कहते हैं-मारयाइमें मम्मोलाक० इत्यादि (त्रेन्द्रिय) त्रीन्द्रिय जीय है ॥ १७ ॥

भावार्थ—खिन जीयोंको सिर्फ शरीर, जीभ और नाक हो, इनको त्रीन्द्रिय कहते हैं,—ये ये हैं।—कानखजूर, खट मल, जूँ, चींटी, दीमक, अनाजमें पैदा होनेवाली इली, मकोड़ा, घीमें पैदा होनेवाली लाल कीड़ी, शरीरमें पैदा होने वाली चर्मजूँ, गायके कानआदिमें पैदा होनेवाले कीड़े, गोघालामें पैदा होनेवाले जीव, विष्टाके कीड़े, गोबरके कीड़े, अनाजके कीड़े, कुल्लु, गोपालिका, शक्कर और चावलमें पैदा होनेवाले जीव इली, इन्द्रगोप आदि

बउरिदिपाय विष्टू, हिंकुण-ममराय ममरिया-तिड्डा। मच्छिय-हसा-मसगा, फसारी-कविलहोलाई१८

(विष्टू) विष्ट, (हिंकुण) हिंकुण-पुड़साठ आदिमें पैदा होता है, (ममरा) खमर-भौरा, (ममरिया) खम रिका-बैर, (तिड्डा) मच्छिका-मच्छी, मधुमच्छी, (हसा) दंष्ट-डांस, (मसगा) मशक-जीव

कविलहोलाई

साठमें

(माइयाहाई) मातृवाहिका-लिसकी गुजरातमें अधिकता है और वहाँके लोग थूरेछ कहते हैं, इत्यादि (वैश्विय) दीन्द्रिय जीव है ॥ १५ ॥

भावार्थ—जिन जीवोंके त्याचा और जीभ हो, दूसरी इन्द्रियों न हों, वे जीव दीन्द्रिय कहलाते हैं, जैसे घाँस, कौड़ी, पेटके जीव, जोंक, अक्ख, भूनाग, ठालीयक, काष्ठकीट, कुमि, पृतरक और मातृवाहिका आदि

गोमी-मकण-जूआ, पिपीलि उदेहिया य मक्कोडा । इच्छिय-घयमिल्लीओ, सावय-गोकीढ जाईओ ॥ १६ ॥
गदहय-चोरकीढा, गोमयकीढा य धसकीढा य । कुथु-गुवालय-इलिया, तेइंदिय इदगोवाई ॥ १७ ॥

(गोमी) गुल्मि-कानस्रजुरा, (मकण) मत्सुण-सतमल, (जूआ) यूका-जू, (पिपीलि) पिपीलिका-भीटी, फाली कीढी (उदेहियाय) उपदेहिका-दीमक, और (मक्कोडा) मत्कोटक-मकोदा, (इच्छिय) इच्छिका-ईल्ली, जो अनाजमें पैदा होती है, (घयमिल्लीओ) घृतेलिका-ओ घीमें पैदा होती है, ठाळकीढी (सावय) चर्म-यूका-ओ शरीरमें पैदा होती है, जिससे भविष्यमें अनिष्टकी सङ्का की जाती है, (गोकीढ जाईओ) गोकीटकी जातियों अर्थात् पशुओंके कान आदि अणयवोंमें पैदा होनेवाले बीव ॥ १६ ॥ (गदहय) गर्दभक-गोशाला आदिमें पैदा होनेवाले सफेद रंगके जीव, (चोर कीढा) चोरकीट-विष्टाके कीड़े, (गोमयकीढा) गोमयकीट-गोबरके कीड़े, (धसकीढाय) घान्यकीट-अनाजके कीड़े, और (कुथु) कुन्पु-एक किसका कीढा, (गुवालय) गोपालिका-एक किसका अप्रसिद्ध जीव, (इलिया) इलिका-

ओ दाढ़र और घायलमें पैदा होती है, (इंदगोषार्द्र) इन्द्रगोप-ओ घपोंमें छाल रंगका ज़ाय पैदा होता है जिस पञ्चाभा भीजम्होटी, और गुजराती गोफ़लगाय कहते हैं-मारघाडमें मम्मोलोक० इत्यादि (तैर्दिय) श्रीन्द्रिय जीव है ॥ १७ ॥

भायार्थ-—खिन जीयोंको सिर्फ़ शरीर, जीभ और नाक हो, उनको श्रीन्द्रिय कहते हैं, वे ये हैं-कानखजुरा, खट मछ, जूँ, चींटी, दीमक, अनाजमें पैदा होनेवाली ईंसी, मकोड़ा, घीमें पैदा होनेवाली ठाठ कीड़ी, शरीरमें पैदा होने वाली घर्मजूँ, गायके कानआदिमें पैदा होनेवाले कीड़े, गोशालामें पैदा होनेवाले जीव, पिछाके कीड़े, गोबरके कीड़े, अनाजके कीड़े, कुन्पु, गोपालिका, शकर और चावलमें पैदा होनेवाले जीव ईंसी, इन्द्रगोप आदि

चउरिंदिया य विच्छू, ठिंकुण-ममरा य ममरिया तिड्डा। मच्छिय डसा-मसगा, कसारी-कविलडोलार्द्र १८

(विच्छू) विच्छू, (ठिंकुण) ठिंकुण-पुड़साठ आदिमें पैदा होता है, (ममरा) खमर-भौरा, (ममरिया) खमरिका-बैरे, (तिड्डा) टिड्डी-टीढ़ी, (मच्छिय) मच्छिका-मक्खी, मधुमक्खी, (डसा) दंश-डांस, (मसगा) मसक-मच्छर, (कसारी) कंसारिका-ओ उजाड़ खगहमें पैदा होती है, (कविलडोलार्द्र) कपिलडोलक-एक किसका जीव जिसे गुजराती खरमौफ़डी कहते हैं, इत्यादि (चउरिंदिया) चतुरिन्द्रिय जीव है ॥ १८ ॥

भायार्थ-—खिन जीयोंको शरीर, जीभ, नाक और आँख हो, वे चतुरिन्द्रिय कहलाते हैं, जैसे-विच्छू, पुड़साठमें पैदा होनेवाला ठिंकुण नामक जीव, ममरा, बैरे, मक्खी, मधुमक्खी, डांस, मच्छर, टीढ़ी, कंसारिका, कपिलडोलक आदि।

पंचिदिया य चउहा, नारय तिरिया-मणुस्स-देवा य । नेरइया सत्तविहा, नायधा पुढविमेएण ॥ १९ ॥
 (पंचिदिया) पखेन्द्रिय जीव (चउहा) चतुर्धा-धार प्रकारके हैं (नारय) नारकिया, (तिरिया) तिर्यक्, (मणुस्स)
 मनुष्य (य) और (देवा) देव, (नेरइया) नैरयिकनरकमें रहनेवाले जीव (पुढविमेएण) पृथ्वीके मेवसे (सत्तविहा)
 सत्तविहा-साठ प्रकारके (नायधा) जानना ॥ १९ ॥

भावार्थ—पखेन्द्रिय जीवके चार मेव हैं—नारक, तिर्यक्, मनुष्य और देव मिल मिल साठ स्थानोंमें पैदा होनेके
 कारण नारक जीव साठ प्रकारके हैं उन साठ स्थानोंके-नरकोंके नाम ये हैं,—रक्षमा, शर्कराप्रमा, वाह्णकाप्रमा,
 पट्टप्रमा, घूमप्रमा, तमःप्रमा और तमस्तमःप्रमा

“पखेन्द्रिय जीवोंमें नारकोंके मेव कहकर भव चार गाथाओंसे पखेन्द्रिय, तिर्यक् और मनुष्योंके मेव कहते हैं”
 जलयर-थलयर-स्वरा, तिविहा पंचेदिया तिरिक्खा य । सुसुमार-मण्ड-कच्छव, गाहा-मगराइ जलचारी
 (जलयर) जलधर, (थलयर) स्वलयर, (स्वरा) स्वर (पंचेदिया) पखेन्द्रिय (तिरिक्खा) तिर्यक् (तिविहा)
 त्रिविध अर्थात् तीन प्रकारके हैं (जलचारी) जलमें रहनेवाले (सुसुमार) शिशुमार-सुरस, जिसका व्याफार भैस
 बैसा होता है, (मण्ड) मत्स्य-मछली, (कच्छव) कच्छप कछुआ, (गाहा) ग्राह-घड़ियाल, (मगराइ) मकर-मगर
 भादि हैं ॥ २० ॥

भाषार्थ—पण्डित्य तिर्यग्यके तीन भेद हैं—अलक्षर, स्थलक्षर और खेचर अलक्षर जीव ये हैं—सुरित, मछली, कछुआ, प्राह, मकर आदि

चतुपय-उरपरिसप्पा, सुयपरिसप्पा य थलयरा तिविहा। गो-सप्प-नउल-पमुहा, बोधवा ते समासेण २१॥
(थलयरा) स्थलक्षर जीव (तिविहा) त्रिविध अर्थात् तीन प्रकारके हैं, (वतुप्पद-चार) चतुष्पद-चार पेरसे चलनेवाले, (उरपरिसप्पा) उरपरिसर्प-छातीसे-पेटसे चलनेवाले (य) और (सुयपरिसप्पा) मुजपरिसर्प-मुजाओंसे चलनेवाले, (गो) गाय, (सप्प) साँप, (नउल) नकुल नयलिया (पमुहा) प्रमुख-आदि (ते) वे (समासेण) समाससे—सङ्खेयसे (बोधवा) जानने ॥ २१ ॥

भाषार्थ—जमीनपर चलनेवाले जीव-जिनको स्थलक्षर कहते हैं—तीन प्रकारके हैं, (१) चार पेरसे चलनेवाले गाय, भैंस आदि; (२) पेटसे चलनेवाले सर्पदि; (३) मुजाओंसे चलनेवाले नकुल-स्योला आदि। क्रमशः इन तीनोंकोओंको चतुष्पद, उरपरिसर्प और मुजपरिसर्प कहते हैं

खयर-रोमय-पक्खी, चम्मयपक्खी य पायडा चेव। नरलोगाओ दाहिं, समुगपक्खी विययपक्खी ॥ २२॥
(खयर) खेचर-आकाशमें चढ़नेवाले जीव (रोमयपक्खी) रोमजपक्षी (य) और (चम्मयपक्खी) चर्मजपक्षी (पायडा) प्रकट है—प्रसिद्ध है (नरलोगाओ) नरलोकेसे-मनुष्यलोकसे (दाहिं) बाहर (समुगपक्खी) समुद्रपक्षी और (विययपक्खी) घिततपक्षी है ॥ २२ ॥

भायार्थ—आकाशमें उड़नेवाले तिर्यक्, खेचर कहलाते हैं, उनके दो भेद हैं—रोमजपक्षी, और चर्मजपक्षी रोमसे जिनके पङ्क यने हैं वे रोमजपक्षी, जैसे—तोता, हंस, सारस आदि चामसे जिनके पङ्क यने हैं वे चर्मजपक्षी, जैसे—घमगादड़ आदि जहाँ मनुष्यका नियास नहीं है, उस भूमिमें दो तरहके पक्षी होते हैं—समुद्रपक्षी और वितरपक्षी सिफुने हुए, जिनके रङ्गके समान पङ्क हों, वे समुद्रपक्षी जिनके पङ्क फैले हुए हों, वे वितरपक्षी कहालाते हैं

संघे जल-थल-खयरा, संमुच्छिन्ना गन्धया तुहा हुति । कस्माकम्मगभूमि, अतरदीवा मणुस्सा य ॥ २३ ॥
 (संघे) सय (जलथलखयरा) जलचर, स्थलचर, और खेचर (संमुच्छिन्ना) सम्मुच्छिन्न, (गन्धया) गर्मज (तुहा) दिया—दो प्रकारके (हुति) होते हैं (मणुस्सा) मनुष्य (कस्माकम्मग भूमि) कर्मभूमिज, अकर्मभूमिज (य) और (अतरदीया) अन्तर्दीपयासी है ॥ २३ ॥

भायार्थ—पहले तिर्यक्के तीन भेद कहे हैं—जलचर, स्थलचर, और खेचर ये तीनों दो दो प्रकारके हैं—समुच्छिन्न, और गर्मज जो जीव, मा-घापके बिना ही पैदा होते हैं, वे सम्मुच्छिन्न कहालाते हैं जो जीव, गर्मसे पैदा होते हैं वे गर्मज मनुष्यके तीन भेद हैं, कर्मभूमिज, अकर्मभूमिज, और अन्तर्दीपनिवासी खेती, व्यापार आदि कर्म—प्रधान भूमिको कर्मभूमि कहते हैं । उसमें पैदा होनेवाले मनुष्य कर्मभूमिज कहालाते हैं, कर्मभूमियाँ पन्द्रह हैं, पाँच भरत पाँच पेरवत और पाँच महाविदेह अहाँ खेती, व्यापार आदि कर्म नहीं होता उस भूमिको अकर्मभूमि कहते हैं, वहाँ पैदा होनेवाले मनुष्य अकर्मभूमिज कहालाते हैं अकर्मभूमियोंकी संख्या तीस है । वह इस प्रकार—दार्ष्टी क्षीपमें पाँच

मेरु है, प्रत्येक मेरुके दोनों तरफ अर्थात् उत्तर तथा दक्षिणकी ओर १ हैमर्षत, २ ऐरष्यर्षत, ३ हरियर्ष, ४ रम्मय, ५ देयकुरु और ६ उत्तरकुरु, इन नामोंकी छह छह भूमियाँ हैं, इन छह भूमियोंको पाँच मेरुओंसे गुणनेपर तीस संख्या होती है अन्तर्द्वीपमें पैदा होनेवाले मनुष्य अन्तर्द्वीपनिवासी कहलाते हैं, अन्तर्द्वीपोंकी संख्या छप्पन है, वह इस प्रकार-मरुतक्षेत्रसे उत्तर दिशामें हिमयान् नामक पर्वत है, वह पूर्व दिशामें तथा पश्चिम दिशामें छयणसमुद्रतक छम्भा है, इसकी पूर्व तथा पश्चिममें ईशानादियिनिमें दो दो दंडाकार भूमियाँ समुद्रके भीतर हैं, इस तरह पूर्व तथा पश्चिमकी चार दंडायें हुई; इसी प्रकार ऐरष्यतक्षेत्रसे उत्तर, शिखरी नामक पर्वत है, वह भी पूर्व तथा पश्चिममें समुद्र तक छम्भा है और दोनों दिशाओंमें दो दो दंडाकार भूमियाँ समुद्रके अन्दर खुसी हैं, दोनोंकी आठ दंडायें हुई, हर एक दंडामें सात सात अन्तर्द्वीप हैं, सातको आठसे गुणनेपर छप्पन संख्या हुई

विशेष—कर्मभूमि, अकर्मभूमि और अन्तर्द्वीप, ये सब ढाई द्वीपमें हैं जम्बूद्वीप, घातकीलण्ड और पुष्करवर्द्धी पका आधा भाग, इनको ढाई द्वीप कहते हैं इस ढाढ़ द्वीपमें ही मनुष्य पैदा होते हैं तथा मरते हैं, इसलिये इसको 'मनुष्यक्षेत्र' कहते हैं, इसका परिमाण पैंतालीस लाख योजन है अकर्मभूमि और अन्तर्द्वीपमें जो मनुष्य रहते हैं, उन्हें 'युगलिया' कहते हैं, इसका कारण यह है कि स्त्री-पुरुषका युग्म-जोड़ा-साथ ही पैदा होता है और उनका वैवाहिक सम्बन्ध भी परस्पर ही होता है इनकी ऊँचाई आठसौ धनुषकी, और आयु, पत्न्योपमका अंशख्यातवों भाग त्रितनी है पन्द्रह कर्मभूमियों, तीस अकर्मभूमियों और छप्पन अन्तर्द्वीप, इन सबको मिलानेसे एकसौ एक मनुष्य-

भाचार्य—आकाशमें उड़नेवाले तिर्यक्, क्षेत्र के दो मेद हैं—रोमजपक्षी, और चर्मजपक्षी रोमसे चित्तके पङ्क बने हैं वे रोमजपक्षी, सैसे-तोता, इस सारस आदि चामसे जिसके पङ्क बने हैं वे चर्मजपक्षी, जैसे—चमगादड़ आदि जहाँ मनुष्यका निवास नहीं है, उस भूमिमें दो तरहके पक्षी होते हैं—समुद्रपक्षी और चित्तपक्षी सिफुडे हुए, जिनके डब्बोंके समान पङ्क हों, वे समुद्रपक्षी जिनके पङ्क फैले हुए हों, वे चित्तपक्षी कहलाते हैं

सबे जल-थल-स्वयरा, समुच्छिन्ना गढमया बुद्धा हुति । कम्माकम्मगभूमि, अतरदीवा मणुस्सा य ॥ २३ ॥

(सबे) सब (जलयलस्वयरा) जलधर, स्थलधर, और क्षेत्र (समुच्छिन्ना) समुच्छिन्न, (गढमया) गर्मज (बुद्धा) विद्या-दो प्रकारके (हुति) होते हैं (मणुस्सा) मनुष्य (कम्माकम्मग भूमि) कर्मभूमिज, अकर्मभूमिज (य) और (अंतरदीवा) अन्तर्दीपवासी हैं ॥ २३ ॥

भाचार्य—पहले तिर्यक्के तीन मेद कहे हैं—जलधर, स्थलधर, और क्षेत्र के तीनों दो दो प्रकारके हैं—समुच्छिन्न, और गर्मज जो जीव, मा-वापके बिना ही पैदा होते हैं, वे समुच्छिन्न कहलाते हैं जो जीव, गर्मसे पैदा होते हैं वे गर्मज मनुष्यके तीन मेद हैं, कर्मभूमिज, अकर्मभूमिज, और अन्तर्दीपनिवासी क्षेत्री, व्यापार आदि कर्म-प्रधान भूमिको कर्मभूमि कहते हैं । उसमें पैदा होनेवाले मनुष्य, कर्मभूमिज कहलाते हैं। कर्मभूमियों पन्वरह हैं; पाँच भरत पाँच परवस और पाँच महाविदेह जहाँ क्षेत्री, व्यापार आदि कर्म नहीं होता उस भूमिको अकर्मभूमि कहते हैं, वहाँ पैदा होनेवाले मनुष्य अकर्मभूमिज कहलाते हैं, अकर्मभूमियोंकी संख्या तीस है । यह इस प्रकार—दार्ढ्य क्षीपमें पाँच

मेरु है, प्रत्येक मेरुके दोनों तरफ अर्थात् उत्तर तथा दक्षिणकी ओर १ ह्रस्ववर्त, २ पेरण्यवर्त, ३ हरिषर्प, ४ रम्भय, ५ देयफुरु और ६ उत्तरफुरु, इन नामोंकी छह छह भूमियाँ हैं, इन छह भूमियोंको गुणनेपर तीस संख्या होती है अन्तर्द्वीपमें पैदा होनेवाले मनुष्य अन्तर्द्वीपनिवासी कहलाते हैं, अन्तर्द्वीपोंकी संख्या छप्पन है, वह इस प्रकार—भरतखेपसे उत्तर दिशामें हिमवान् नामक पर्वत है, यह पूर्ब दिशामें तथा पश्चिम दिशामें ल्यणसमुद्रतक लम्बा है, इसकी पूर्ब तथा पश्चिममें इशानादिपिंशिमें दो दो दंष्ट्राकार भूमियाँ समुद्रके भीतर हैं, इस तरह पूर्व तथा पश्चिमकी चार दंष्ट्रायें हुईं; इसी प्रकार पेरयतखेपसे उत्तर, शिखरी नामक पर्वत है, वह भी पूर्ब तथा पश्चिममें समुद्र तक चार दंष्ट्रायें हुईं; और दोनों दिशाओंमें दो दो दंष्ट्राकार भूमियाँ समुद्रके अन्तर प्रुसी हैं, दोनोंकी आठ दंष्ट्रायें हुईं, हर एक लम्बा है और दोनों दिशाओंमें दो दो दंष्ट्राकार भूमियाँ समुद्रके अन्तर प्रुसी हैं, दोनोंकी आठ दंष्ट्रायें हुईं, हर एक दंष्ट्रामें सात सात अन्तर्द्वीप हैं, सातको आठसे गुणनेपर छप्पन संख्या हुई

विशेष—कर्मभूमि, अकर्मभूमि और अन्तर्द्वीप, ये सब ढाई द्वीपमें हैं जम्बूद्वीप, घातकीलपुष्ट और पुष्करवर्द्धी पका आधा भाग, इनको ढाई द्वीप कहते हैं इस ढाई द्वीपमें ही मनुष्य पैदा होते हैं तथा मरते हैं, इसलिये इसको ‘मनुष्यखेप’ कहते हैं, इसका परिमाण पैसालीस लाख योजन है अकर्मभूमि और अन्तर्द्वीपमें ओ मनुष्य रहते हैं, उन्हें ‘युगलिया’ कहते हैं, इसका कारण यह है कि स्त्री-पुरुषका युग्म-जोड़ा-साथ ही पैदा होता है और उनका वैवाहिक सम्बन्ध भी परस्पर ही होता है इनकी ऊँचाई आठसौ धनुषकी, और आयु, पशुयोपमका अर्धस्यातर्षो भाग अितनी है पन्दरह कर्मभूमियाँ, तीस अकर्मभूमियाँ और छप्पन अन्तर्द्वीप, इन सबको मिलानेसे एकसौ एक मनुष्य-

मृमियाँ हुए, इनमें पैदा होनेसे मनुष्योंके मी पतने ही मेव हुए, इनके मी पर्याप्त और अपर्याप्त रूपसे दो मेव हैं, इसलिये दोसी दो मेव हुए इन गर्भख मनुष्योंके मछ, कक आदिमें जो मनुष्य पैदा होते हैं, वे संमूर्च्छिम कहलाते हैं तथा वे अपनी पर्याप्ति पूरी किये बिना ही मर जाते हैं। इनके-संमूर्च्छिम मनुष्योंके-एकसौ एक मेवोंके साथ दोसी दोको मिलानेसे मनुष्योंके तीनसौ तीन मेव होते हैं

दसहा भवणाद्विहर्ष, अट्टविहा वाणमतरा भुति । जोइसिया पचविहा, दुविहा वेमाणिया देवा ॥ २४ ॥

(भवणाद्विहर्ष) भवनाधिपति देवता, (दसहा) दशावा दस प्रकारके हैं, (वाणमंतरा) वानमन्तर देवता, (अट्टविहा) अष्टविधा-आठ प्रकारके, (भुति) होते हैं, (जोइसिया) ज्योतिष्का-ज्योतिष्क देवता, (पंचविहा) पञ्चविधा-पाँच प्रकारके हैं और (वेमाणिया देवा) वैमानिक देवता, (दुविहा) दो प्रकारके हैं ॥ २४ ॥

भावार्थ—भवनपति देवताओंके दस मेव हैं—१ असुरकुमार, २ नागकुमार, ३ सुपर्णकुमार, ४ विद्युतकुमार, ५ अग्निकुमार, ६ द्वीपकुमार, ७ उदयिकुमार, ८ विश्वकुमार, ९ वायुकुमार, और १० स्तनितकुमार वानमन्तर-वाणव्यन्तर-देवताओंके आठ मेव हैं—१ पिप्पलाच, २ मूल, ३ यक्ष, ४ राक्षस, ५ किन्नर, ६ किंपुरुष, ७ महोरग, और ८ गान्धर्व वाणव्यन्तर (वानमन्तर) के ये मी आठ मेव हैं—१ अणपत्नी, २ पणपत्नी, ३ इक्षीवादी, ४ भूतवादी, ५ कन्दित, ६ महाकर्मि, ७ कोहण्ड, और ८ पतङ्ग ज्योतिष्क देवताओंके पाँच मेव हैं—१ चन्द्र, २ सूर्य, ३ ग्रह, ४ नक्षत्र, और ५ ज्योतिष्क देवता दो प्रकारके हैं—१ कस्योपपन्न और २ कस्यातीत कस्य-अर्थात् आचार-

तीर्थङ्करोंके पाँच कल्याणकर्ममें आना-जाना, उसकी रक्षा करनेवाले देवता, 'कस्योपपन्न' कहलाते हैं। उक्त आचारके पालन करनेवाला अधिकार सिद्ध नहीं है, वे देव, 'कस्यातीत' कहलाते हैं। कस्योपपन्न देवताओंके चारह देवलोक हैं। इसलिये स्थानके भेदसे उन देवोंके भी चारह भेद समझना चाहिये। चारह देव लोक ये हैं—१ सौधर्म, २ इशान, ३ सन एकुमार, ४ माहेन्द्र, ५ ब्रह्मा, ६ छान्तक, ७ शुक्र, ८ सहस्रार, ९ आनत, १० प्राणत, ११ आरण, और १२ अश्रुत। कस्यातीत देवोंके चौदह भेद हैं। नवग्रहदेवकर्म रहनेवाले नवग्रहदेवोंके नाम ये हैं—१ सुदर्शन, २ सुप्रभुज, ३ मनोरम, ४ सर्वसोमद्र, ५ विशाल, ६ सुमनस, ७ सोमनस, ८ प्रियङ्कर, और ९ नन्दि। उक्त पाँच अनुसरविमानोंके नाम ये हैं—१ विजय, २ वैजयन्त, ३ अयन्त, ४ अपराजित, और ५ सर्वार्यसिद्ध। अय उक्त देवोंके स्थान-रहनेकी जगह-संक्षेपमें कहते हैं। मेरु पर्वतके मूलमें समभूतल पृथ्वी है, उससे नीचे रत्नप्रभा नामक प्रथम नरकका दल एक लाल अस्सी हजार योजन मोटा है, उसमें तेरह प्रतर हैं, इन प्रतरोंमें चारह आन्तर-स्थान हैं, प्रथम और अन्तिम आन्तर-स्थानोंको छोड़कर बाकीके दस आन्तर-स्थानोंमें, हर एकमें, एक एक भयनपति देवोंके निकाय रहते हैं। प्रत्येक निकायमें दक्षिणकी तरफ एक, और उत्तरकी तरफ एक, ऐसे दो इन्द्र होते हैं, इस तरह दस निकायोंके बीस इन्द्र हुए।

पढ़ले कहा गया है कि रसप्रभाका दल एक लाख अस्सी हजार योजना मोटा है, ऊपर एक हजार और नीचे एक हजार गोठान पल्लीको होयकर गाळीके एक लाख अन्नप्रभार हजार योजनामें पर्योक्त तेरह प्रतर हैं, यिनमें कि दस

प्रकारके भयनपति देव रहते हैं, ऊपरके वचे हुए एक हजार योजनमें सी योजन ऊपर, और सी योजन नीचे छोड़
 दिये जानेपर बाकी आठसौ योजन वचे, उनमें आठ व्यस्त निकाय हैं, प्रत्येक निकायमें, भयनपति निकायकी तरह,
 दक्षिणमें एक, और उत्तरमें एक, ऐसे दो इन्द्र रहते हैं, इस तरह आठ व्यन्तर निकायके सोलह इन्द्र हुए, ऊपर जो
 सी योजन छोड़ दिये गये थे, उनमेंसे दस योजन ऊपर, और दस योजन नीचे छोड़ दिये जानेपर अस्सी योजन वचे,
 उनमें आठ प्रकारके बाणमन्त्र देव रहते हैं; प्रत्येक निकायमें पहलेकी तरह एक दक्षिणमें, और एक उत्तरमें ऐसे दो
 इन्द्र रहते हैं, इस प्रकार आठ निकायोंके सोलह इन्द्र हुए, दोनों प्रकारके व्यन्तरीके वसीस इन्द्र हुए, इनमें भयन
 पतिके वसीस इन्द्रोंके मिलानेपर बावन इन्द्र हुए अब ज्योतिष्क देवोंकी रहनेकी जगह कहते हैं पहले ज्योतिष्क देवोंके
 पाँच भेद कह चुके हैं, उनके और भी दो भेद हैं, एक 'वर' और दूसरे 'सिर', मनुष्य-क्षेत्रमें जो ज्योतिष्क देव हैं,
 वे वर हैं, अर्थात् इनेसा घुमते रहते हैं और मनुष्यलोकसे बाहरके ज्योतिष्क देव, सिर हैं अर्थात् उनके विमान एक
 ही जगह रहते हैं, जहाँपर कि वे हैं चन्द्र, सूर्य, ग्रह, मङ्गल और तारा, इन पाँच ज्योतिष्क देवोंमें, चन्द्र और सूर्य,
 इन दोनोंकी इन्द्र-पदवी है अर्थात् ये दोनों, ज्योतिष्कोंमें इन्द्र कहलाते हैं, दूसरोंको इन्द्र-पदवी नहीं है, मेरुके सम-
 मूल-मूलसे ऊपर सात सौ नब्बे योजनकी ऊँचाईपर ताराओंके विमान हैं, वहाँसे दस योजनकी ऊँचाईपर सूर्यका
 विमान है, वहाँसे अस्सी योजनकी ऊँचाईपर चन्द्रका विमान है, वहाँसे बार योजनकी ऊँचाईपर नक्षत्रोंके विमान हैं,
 वहाँसे सोलह योजनपर दूसरे दूसरे ग्रहोंके विमान हैं, तात्पर्य यह है कि मेरुके मूलकी सपाट-भूमिसे सातसौ नब्बे

योजनके ऊपर एकसी दस योजनोंमें ज्योतिष्क देव रहते हैं। अब वैमानिक देवोंके स्थान कहते हैं।—सम्पूर्ण लोक—जिसे त्रिमुयन कहते हैं—उसका आकार पुरुषके समान है, और उसकी उम्माई चौपट राजू है, नीचेकी सात राजुओंमें सात नरक हैं। नामिकी अगह—अध्यमे—प्रनुव्यलोक है। मेरुकी सपाटभूमिसे सातसौ नवे योजनपर ज्योतिष्क देवोंके विमान हैं, यहाँसे उगभग एक राजू ऊपर, दक्षिण दिशामें सौधर्म देवलोक और उत्तर दिशामें ईक्षान देवलोक परस्पर जुड़े हुए हैं। यहाँसे कुछ दूर ऊपर, दक्षिणमें तृतीय देवलोक सनत्कुमार और उत्तरमें भीया देवलोक माहेन्द्र, एक दूसरेसे उगे हुए हैं। यहाँसे ऊपर पाँचवाँ ब्रह्मलोक, छठा लान्तक, सातवाँ शुक्र, आठवाँ सहस्रार ये चार देवलोक, कुछ कुछ अन्तरपर, क्रमसे एकपर एक, ऐसी स्थितिमें हैं। यहाँसे कुछ ऊँचाईपर नववाँ आनत और दसवाँ प्राणत, दक्षिण और उत्तरमें, एक दूसरेसे उगे हुए हैं। यहाँसे कुछ ऊँचाईपर, ग्यारहवाँ आरण और बारहवाँ अभ्युत, दक्षिण तथा उत्तर दिशाओंमें, एक दूसरेसे जुड़े हुए हैं। प्रथमके आठ देवलोकोंके आठ इन्द्र हैं अर्थात् हर एक देवलोकका एक एक इन्द्र है। पर नववें और दसवें देवलोकका एक तथा ग्यारहवें और बारहवें देवलोकका एक, इस प्रकार अन्तिम चार देवलोकोंके दो इन्द्र हैं। प्रथमके आठ मिथानेसे कस्त्योपपन्न वैमानिक देवताओंके दस इन्द्र हुए पुरुषाकार लोकके गलेके स्थानमें नयम्रीवेयक हैं, यहाँसे कुछ ऊपर पाँच अनुत्तरविमान हैं। लोकस्य पुरुषके छलाटकी अगह सिद्धशिला है, जो स्फटिकके समान निर्मल अर्जुनसोनेकी है, यहाँसे एक योजनपर लोकका अन्त होता है, लोकके अन्तिमभागमें सिद्ध महाराजका निवास है। अब तीन प्रकारके किस्बियिक देव तथा नव प्रकारके लोकान्तिक देवोंका निया

सस्यान कहते हैं प्रथम प्रकारके किस्मियोंकी तीन पर्योपम आयु है और वे पहले तथा दूसरे देवलोकके नीचे रहते हैं दूसरे प्रकारके किस्मियोंकी आयु, तीन सागरोपमकी है और वे तीसरे तथा चौथे देवलोकके नीचे रहते हैं तीसरे प्रकारके किस्मियोंकी आयु तेरह सागरोपम है और वे पाँचवें तथा छठे देवलोकके नीचे रहते हैं ये सब किस्मिपिक देव, बाण्डालके समान, देवोंमें नीच समझे जाते हैं लोकान्तिक देव, पाँचवें देवलोकके अन्तमें वसर-पूर्वादि कोणमें रहते हैं चाँसठ इन्द्रा-भवनपति देवोंके बीच, व्यन्तरोके वसीस, ज्योतिषियोंके दो और वैमानिक देवोंके दस, सबकी संख्या मित्रानेपर इन्द्रोंकी चौंसठ संख्या होती है

शास्त्रमें देवोंके १९८ मेद कहे हैं, उनको इस तरह समझना चाहिये-भवनपतिके दस, चर ज्योतिष्कके पाँच, स्थिर ज्योतिष्कके पाँच, बैताव्यपर रहनेवाले तिर्यक् जृम्भक देवोंके दस मेद, नरकके जीवोंको दुःख देनेवाले परमाधामीके पन्धरह मेद, व्यन्तरके आठ मेद, धानव्यन्तरके आठ मेद, किस्मियोंके तीन मेद, लोकान्तिकके नव मेद, बारह देवलोकोंके बारह मेद, नव प्रवेयकोंके नव मेद, पाँच अनुचरविमानोंके पाँच मेद, सब मित्राकर ९९ मेद हुए, इनके भी पर्याप्त और अपर्याप्त रूपसे दो मेद हैं, इस प्रकार १९८ मेद देवोंके होते हैं मनुष्योंके ३०३ मेद पहले कह चुके ।

अब तिर्यग्वेदके ४८ मेद कहते हैं-पाँच सूक्ष्मस्थावर, पाँच वायवरस्थावर, एक प्रत्येक वनस्पतिकाय और तीन विक-सेन्द्रिय सब मित्राकर चौबह हुए ये चौबह पर्याप्त और अपर्याप्त रूपसे दो प्रकारके हैं, इस तरह अष्टादश हुए अल-बर, क्षेत्र, तथा स्थलचरके तीन मेद-अनुष्यद, तरंगपरिसर्य तथा मुखपरिसर्य, ये प्रत्येक संमूर्च्छिम और गर्भज होनेसे

इस मेद हुए ये दसों पर्याप्त और अपर्याप्त रूपसे दो प्रकारके हैं, इसलिये बीस मेद हुए, इनमें पूर्वोक्त अष्टादश मेदोंके मिश्रणपर तिर्यक्षोंके ४८ मेद होते हैं ।

नारक जीवोंके सात मेद कह चुके हैं, वे पर्याप्त तथा अपर्याप्त रूपसे दो तरहके हैं, इस तरह नारक जीवोंके चौदह मेद होते हैं दोयोंके १९८, मनुष्योंके १०१, तिर्यक्षोंके ४८ और नारकोंके १४ मेद, इन सबको मिलानेसे ५६१ मेद, संसारी जीवोंके हुए ।

सिद्धा पनरसमेया, तित्थ-अतित्थाइ सिद्ध मेएणं । एए सखेवेण, जीवविगण्या समक्खाया ॥ २५ ॥
(तित्थ अतित्थाइ सिद्ध मेएणं) तीर्थ-सिद्ध, अतीर्थ-सिद्ध आदि मेदोंसे, (सिद्धा) सिद्ध-जीवोंके (पनरस मेया) पनरह मेद हैं (सखेवेणं) सङ्गमेसे, (एए) ये-पूर्वोक्त, (जीवविगण्या) जीव-विकल्प-जीवोंके मेद, (समक्खाया) कहे गये ॥ २५ ॥

भाषार्थ—तीर्थ-सिद्ध, अतीर्थ-सिद्ध आदि सिद्धोंके पनरह मेद “नवतत्त्व” में कहे हैं, उसे देखलेना चाहिये सङ्गमेमें जीवोंके मेद इस ग्रन्थमें कहे गये हैं

एएसिं जीवाण, सरीरमाऊ-ठिई सकायमि । पाणा जोणिपमाण, जेसिं ज अस्थि त मणिमो ॥ २६ ॥
(एएसिं) इन-पूर्वोक्त (जीवाणं) जीवोंके, (सरीरं) शरीर-प्रमाण, (आऊ) आयुः-प्रमाण, (सकायमि) स्व-

कायार्थ, (ठिई) स्थितिका प्रमाण अर्थात् स्वकायस्थिति-प्रमाण, (पाणा) प्राण-प्रमाण और (जोणिपमाणं) योनि-प्रमाण, (जेसिं) जिनोके, (जं अस्थि) स्थितने हे, (त) उसे, (मणिमो) कहते हे ॥ २६ ॥

भाषार्थ—पहले एकेन्द्रिय आवि जीव कहे गये हे, उनके शरीरका प्रमाण, आयुका प्रमाण, स्वकायस्थितिका प्रमाण—एकेन्द्रियादि जीवोंका भर कर फिर उसी कायमें वैसा होना, 'स्वकायस्थिति' कहलाता हे उसका प्रमाण, प्राण-प्रमाण—दस प्राणोंमेंसे अमुक जीवको कितने प्राण हे इसकी गिनती; योनि-प्रमाण—चौरासी कास योनियों मेंसे किन किन जीवोंकी कितनी कितनी योनियाँ हे इस विषयकी गिनती,—ये बातें आगे कही जायेंगी

अगुलअसखमागो, तरीरमेगिदियाण सवेसिं । जोयणसहस्समहिंय, नवर पत्तेयठक्खाण ॥ २७ ॥

(सवेसिं) सम्पूर्ण (एगिदियाण) एकेन्द्रियोंका (तरीर) शरीर (मंगुलअसखमागो) उँगलीके अंसख्यावर्षे भाग जितना हे, (नवर) इतनाविशेषहे लेकिन (पत्तेयठक्खाण) प्रत्येकवनस्पतियोंका शरीर, (जोयणसहस्समहिंय) हजार योजनसे कुछ अधिक हे ॥ २७ ॥

भाषार्थ—सूक्ष्म तथा वादर पृष्ठीकाय आवि एकेन्द्रिय जीवोंका शरीर-प्रमाण, उँगलीके अंसख्यावर्षे भाग जितना हे, लेकिन प्रत्येक वनस्पतिकायके जीवोंका शरीरप्रमाण, हजार योजनसे कुछ अधिक हे; यह प्रमाण समुद्रके पद्मना सका तथा वाइ द्वीपसे पाहरकी सताभोंका हे

धारस जोयण तिन्ने, व गाउआ जोयण च अणुकमसो । चेहदिय तेहदिय, चउरिदिय देहमुच्चत्त ॥ २८ ॥
 (यहदिय) द्वीन्द्रिय, (तेहदिय) त्रीव्रय और (चउरिदिय) चतुरिन्द्रिय जीवोंके, (देहमुच्चत्त) शरीरका प्रमाण,
 (अणुकमसो) क्रमसे (धारस जोयण) धारण योजन, (तिन्नेय गाउआ) तीन गम्भूत-तीन कोस-और (जोयणं)
 एक योजन है ॥ २८ ॥

भावार्थ—द्वीन्द्रिय जातिके जीवोंका शरीर-प्रमाण, अधिकसे अधिक, बारह योजन हो सकता है, इससे अधिक
 नहीं । इसका मतलब किसी द्वीन्द्रिय जातिसे है, संस्रहोता है कुछ द्वीन्द्रियोंसे नहीं; ऐसा ही त्रीन्द्रिय जीवोंका
 शरीर-प्रमाण कानसजुरा तीन कोस और चतुरिन्द्रिय जीवोंका शरीर-प्रमाण भमरोका एक योजन है

प्र०—योजन किसे कहते हैं ?

उ०—चार कोसका एक योजन होता है

प्र०—गम्भूत किसे कहते हैं ?

उ०—एक कोसको

धनुसयपचपमाणा, नेरइया सत्तमाइपुठवीप । तत्तो अच्चद्धणा, नेया रयणप्पहा जाव ॥ २९ ॥

(सत्तमाइ) साठवीं (पुठवीप) पृथ्वीके (नेरइया) नारक-जीव, (धनुसयपचपमाणा) पौंचसी धनुष प्रमाणके
 है, (रयणप्पहा जाव) रसप्रमा नामक प्रथम पृथ्वीतक, (तत्तो) वससे (अच्चद्धणा) आधा २ कम प्रमाण (नेया)
 जाणना ॥ २९ ॥

मायाई—मातये नरकके जीयोका शरीर—प्रमाण पाँचसौ धनुष, छठे नरकके जीयोका शरीर—प्रमाण साइसौ प, पाँचये नरकके जीयोका एकसौ पचीस धनुष, चौथे नरकके जीयोका साढ़े बासठ धनुष, तीसरे नरकके जीयोका इक्कीस धनुष, दूसरे नरकके जीयोका साढ़े पन्दरह धनुष और बारह अङ्गुल, तथा प्रथम नरकके जीयोका शरीर पाँच आठ धनुष और छह अङ्गुल है नारकोंके उत्तरयैकिय शरीरका प्रमाण, एक प्रमाणसे दुगुना समझना चाहिये १०—धनुषका प्रमाण क्या है ! उ०—बार हाथका एक धनुष समझना चाहिये

गणसहस्त्रमाणा, मच्छा उरगा य गन्मया हुति । धणुअपुहुत्त पक्खिसु, सुयचारी गाउअपुहुत्त ॥३०॥
रा धणुअपुहुत्त, सुयगा उरगा य जोयणपुहुत्त । गाउअपुहुत्तमिच्चा, समुच्छिमा चउप्पया मणिया ३१

—पया) समूच्छिम या गर्मज (मच्छा) मत्स्य-मछलियाँ, (य) और गर्मज (सरगा) साँप यह अधिकसे जोयणसहस्त्रमाणा) हजारयोजन प्रमाणवाले (हुति) होते हैं (पक्खिसु) पक्षियोंमें शरीर प्रमाण (धणुअपुहुत्त-गुण्यक्य है तथा (सुयचारी) मुजचारी-मुजचारीसे चलनेवाले (गाउअपुहुत्त) गम्भूत-गुण्यक्य-प्रमाण होते हैं ॥ ३० ॥

छमा) समूच्छिम (सयरा) खेचर जीय (सुयगा) और मुजाओसे चलनेवाले जीव (धणुअपुहुत्त) धनुष-प्रमाणवाले होते हैं (य) और (सरगा) साँप आदि (जोयण पुहुत्त) योजन-गुण्यक्य शरीर-प्रमाणके (चउप्पया) चतुष्पद जीय (गाउअपुहुत्तमिच्चा) गम्भूत-गुण्यक्यमात्र (मणिया) कहे गये हैं ॥ ३१ ॥

भायार्थ—समुच्छिद्यमओर गर्भज मत्स्य ओर गर्भज सर्पका शरीर-मान एक हजार योजनका है। इस प्रकारके मत्स्य स्वयम्भूरमण समुद्रमें होते हैं तथा सर्प मनुष्य-क्षेत्रसे बाहर होते हैं गर्भज पक्षियोंका शरीर-मान धनुष-पृथक्त्व है अर्थात् दो धनुषसे लेकर नय धनुष तक है गर्भज म्योला, गोह आदि मुजपरिसर्प जीयोंका शरीर-मान, गव्यूत-पृथक्त्व है अर्थात् दो कोससे लेकर नय कोस तक है

सम्मुच्छिद्यम खेचर तथा मुजपरिसर्प जीयोंका शरीरमान, धनुष-पृथक्त्व है सम्मुच्छिद्यम उरगपरिसर्प जीयोंका शरीर-मान, योजन-पृथक्त्व है सम्मुच्छिद्यम चतुष्पद-चर पैरवाले-जीयोंका शरीर-मान गव्यूत-पृथक्त्व है

प्र०—पृथक्त्व किसको कहते हैं? उ०—दोसे लेकर नय तककी संख्याको पृथक्त्व कहते हैं

छद्मेव गाउअइ, चउप्पया गठमया मुणेयद्वा । कोसतिग च मणुस्सा, उक्कोससररीरमाणेण ॥ ३२ ॥

(चउप्पया गठमया) चतुष्पद गर्भजोंका शरीर-मान (छद्मेव गाउअइ) छह कोसका (मुणेयद्वा) जानना (च) ओर (मणुस्सा) मनुष्य (उक्कोससररीरमाणेण) उत्कृष्ट शरीरमानसे (कोसतिग) तीन कोसके होते हैं ॥ ३२ ॥

भायार्थ—देयकुठ आदि क्षेत्रोंमें चतुष्पद गर्भज हाथीका शरीर-मान छह कोसका है तथा देयकुठ आदिके युग-लीया मनुष्योंके शरीरकी ऊँचाई, अधिकसे अधिक तीन कोसकी होती है

ईसाणत सुराण, रयणीओ सत्त हुति उच्चत्त । दुग-चुग-चउ-गेवि, ज्जणुत्तरे इक्किक्क परिहाणी ॥ ३३ ॥

(ईसाण्ठ) ईशानान्ठ—ईशान देवलोक-सकके (सुराणं) देवताओंकी (सत्त्व) ऊँचाई (सत्त्व) सात (रयणीओ) रसि-हाथ (हुंति) होती है। (युग-युग-युग-घट गेविज्जणुत्तरे) दो, दो, दो, चार, नवप्रवेयक और पाँच अनुत्तरविमानोंके देवोंका शरीर-मान (इच्छिक्क परिहाणी) एक एक हाथ कम है ॥ ३३ ॥

भावार्थ—दूसरा देवलोक, ईशान है, वहाँके देवोंका तथा भवनपति, व्यन्तर, ज्योतिषी और सौधर्म देवोंका शरीर सात हाथ ऊँचा है। सनत्कुमार और माहेन्द्रके देवोंका शरीर छह हाथ ऊँचा है। ब्रह्म और छान्तकके देवोंका पाँच हाथ। ध्रुव और सहस्रारके देवोंका चार हाथ। आनन्त, प्राणत, आरण और मध्युत इन चार देवलोकोंके देवोंका तीन हाथ। नवप्रवेयकके देवोंका दो हाथ और पाँच अनुत्तर विमानवासी देवोंका एक हाथ ऊँचा है

यहाँ जीवोंका शरीर-मान सत्सेषाङ्गुलसे समझना चाहिये

प्र०—सत्सेषाङ्गुल किसको कहते हैं! उ०—आठ धर्मोंका एक सत्सेषाङ्गुल होता है

वावीसा पुढवीय, सत्तय आउस्स तिमि वाउस्स। वास सहस्सा दस तरु, गणाण तेज्ज तिरच्चाज्ज ॥ ३४ ॥

(पुढवीय) पृथ्वीकाय जीवोंका आयु (वावीसा) बाईस हजार वर्षका है (आउस्स) अपकाय जीवोंका आयु (सत्तय) सात हजार वर्षका (वाउस्स) वायुकाय जीवोंका आयु (तिमि) तीन हजार वर्षका (तरुगणाण) प्रत्येक वनस्पतिकायके जीव-समुदायकी आयु (वास सहस्सा दस) वर्षसहस्र-दश वर्षात् दस हजार वर्षका (तेज्ज) तेजकाय जीवोंका (तिरच्चाज्ज) तीन महोरात्रका आयु है ॥ ३४ ॥

भायार्थ—पृथ्वीकाय जीवोंका अधिकसे अधिक आयु—वत्कष्ट आयु—चार्यस हजार वर्ष, अपकाय जीवोंका आयु सात हजार वर्ष, वायुकाय जीवोंका तीन हजार वर्ष, प्रत्येक घनस्पतिकाय जीवोंका दस हजार वर्ष और तेजकाय जीवोंका तीन अहोरात्र आयु है यह तो दुई वत्कष्ट आयु, लेकिन ज्यम्य आयु सयका अन्तर्मुद्वर्तका है

वासाणि चारसाऊ, विद्विद्याण तिद्विद्याण तु । अउणापन्न दिणाइ, चउरिदीण तु छम्मासा ॥ ३५ ॥
 (विद्विद्याणं) द्वीन्द्रिय जीवोंका (आठ) आयु (चारस) बारह (वासाणि) वर्षका है, (तिद्विद्याणं तु) त्रीन्द्रिय जीवोंका तो (अउणा पन्न दिणाइ) उनचास दिनका आयु होता है (चउरिदीणं तु) और चउरिन्द्रिय जीवोंका आयु (छम्मासा) छह महीनेका है ॥ ३५ ॥

भायार्थ—द्वीन्द्रिय जीवोंका वत्कष्ट आयु बारह वर्षका, त्रीन्द्रियोंका उनचास दिनका और चउरिन्द्रियका छह महीनेका है यह सयका वत्कष्ट आयु है, ज्यम्य आयु अन्तर्मुद्वर्तका समझना चाहिये
 सुर-नेरइयाण ठिई, उक्कोसा सागराणि तिचीसं । चउपय तिरिय-मणुस्सा, तिस्रिय पलिओवमा वुति ॥
 (सुर-नेरइयाण) देव और नारक जीवोंका (उक्कोसा) वत्कष्ट-अधिकसे अधिक (ठिई) स्थिति-आयु (सागराणि तिचीसं) तेतीस सागरोपम है, (चउपय-तिरिय) चार पैरवाले तिर्य्य और (मणुस्सा) मनुष्योंका आयु (तिस्रिय) तीन (पलिओवमा) पन्त्योपम (वुति) है ॥ ३६ ॥

(ईसाणत) ईशानान्त—ईशान देवलोक-सफेके (सुराण) देवताओंकी (उच्छर्त्त) ऊँचाई (सप्त) सात (रयणीओ) रश्मि-हाथ (हुंति) होती है। (पुग-पुग-पुग-घट गेविज्जुत्तरे) दो, दो, दो, चार, नवमैवेयक और पाँच अनुत्तरविमानोंके देवोंका शरीर-मान (इक्किक्क परिहाणी) एक एक हाथ कम है ॥ ३३ ॥

भावार्थ—दूसरा देवलोक, ईशान है, वहाँके देवोंका तथा भवनपति, व्यन्तर, ज्योतिषी और सौचर्म देवोंका शरीर सात हाथ ऊँचा है। सनत्कुमार और माहेन्द्रके देवोंका शरीर छह हाथ ऊँचा है, ब्रह्म और छान्तकके देवोंका पाँच हाथ। शुक्र और सब्बारके देवोंका चार हाथ। आनत, प्राणत, आरण और अभ्युत इन चार देवलोकोंके देवोंका तीन हाथ। नवमैवेयकके देवोंका दो हाथ और पाँच अनुत्तर विमानवासी देवोंका एक हाथ ऊँचा है

यहाँ जीवोंका शरीर-मान उत्तेघाहुत्तसे समझना चाहिये

प्र०—उत्तेघाहुत्त किसको कहते हैं? उ०—आठ यवोंका एक उत्तेघाहुत्त होता है

वाचीसा पुढवीप, सत्तय आउत्त तिसि वाउत्त। वास सहस्सा दस तरु, गणाण तेऊ तिरत्ताऊ ॥ ३४ ॥

(पुढवीप) पृथ्वीकाय जीवोंका आयु (वाचीसा) चाईस हजार वर्षका है (आउत्त) अप्काय जीवोंका आयु (सत्तय) सात हजार वर्षका (वाउत्त) वायुकाय जीवोंका आयु (तिसि) तीन हजार वर्षका (तरुगणाण) प्रत्येक वनस्पतिकायके जीव-समुदायकी आयु (वास सहस्सा दस) वर्षसहस्र-दश अर्थात् दस हजार वर्षका (तेऊ) तेजःकाय जीवोंका (तिरत्ताऊ) तीन अहोरात्रका आयु है ॥ ३४ ॥

भायार्थ—पृथ्वीकाय जीवोंका अधिकसे अधिक आयु—वत्स्र आयु—आश्वस हजार वर्ष; अपकाय जीवोंका आयु सात हजार वर्ष; वायुकाय जीवोंका तीन हजार वर्ष; मत्स्यक पनस्पतिकाय जीवोंका दस हजार वर्ष और तेजकाय जीवोंका तीन अहोरात्र आयु है यह सो हुई वत्स्र आयु, लेकिन अथन्य आयु सबका अन्तर्मुद्रवका है

वासाणि चारसाऊ, त्रिद्विद्याण तिद्विद्याण तु । अउणापन्न विणाइ, चउरिदीण तु छम्मासा ॥ ३५ ॥

(त्रिद्विद्याणं) द्वीन्द्रिय जीवोंका (आठ) आयु (चारस) बारह (वासाणि) वर्षका है, (तिद्विद्याण तु) त्रीन्द्रिय जीवोंका तो (अउणा पन्न विणाइ) वनचास दिनका आयु होता है (चउरिदीणं तु) और चउरिन्द्रिय जीवोंका आयु (छम्मासा) छह महीनेका है ॥ ३५ ॥

भायार्थ—द्वीन्द्रिय जीवोंका वत्स्र आयु बारह वर्षका, त्रीन्द्रियोंका वनचास दिनका और चउरिन्द्रियका छह महीनेका है यह सबका वत्स्र आयु है, अथन्य आयु अन्तर्मुद्रवका समझना चाहिये

सुरनेरइयाण ठिई, उक्कोसा सागराणि तिचीस । चउपय तिरिय-मणुस्सा, तिस्रिय पलिओवमा हुति ॥

(सुरनेरइयाण) देव और नारक जीवोंका (उक्कोसा) वत्स्र आयु—अधिकसे अधिक (ठिई) स्थिति—आयु (सागराणि तिचीस) तेतीस सागरोपम है, (चउपय—तिरिय) चार पैरवाले तिर्बच्च और (मणुस्सा) मनुष्योंका आयु (तिस्रिय) तीन (पलिओवमा) पन्त्योपम (हुति) है ॥ ३६ ॥

भायार्थ—देव और नरकवासी जीव, अधिकसे अधिक, तेतीस सागरोपम तक भीते हैं और चतुष्पद तिर्यञ्च तथा मनुष्य तीन पत्न्योपम तक; ये तिर्यञ्च तथा मनुष्य देवकुल आदि क्षेत्रोंके समझना चाहिये देव तथा नारक जीवोंका अपन्य आयु—कमसे कम आयु—दस हजार वर्षका है। मनुष्य तथा तिर्यञ्च जीवोंका अधन्य आयु, अन्तर्मुद्रतका है

जलयर-उरमुयगाण, परमाऊ होइ पुष्कोढीऊ । पक्खीण पुण भणिओ, असस्वभागो अ पलियस्स ३७

(जलयर-उरमुयगाण) जलयर, उरपरिसर्प और भुजपरिसर्प जीवोंकी (परमाऊ) वस्कृष्ट आयु (पुष्कोढीऊ) एक करोड़ पूर्व है, (पक्खीण पुण) पक्षियोंकी आयु तो (पलियस्स) पत्न्योपमका (असस्वभागो) असंख्यातवर्षों भाग जितनी (भणिओ) कहा है ॥ ३७ ॥

भायार्थ—गर्मज और सम्पुच्छिम ऐसे दो प्रकारके जलयर जीवोंका तथा गर्मज, उरपरिसर्प और भुजपरिसर्प जीवोंकी वस्कृष्ट आयु एक करोड़ पूर्व है। गर्मज पक्षियोंका आयु पत्न्योपमका असंख्यातवर्षों भाग खितना है

सधे सुहुमा साहानणा य, समुच्छिमा मणुस्सा य । उक्कोस जहल्लेणं, अतमुहुत्तं चिय जियति ॥ ३८ ॥

(सधे) सम्पूर्ण (सुहुमा) पृथ्वीकाय आदि सूक्ष्म (य) और (साहानणा) साधारण जनस्पतिकाय (य) और (समुच्छिमा मणुस्सा) सम्पुच्छिम मनुष्य (उक्कोस जहल्लेणं) वस्कृष्ट और अधन्यसे (अंतमुहुत्तं चिय) अन्तर्मुद्रत ही (जियति) नीते है ॥ ३८ ॥

भाथार्थ—सूक्ष्म पृथ्वीकाय आदि जीव, सूक्ष्म और बाहर साधारण घनस्यत्तिकायके जीव और सम्मूर्छिम मनुष्य, चरकपत्रसे और अधन्यसे सिर्फ अन्तर्मुद्रित तक जीते हैं

प्रश्न—पस्योपम किसको कहते हैं ? उत्तर—असंख्य पर्णोंका एक पस्योपम होता है

प्र०—सागरोपम किसे कहते हैं ? उत्तर—दस करोड़ा पस्योपमका एक सागरोपम होता है

प्र०—पूर्व किसको कहते हैं ? उत्तर—सत्तर लाखकरोड़, छप्पन हजार करोड़ पर्णोंका एक पूर्व होता है

ओगाहणाउमाणं, एव सत्वेऽओ समक्खायं । जे पुण इत्थं विसेसा, विसेस सुत्ताउ ते नेया ॥ ३९ ॥

(पूर्व) इस प्रकार (ओगाहणाउमाण) अथगाहना-शरीर और आयुका मान (संक्षेपओ) सत्वेससे (समक्खायं) कहा गया (जे पुण इत्थं) यहाँ जो बातें (विसेसा) विशेष हैं, (विसेस सुत्ताउ) विशेष सूत्रोंसे (ते) उनको (नेया) जानना ॥ ३९ ॥

भाथार्थ—देह-मान तथा आयु-मानके विषयमें विशेष बातें जानना हों, तो “संग्रहणी,” “प्रज्ञापना” आदि सूत्रोंसे जानना चाहिये

परिगिदिया य सवे, असंख उस्सप्पिणी सकायमि । उववज्जति चयतिअ, अणत्तकाया अणत्ताओ ॥ ४० ॥

(सवे) सप (परिगिदिया) एकेन्द्रिय जीव (असंख उस्सप्पिणी) असंख उस्सप्पिणी तथा अवसर्पिणी तक (सका

यंमि) अपनी कायामें (स्रववर्जति) उत्पन्न होते हैं (अ) और (चर्यसि) मरते हैं। (अर्णवकाया) अनन्तकाय जीव (अर्णवाओ) अनन्त उत्सर्पिणी तथा अवसर्पिणी तक ॥ ४० ॥

भाषार्थ—पृथ्वी, अप, तेज, वायु और प्रत्येक घनस्पतिकार्यके जीव, वसी पृथ्वी आदिकी अपनी कायामें, असंख्य उत्सर्पिणी—अवसर्पिणी तक पैदा होते तथा मरते हैं। अनन्तकायके जीव तो वसी अपनी कायामें अनन्त उत्सर्पिणी—अवसर्पिणी तक पैदा होते तथा मरते हैं

प्र०—उत्सर्पिणी किसको कहते हैं ?
एक अवसर्पिणी होती है

उ०—इस क्रोड़ा क्रोड़ी सागरोपमकी एक उत्सर्पिणी तथा चतनेकी ही सखिजसन्मा विगला, सत्तट्ट भवा पर्णिदि तिरि-मणुया। उववर्जति सकाप, नारय देवा अ नो चेव ॥४१॥
(विगला) बिकछेन्द्रिय जीव (सखिजसमा) संख्यात हजार वर्षों तक (सकाप) अपनी कायामें (स्रववर्जति) पैदा होते हैं, (पर्णिदि-तिरि-मणुया) पछेन्द्रिय तिर्यञ्च और मनुष्य (सत्तट्ट भवा) सात-आठ भव तक, लेकिन (नारय देवा) नारक और देव (नो चेव) नहीं ॥ ४१ ॥

भाषार्थ—क्षीन्द्रिय, क्षीन्द्रिय और चतुरिन्द्रिय जीव, स्वकायामें संख्यात हजार वर्षोंतक पैदा होते तथा मरते हैं। पछेन्द्रिय तिर्यञ्च तथा मनुष्य लगातार सात तथा आठ भव करते हैं अर्थात् मनुष्य, लगातार सात-आठ बार, मनुष्य-वारीर धारण कर सकता है, इस प्रकार पछेन्द्रिय तिर्यञ्च भी लेकिन देयता तथा नारक जीव मरकर फिर पुनस्त

अपनी योगिमें नहीं पैदा होते अर्थात् देव मरकर फिर पुरन्त देवयोगिमें नहीं पैदा हो सकता । इस प्रकार नारक जीव मरकर पुरन्त नरकमें नहीं पैदा होता । हाँ एक दो अन्म दूसरी गतियोगिमें विताकर फिर देव या नरक-योगिमें पैदा हो सकते हैं इसी तरह देव मरकर पुरन्त नरकयोगिमें नहीं जाता और नारक जीव मरकर पुरन्त देव-योगिमें नहीं पैदा हो सकता

दसहा जियाण पाणा, इदि-उससाउ-जोगयलरूवा । एगिंदियसु चउरो, विगलेसु छ सत्त अट्टेव ॥ ४२ ॥

(जियाण) जीवोंको (वसहा) वस प्रकारके (पाणा) प्राण होते हैं—(इदि-उसासाउ-जोगयलरूवा) (प) इन्द्रिय, श्वासोच्छ्वास, आयु और योगयलरूवा, तीनवट (एगिंदियसु) एकेन्द्रियोंको (चउरो) चार प्राण हैं, (विगलेसु) विक सेन्द्रियोंको (छ सत्त अट्टेव) छह, सात और आठ ॥ ४२ ॥

भावार्थ—प्राणोंकी संख्या दस है—पाँच इन्द्रियों, श्वासोच्छ्वास, आयु, मनोबल वचनबल और कायबल इन दस प्राणोंमेंसे चार-स्थवा, श्वासोच्छ्वास, आयु और कायबल एकेन्द्रिय जीवोंको होते हैं। इन्द्रिय जीवोंको छह प्राण-स्थवा, रसता (जीम), श्वासोच्छ्वास, आयु, कायबल और वचनबल; त्रीन्द्रिय जीवोंको सात प्राण-स्थवा, जीम, नाक, श्वासोच्छ्वास, आयु, कायबल और वचनबल; चतुरिन्द्रिय जीवोंको आठ प्राण-पूर्योक सात, और आँख असन्नि-सन्नि-यर्चि, दिप्पसु नव दस कमेण बोधवा । तेहिं सह विप्पओगो, जीवाणं मण्णप् मरण ॥ ४३ ॥

(असन्नि-सन्नि-पंचिदिपसु) असंशी पञ्चेन्द्रिय तथा संशी पञ्चेन्द्रिय जीवोंको (क्रमेण) क्रमसे (नव दस) नव र दस प्राण (बोधवा) आणना (तेहि सह) उनके साथ (विष्ययोगो) विप्रयोग-वियोग, (जीवाणं) जीवोंका (रणं) मरण (भण्णप) कहलाता है ॥ ४३ ॥

भावार्थ—असंशी पञ्चेन्द्रियोंको स्वप्ना, नीम, नाक, भौल, कान, श्वासोच्छ्वास, आयु, कायबल और धम्मबल ये प्राण होते हैं और संशी पञ्चेन्द्रियोंको पूर्योफ नव और मनोबल, ये दस प्राण होते हैं जिनको जितने प्राण कहे उन प्राणोंके साथ वियोग होना ही उन जीवोंका मरण कहलाता है देव, नारक, गर्मज तिर्यच्च तथा गर्मज ये संशी पञ्चेन्द्रिय कहलाते हैं सम्मूर्च्छिम तिर्यच्च और सम्मूर्च्छिम मनुष्य, असंशी पञ्चेन्द्रिय कहलाते हैं । मनुष्योंको मनोबल और वाक्बल नहीं है, इसलिये उनके आठ प्राण, और, श्वासोच्छ्वास पर्याप्ति पूर्ण न कारण साढा साठ प्राण होते हैं

, अणोरपारे, ससारे सायरमि भीममि । पत्तो अणतलुत्तो, जीवेहि अपत्तधम्ममेहि ॥ ४४ ॥

अपत्तधम्ममेहि) नहीं पाया है धर्म जिन्होंने ऐसे (जीवेहि) जीवोंने (अणोरपारे) आर-पार-रहित-आदि-त-रहित (भीममि) भयङ्कर (ससारे सायरमि) संसारक्य समुद्रमें (एव) इस प्रकार-प्राण-वियोग-रूप मरण वर्णतलुत्तो) अनन्त बार (पत्तो) प्राप्त किया ॥ ४४ ॥

मायार्थ—संसारका आदि नहीं है, न अन्त है। अनन्तवार जीव मर चुके हैं और आगे मरेगे सुदैयसे यदि उन्हें धर्मकी प्राप्ति हुई तो जन्म-मरणसे मुक्तकारा होगा

तत्तह चउरासी लक्ष्वा, सखा जोणीण होइ जीषाण । पुढवाईण चउणह, पत्तेय सत्त सत्तेष ॥ ४५ ॥
(जीवाणं) जीवोंकी (जोणीण) योनियोंकी (संखा) सङ्ख्या (चउरासी लक्ष्वा) चौरासी लाख (होइ) है (पुढ-वाईण चउणह) पृथ्वीकाय आदि चारकी प्रत्येककी योनि-सङ्ख्या (सत्त सत्तेष) सात सात लाख है ॥ ४५ ॥

भायार्थ—जीवोंकी चौरासी लाख योनियाँ हैं, यह बात प्रसिद्ध है। उसको इस प्रकार समझना चाहिये—पृथ्वीका परकी सात लाख, अप्कायकी सात लाख, तेजःकायकी सात लाख और वायुकायकी सात लाख योनियाँ हैं, सबको मिला कर अट्ठाईस लाख हुई

प्र०—योनि किसको कहते हैं ? उ०—पैदा होनेवाले जीवोंके जिस उत्पत्ति-स्थानमें घर्ण, गन्ध, रस और स्पर्श, ये चारों समान हों, उस उत्पत्ति-स्थानको उन सब जीवोंकी एक योनि कहते हैं

इस पत्तेयतरुण, चउदस लक्ष्वा हवति इयरेसु । विगळिदियेसु दो दो, चउरो पच्चिदितिरियाण ॥ ४६ ॥

(पत्तेयतरुणं) प्रत्येक वनस्पतिकायकी (दस) दस लाख योनियाँ हैं, (इयरेसु) प्रत्येक वनस्पतिकायसे इतर-सा कारण वनस्पतिकायकी (चउदस लक्ष्वा) चौदह लाख (हवति) हैं, (विगळिदियेसु) विकलेन्द्रियोंकी (दो दो) दो दो लाख हैं, (पच्चिदितिरियाणं) पञ्चेन्द्रिय विर्यघ्नोंकी (चउरो) चार लाख हैं ॥ ४६ ॥

भाषार्थ—प्रत्येक धनस्पतिकायकी दस छाल; साधारण धनस्पतिकायकी चौबह छाल; द्वीन्द्रियकी दो छाल; त्रीन्द्रियकी दो छाल; चतुरिन्द्रियकी दो छाल और पञ्चेन्द्रिय तिर्यसोंकी चार छाल योनियाँ हैं

चउरो चउरो नारय, सुरेसु मणुआण चउदस हवति । सर्पिण्डिया य सबे, चुलसी लक्खाउ जोणीणं ॥ ४७ ॥
 (नारय सुरेसु) नारक और देवोंकी (चउरो चउरो) चार चार छाल योनियाँ हैं, (मणुआण) मनुष्योंकी (चउदस) चौबह छाल (हवति) हैं, (सबे) सब (सर्पिण्डिया) शकड़ी की जार्ह—मिछाई जार्ह सो (जोणीणं) योनियोंकी सङ्ख्या (चुलसी लक्खाउ) चौरासी छाल होती है ॥ ४७ ॥

भाषार्थ—नारक जीवोंकी चार छाल, देवोंकी चार छाल और मनुष्योंकी चौबह छाल योनियाँ हैं योनियोंकी सब संख्या मिछानेपर चौरासी छाल होती है

सिद्धाण नत्थि देहो, न आउ कम्म न पाण जोणीओ।साइअणता तेसि, ठिई जिणिदागमे भणिया ॥ ४८ ॥
 (सिद्धाण) सिद्ध जीवोंको (देहो) शरीर (नत्थि) नहीं है, (न आउ कम्म) आयु और कर्म नहीं है, (न पाण जोणीओ) प्राण और योनि नहीं है, (तेसि) उनकी (ठिई) स्थिति (साइ अणता) साधि और अनन्त है, यह बात (जिणिदागमे) जैन सिद्धान्तमें (भणिया) कही गई है ॥ ४८ ॥

भाषार्थ—सिद्ध जीवोंको शरीर नहीं है इसलिये आयु और कर्म भी नहीं है, आयुके न होनेसे प्राण और योनि

मी नहीं है, प्राणके न होनेसे मृत्यु भी नहीं है। चनकी स्थिति सादि-अनन्त है अर्थात् जय वे लोकके अग्रभागपर अपने स्वरूपमें स्थित हुए, यह समय चनकी स्वरूप-स्थितिका आदि है तथा फिर धर्मासे ध्युत होना नहीं है इसलिये स्वरूप-स्थिति अनन्त है। यह बात जैन सिद्धांतमें कही गई है ॥ ४८ ॥

काले अणाइनिहणे, जोणीगहणमि भीसणे इत्थं । भमिया भमिहिंति चिरं, जीवा जिणवयणमलहता ४९

(अणाइ निहणे) आदि और अन्त-रहित अर्थात् अनादि-अनन्त (काले) कालमें (जिणवयणं) जिनेन्द्र भगवा नके उपदेशरूप पचनको (अलंता) न पाये हुए (जीवा) जीव, (जोणी गहणमि) योनियोंसे फलेशरूप (भीसणे) भयङ्कर (इत्थं) इस संसारमें (चिरं) बहुत काल तक (भमिया) झमण कर चुके और (भमिहिंति) झमण करने

भाषार्थ—चौरासी लाख योनियोंके कारण बुद्धदायक तथा भयङ्कर इस संसारमें, जिनेन्द्र भगवान्‌के वतलाये हुए मार्गको न पाये हुए जीव, अनादि कालसे अन्तमरणके चक्रमें कैसे हुए हैं तथा अनन्त कालतक कैसे रहेंगे

ता संपइ सपत्ते, मणुअचे दुल्लहे वि सम्मत्ते । सिरिसत्तिसूरिसिद्धे, करेह भो उज्जम धम्ममे ॥ ५० ॥

(ता) इसलिये (संपइ) इस समय (दुल्लहे) दुर्लभ (मणुअचे) मनुजत्व-मनुजजन्म और (सम्मत्ते) सम्यक्त्व (सपत्ते) प्राप्त हुआ है तो (सिद्धे) शिष्ट-सज्जन पुरुषोंसे सेवित ऐसे (धम्ममे) धर्ममें (भो) अहोभव्यप्राणियों ! (उज्जमं) उद्यम-पुरुषार्थ (करेह) करो, ऐसा (सिरिसत्तिसूरि) श्रीशान्तिसूरि उपदेश देते हैं ॥ ५० ॥

भाषार्थ—जय कि संसार भयङ्कर है और चौरासी लाख योनियोंके कारण उससे पार पाना मुश्किल है और

वचित सामग्री-मनुष्य-जन्म और सम्यक्त्व-सच्ची श्रद्धाभी प्राप्त हुई है इसलिये हे भव्य जीवो ! प्रमाद न करके, महापुरुषोंने जिस धर्मका सेवन किया है उसका तुम भी सेवन करो, क्योंकि बिना धर्मकी सेवा किये तुम जन्म-मरण-के ज्वालसे नहीं छूट सकोगे

पसो जीववियारो, सस्वेवरुईण जाणणाहेउ । सखित्तो उच्चरिओ, रुद्धाओ सुयसमुद्दाओ ॥ ५१ ॥

(संस्वेवरुईण) सङ्गेयरुचियोंके-अल्पमतियोंके (जाणणा हेउं) जाननेकेलिये (रुद्धाओ) रुद्र-अतिविस्तृत (सुयसमुद्दाओ) सुतसमुद्रसे (पसो) यह (जीववियारो) जीवविचार (संखित्तो) सङ्गेयसे (उच्चरिओ) निकाळा गया ॥५१॥
 भावार्थ—सिद्धान्तोंमें जीवोंके मेवआदि विस्तारसे कहे गये हैं इसलिये अल्प बुद्धिवाले छाम नहीं चठा सकते; उनके जाननेकेलिये सङ्गेयमें यह “जीवविचार” सिद्धान्तके अनुसार धनाया गया है, इसके धनानेमें अपनी कल्पनाको स्थान नहीं दिया गया

जीवविचारसार्थ समाप्तः ।

॥ अथ नवतत्त्वप्रकरणप्रारंभः ॥

ध्यात्वा नवपदी भक्त्या, नवतत्त्वानां विषरण, धालानां सुखबोधाय, क्रियते लोकभाषया ॥ १ ॥

जीवाऽजीवापुण पावाऽसवसवरोय निज्जरणा । वधोमुखलोय तथा नवतत्त्वा हुति नायवा ॥ १ ॥

(जीवा) जीयतस्व १ ब्रह्म और भाषमाणको धारण करनेवाला (अजीवा) ज्ञान-वैतनासे रहित सो अजीय तस्य २ (पुणर्) शुभ फलका जो भोगना यह पुण्य तत्त्व ३ (पाया) अशुभ फलको जो भोगना यह पापतत्त्व ४ (आसय) जो शुभाशुभ कर्मका जाना यह आश्रयतत्त्व ५ कहलाता है (सयरो) जो शुभाशुभ कर्मको रोकना यह संयततत्त्व ६ कहलाता है । (य) और (निज्जरणा) जो आत्मध्यानसे शुभाशुभ दोनों कर्मको बालके भस्मीभूत करके सर्वथा नहीं छेकीन देससे बहादेना यह निर्जरातत्त्व ७ (धंघो) जो शुभाशुभ कर्मका स्वीरनीरकी तरह आत्मप्रवेशकी साथ धंघहोना यह वंघतत्त्व ८ (मुखो) सर्वथा कर्मोंसे जो मुक्तहोना सो मोक्षतत्त्व ९ (य) फिर (तथा) ऐसे (नय) नय (तत्त्वा) तत्त्व याने रहस्य (हुति) है (नायवा) जानना ॥ १ ॥

चउदसचउदसयायालीसा थासीयहुतिवायाला । सत्तावन्नधारस चउनवमेयाकमेणेसि ॥ २ ॥

(चउदस) जीयतस्व १ का चौदह भेद (चउदस) अजीयतस्व २ का भी चौदह भेद (यायालीसा) पुण्यतत्त्व ३

के बयालीस भेद (पासीय) पापतत्त्व ४ के ब्यासी भेद (द्रुति) हैं (घाषाळा) आभघतत्त्व ५ के बयालीस भेद हैं (सचावम) सवरतत्त्व ६ के सचावन भेद (वारस) निर्भरातत्त्व ७ के चारह भेद (चर) भंघतत्त्व ८ के चार भेद (नय) और मोखतत्त्व ९ कर नय (मेया) भेद हैं (कमेफेसि) अनुक्रमसे नवे तत्त्वका सब मिलकर २७६ भेद हैं ॥२॥

पराविहवुविहतिविहा, चउविहापचछविहाजीवा । चैयगत्तसइयेरहिं, वेयगई करणकाएहिं ॥ ३ ॥

(एगविह) वेतना लक्षणसे सब जीवो एक प्रकारे हैं (दुखिह) बस और स्वावरपणेसे जीवोंके दो भेद हैं (तिविहा) खीवेद पुरुषवेद और नपुंसकवेदसे जीवोंके तिन भेद हैं (चउविहा) देव मनुष्य तिर्यच और नारक इसप्रकारसे जीव चार तरहका (पंच) एकेश्वर आदिसे जीव पाँच तरहका (छविहा) पृथ्वी आवि छेकर छे तरहका (जीवा) जीव हैं (चैयग) ज्ञानादि वेतना सहित (तस) बस इलते चलते सो (इयेरहिं) इतर स्थिर रहे सो स्वावर (वेय) तीन वेद (गई) चार गति (करण) इंद्रो पाँच (काएहिं) काया छ ॥ ३ ॥

परिगदियसुहुमियरा तन्नियरपरिगदियायसवितिचउ । अपजसापज्जत्ता कमेणचउवसजियठाणा ॥ ४ ॥

(परिगदिय) एकेश्वर जीवोंके दो भेद हैं (सुहुमियरा) एक सुख और दुसरा बादर (सन्नि) मन सहित (इयर) दुसरा असन्नि मन रहित ऐसे (परिगदियाय) पंचेश्वरके दो भेद हैं (स) उस पूर्वका चारकी साथ (वि) चैवद्रीका एक भेद (ति) चैवद्रीका एक भेद (चर) चौरद्रीका एक भेद यह तीन मिलानेसे साठ हुवा (अपजसापज्जत्ता) यह

सात अपर्याप्ता और दुसरा सात पर्याप्ता (कमेणचतदस) अनुक्रमसे ऐसे सव मिलकर चौदह (त्रिंश) जीयोका (ठाणा) स्थान घाने मेव है ॥ ४ ॥

नाणचदसणचेव चरित्तचतवोत्तहा । वीरियउथओगोय पयंजीवस्सलक्खण ॥ ५ ॥

(नाण) ज्ञान आठ प्रकारे पाँच ज्ञान सम्यक्त्व आसरे और तीन अज्ञान भिष्यात्व आसरे (व) और (दसणं) दर्शनका चार मेव (वेय) निम्नो (वरिच) चारीचका सात मेव सामायक आदि निखय व्ययहार (व) फिर (तवो) तपके चारह मेव (उत्तहा) तेसेही (वीरियं) वीर्य दो प्रकारके (उवओगो) उपयोगके चारह मेव (य) और (पयं) ये (जीयस्स) जीवका (उक्खणं) छळण है ॥ ५ ॥

आहारसररीरइदिय पज्जत्तीआणपाणमासमणे । चउपचपचछरपिय इगविगलासद्विसत्तीण ॥ ६ ॥

(आहार) आहारपर्याप्ति १ (सररीर) शरीरपर्याप्ति २ (इदिय) इन्द्रियपर्याप्ति ३ (पज्जत्ती) ऐसे तीन पर्याप्ति (आणपाण) स्वासोस्वास ४ (भास) भाषा ५ (मणे) मनपर्याप्ति ६ (वव) आहारादि चार (पच) मन छोटकर पाँच (छप्पिय) मन सहित संपूर्ण छे पर्याप्ति (पग) एक इंद्रीको चार (विगळा) विगलेंद्रीको मन छोटकर पाँच (असत्ति) असंती पंचेन्द्रिको मन छोटके पाँच (सत्तीणं) संती पंचेन्द्रिको छे ॥ ६ ॥ अब जो इस अपनी पर्याप्ति पूरी करके मरे सो जीव पर्याप्ता और बिना पूरी कीए मरे सो जीव अपर्याप्ता कहलाता है ॥

पर्णिवियतिवदूसा—साऊदसपाणचउछसगअट्ट । इगवुतिचउरिंदीण असमिसिनीणनवदसय ॥ ७ ॥

(पर्णिविय) पौष इंद्रियो (विषल) मनादि तीन बल (ऊसास) स्वासोस्वास (आऊ) आयु (वस) ऐसे दस (पाण) प्राण है (वत) स्पर्शनेंद्रिय कायबल स्वासोस्वास और आयु ऐसे चार (छ) पूर्वका चारकी साथ रसना और घबन ऐसे छे (सग) पूर्वका छेकी साथ नासीका ऐसे सात, (अठ) आठ प्राण, पूर्वका सातकी साथ बह्नु (इग) पूर्वकी पूर्वका चार (दु) वेइंद्रीको पूर्वका छे (सि) तेइंद्रीको पूर्वका सात (चरिंदीण) चौरिंदीको पूर्वका आठ (असनि) असनी पंचेद्रिको (सलीण) और संनी पंचेन्द्रिको (नवदसय) अनुक्रमसे नव और दश प्राण जान लेना जैसेकी पूर्वका आठकी साथ ओस मिलनेसे नव और नवकी साथ मन मिलनेसे दस । चार भावप्राण तो सबकाही समान है ॥ ७ ॥ इति जीवतत्त्वम् ॥

धम्माऽधम्माऽगासा तियतियमेयातहेवअद्धाय । खधादेसपप्सा परमाणुअजीवन्वउदसहा ॥ ८ ॥

(धम्मा) धर्मास्तिकाय (अधम्मा) अधर्मास्तिकाय (आगासा) और आकाशास्तिकाय (तियतिय) प्रत्येक प्रत्येक कका लघादि तीन तीन (मेया) मेव है ऐसे नव (उहेय) तेसेही (अद्धाय) कालका एक मेव इस प्रकारसे पूर्वका नव और कालका १ सव मिलकर दश हुआ सो अरुपी है (लंघा) और लंघ (देस) देश (पप्सा) प्रवेश (परमाणु) परमाणु यह चार पुत्तलका रुपी कहा (अजीव) रुपी अरुपी दोनु मिलकर अजीवका (बसदसहा) बीसह मेव है ॥ ८ ॥

धम्माऽधम्मापुग्गल नहकालोपंचहुंतिअजीवा । चलणसद्दावोधम्मो थिरसठाणोअहम्मोय ॥ ९ ॥

(धम्माऽधम्मा) धर्मास्तिकाय और अधर्मास्तिकाय (पुग्गल) पुत्रलास्तिकाय (नह) आकाशस्तिकाय (कालो) और काठ (पंच) यह पांच (हुति) है (अजीवा) अजीव द्रव्य (चलणसद्दावो) चलन स्वभावगुणवाला (धम्मो) धर्मास्तिकाय है (थिरसठाणो) और स्थिरस्वभावगुणवाला (अहम्मोय) एक अधर्मास्तिकाय है ॥ ९ ॥

अवगाहोआगास पुग्गलजीवाणपुग्गलाचउहा । स्वधादेसपप्सा परमाणुचेवनायवा ॥ १० ॥

(अवगाहो) अवकाश स्वभावगुणवाला (आगासं) आकाशस्तिकाय है, यह (पुग्गल) पुत्रलको (जीवाण) और जीयको अवकाश देता है (पुग्गला) पुत्रलके (चउहा) चार भेद है (संघा) संघ (वेस) देश (पप्सा) प्रवेश (परमाणु) और परमणु ऐसे (चेव) निम्ने (नायवा) जानना ॥ १० ॥

सहघयारउज्जीय पमाछायातवेहिआ । वण्णगधरसाफासा पुग्गलाणतुलस्खण ॥ ११ ॥

(सहं) जीय शब्दादि तीन (अंघमार) अंघकार (उज्जीय) प्रकाश (पभा) ज्योति (छाया) छाया (तवेहिआ) सूर्यका तोंपडा (वण्ण) पाँचोही वर्ण (गंध) दोनु गन्ध (रसा) पाँधरस (फासा) आठ स्पर्श (पुग्गलाणंतु) पुत्रलका ऐसे (उस्खण) लक्षण है ॥ ११ ॥

पगाकोडिसतसट्ठि लस्खासचहुत्तरीसहस्साय । दोयसयासोलहिया आवलियाइगमुहुत्तम्मि ॥ १२ ॥

(एगाकोटि) एक कोट (सतसहस्रला) सडलठ लाख (सत्ताहचरीसहस्साय) सित्तोत्तर हजार (दोयसयासोल-
 दिपा) दोसो सोलह अधिक (आवसिया) १६७७७२१६ अवलिफ (इग) एक (मुद्रसम्मि) मुद्रवकि विपे होती है ॥ १२ ॥
 समयावलीमुद्रुचं दीहापस्व्यायमासवरिसाय । भणिओपलिआसागर उस्सप्पिणीसप्पिणीकालो ॥ १३ ॥

(समय) समय, अतिसुस्म काळको समय कहते है ऐसे असंख्य समयकी (आवली) एक आयलिका होती है
 (मुद्रुचं) दो घडीका मुद्रुचं मुद्रवर्त्तलका प्रमाण आवलीकी सख्यासँ पूर्वकी चारवी गायसँ जाणलेना (दीहा) ऐसे
 तीस मुद्रुवर्त्तका एक अहोरात्री दिन (पस्ला) ऐसे पंद्रह दिनका एक पख (प) और (मास) ऐसे दो पखका एक मास
 (धरिसा) ऐसे चारह मासका एक वर्ष (व) और (भणिव्यो) कहा है (पळिआ) ऐसे असंख्य वर्षका कूपट्टांतकरके
 एक पत्थोपम, ऐसे दस कोटाकोडी पत्थोपमका (सागर) एक सागरोपम, ऐसे दस कोटाकोडी सागरोपममिलनेसँ
 एक (बत्सप्पिणी) बत्सर्पिणी और ऐसे दस कोटाकोडी सागरोपमकी एक (सप्पिणी) अवसर्पिणी होती है (कालो)
 ऐसे बत्सर्पिणी और अवसर्पिणी मिलकर २० कोटाकोट सागरका एक कालषक और ऐसे अनंते कालषक जानेपर
 एक पुत्तल परावर्तन होता है । ऐसा अनंता पुत्तल परावर्तन होचुके और आगे होवेंगे इति कालद्रव्यका मान कहा ॥ १४ ॥

परिणामिजीवमुत्त सपप्सायगस्वित्तकिरिआय । निस्सकारणकत्ता सवगयइयरअप्पवेसे ॥ १४ ॥

(परिणामि) छ द्रव्यमें परीणामी क्तिना और अपरीणामी क्तिना निश्चयनयसँ तो छेही द्रव्य परिणामी है और

व्यवहारनयसे तो एक जीव दुसरा पुत्रल यह दो परिणामी धाकीके चार अपरिणामी है १ (जीव) यह छ द्रव्यमें एक जीवद्रव्य चेतन है शेष पाँच द्रव्य अजीव अचेतन्य है २ (मुत्तं) यह छे द्रव्यमें एक पुत्रल जो है यह मूर्तिमंत है धाकीके पाँच द्रव्य अमूर्त अरूपी है (सपप्सा) यह छे द्रव्यमें पाँच द्रव्यस प्रवेशी है और एक कालद्रव्य अप्रवेशी है (एग) यह छे द्रव्यमें धर्म अधर्म और आकाश ये तीन द्रव्य एक है शेष तीन अनेक है (सिच) यह छ द्रव्यमें एक आकाश द्रव्य जो है यह क्षेत्र है शेष पाँच क्षेत्री है (किरिआय) इस छे द्रव्यमें जीव और पुत्रल यह दो द्रव्य सक्रिय है शेष चारद्रव्य अक्रिय है (मिचं) ये छे द्रव्यमें व्यवहारसे तो धर्म अधर्म आकाश और काल यह चार नित्य है धाकीके दो द्रव्य अनित्य है और निश्चयसे छेही द्रव्य नित्य है (कारण) जीवको छोड़कर पाँच द्रव्य कारण है और जीवद्रव्य अकारण है (कत्ता) ये छे द्रव्यमें जीव तथा पुत्रल व्यवहारसे कर्त्ता धाकीके चार अकर्त्ता (सवगय) ये छ द्रव्यमें एक आकाशद्रव्य छोकाछोक ब्यापक है और धाकीके पाँच द्रव्य छोकव्यापी है (इयर) इतर (अप्रवेशे) कोई द्रव्य कोईसे मिछे नहीं ॥ १४ ॥ इति अजीयतत्त्वम् ॥

साउच्चगोअमण्डुग सुरवुगपंचिदिजाइपणदेहा । आइतितणुषगा आइमसघयणसठाणा ॥ १५ ॥

(सा) क्षावा घेदनी कर्म १ (उच्चगोअ) उंच गोत्र कर्म २ (मण्डुग) मनुष्यगति ३ और मनुष्यानुपूर्वी ४ (सुरवुग) देवगति ५ और देयानुपूर्वी ६ (पंचिदिजाइ) पंचेन्द्र आतीनाम कर्म ७ (पणदेहा) औदारिकादि शरीर पाँच

१२ (आइतितणु) आदिके तीन शरीरका (पुर्वंगा) अंगोपांग १५ (आइमसंधयणसंठाणा) आवि वज्ररिपमनाराध सधयण १६ और प्रथम सुस्थान समचोरस १७ ॥ १५ ॥

घणणचउक्कागुरुलुहु परधाऊसासआयबुज्जोय । सुमस्वगइनिमिणतसदस सुरनरतिरियाउतित्ययर ॥ १६ ॥
 (यण्णचवक्का) शुभघर्णादिचार २१ (अगुरुलुहु) अगुरुलुहु २२ (परधा) पराधातनाम कर्म २३ (ऊसास) स्वासो स्वास नामकर्म २४ (आयय) आताप नामकर्म २५ (उज्जोयं) उद्योतनामकर्म २६ (सुमस्वगइ) शुभविहायोगति जिस कर्मके उदयसे जीवकी हुंससमान बाली हो २७ (निमिण) निर्माण नामकर्म २८ (तसदस) वस दशक ३८ इस दशकेका मेव आगेकी गायसे कहेंगे (सुर) देवआयु नामकर्म ३९ (नर) मनुष्यआयु नामकर्म ४० (तिरियाउ) तिर्यचआयु नामकर्म ४१ (तित्ययरं) और तीर्यकरनामकर्म ४२ ॥ १६ ॥

तसवायरपज्जत्त पत्तेयधिरसुभचसुभगच । सुस्सरआइज्जजस तसाइवसगइमहोइ ॥ १७ ॥

(तस) वसनामकर्म १ (वायर) वायरनामकर्म २ (पज्जत्त) पर्याप्तनामकर्म एक छवधि पर्याप्ता बुद्धाकरणपर्याप्ता ऐसे दो मेव ३ (पत्तेय) प्रत्येकनामकर्म ४ (धिर) स्थिरनामकर्म ५ (सुभं) शुभनामकर्म ६ (च) और (सुभगं) सोभाग्यनामकर्म ७ (न) और (सुस्सर) सुस्सरनामकर्म जिसका स्वर कोफ़िजाकी तरह मधुर हो ८ (आइज्जा) आदेयनामकर्म ९ (जसं) यशस्वीतिनामकर्म १० (तसाइ) वस आदिक (दसग) दशक (इमंहोइ) इस प्रकारसे है ॥ १७ ॥ इतिपुण्यतत्त्वम् ॥

नाणतरायदसग नवधीयनीयसायमिच्छत्त । थावरदत्सनरयतिग कसायपणवीसतिरियदुग ॥ १८ ॥

(नाण) पाँच ज्ञानायरणी मतिज्ञानायरणी १ श्रुतज्ञानायरणी २ अयधिज्ञानायरणी ३ मनापर्ययज्ञानावरणी ४ और केयल ज्ञानायरणी ऐसे पाँच (असराय) अन्तराय दानान्तराय १ छाभान्तराय २ भोगान्तराय ३ उपमोगान्तराय ४ और धीर्यान्तराय यह पाँच अन्तराय (दसग) ऐसे दश भेद कहे (नवधीये) और नव दूसरा दर्शनायरणी कर्मफे निद्रा १ निद्रानिद्रा २ मूचला ३ मूचलाप्रचला ४ यिण्डी ५ चक्षुवर्त्तनायरणी ६ अक्षुवर्त्तनावरणी ७ अवधिदर्शनायरणी ८ और फेयलदर्शनायरणी ९ ऐसे नव और पूर्वकादशमिलकर ओगुणीस (नीय) निचगोत्र २० (असाय) असावावेदनीकर्म २१ (मिच्छत्त) मिथ्यात्व मोहनीनामकर्म २२ (थावर) स्थावरको (दस) दशाको इस दशफेका भेद आगे कहेंगे २३ (नरयतिग) नरकत्रिक नरकगती नरकानुपूर्वी और नरक आयु ऐसे तीन ३५ (कसायपणवीस) कसाय पणवीस सो देखलाते है अनन्तानुबंधी आदि क्रोधके चार तथा अनन्तानुबंधि आदि मानके चार फिर अनन्ता नुबंधि आदि मायाके चार और अनन्तानुबंधी आदि लोभके चार यह सोल कपाय अथ नवनो कपाय कहुते है हास्य १ रति २ अरति ३ शोक ४ मय ५ बुगंछा ६ स्त्रीवेद ७ पुरुषवेद ८ नपुंसकवेद ९ पूर्वके सोल कपाय और यह नय नोकशाय सय मील २५ तथा पूर्वके ३५ सब मिल साठ (तिरियपुगं) और तिर्यचद्विक इस लिये तिर्यचगति ६१ और तिर्यचानुपूर्वी ६२ ॥ १८ ॥

इगचितिचउजाईओ कुखगइउवघायहुतिपावस्स । अपसत्यवणचउ अपढमसंघयणसठाणा ॥ १९ ॥

(इग) एकेन्द्रिजाति (वि) वेदन्द्रिजाति (ति) तेरिन्द्रिजाति (चस) और चोरिन्द्रिजाति (जाईओ) ऐसे चार जाति नामकर्म यह सब मिलके छासठ (कुल्लगइ) अशुभ विहायोगति नामकर्म इस नामकर्मसे जीव गधेकी नाइ चले सो १७ (उवघाय) उपघात नामकर्म १८ (हुतिपायस्स) यह सब पापके भेद है (अपसत्थयणचइ) अशुभवर्णादि चार ७२ (अपढमसंघयणसंठाणा) प्रथमका संघयनको छोडकर त्रयभनाराच १ नाराच २ अर्धनाराच ३ कीलीका ४ और सेवठा यह पांच संघयन और प्रथमका संस्थान छोडकर न्यग्रोध १ सारि २ कुन्ज ३ घामन ४ और हुंडक यह पांच संस्थान सब मिलकर पापतत्त्वका व्याप्ती भेद हुआ ॥ १९ ॥

थावरसुहुमअपज्ज साहारणमधिर मसुमवुभगाणि । वुत्सरणाइज्जस थावरदसगविवज्जत्य ॥ २० ॥

(थावर) स्थावर नामकर्म १ (सुहुम) सूक्ष्म नामकर्म २ (अपज्ज) अपर्याप्ति नामकर्म ३ (साहारण) साधारण नामकर्म ४ (अधिर) अस्थिर नामकर्म ५ (असुम) अशुभ नामकर्म ६ (वुभगणि) बुभोग्य नामकर्म ७ (वुत्सर) वुत्सर नामकर्म ८ (अणाइज्ज) अनावेय नामकर्म ९ (अजसं) अपयथा नामकर्म १० (थावरदसगविवज्जत्य) यह स्थावरको दशको व्रससे विष्परित खान सेना ॥ २० ॥ इतिपापतत्त्वम् ॥

इंदिककसायअवय जोगापचचउपंचतिभीकमा । किरिआओपणवीस इमाओताओअणुकमसो ॥ २१ ॥

(इदिअ) इन्द्रियो पांच (कसाय) कोषादि कषाय चार (अवय) प्राणातिपासादि अत्रस पांच (ओगा) मनावि

योग तीन (पंच) पाँच (चर) चार (पञ्च) पाँच (तिथी) तीन (कमा) अनुक्रमसे जानलेना (किरिआओपण-
यीसं) क्रिया पंचीश (इमाओताओअणुक्रमसो) यह पचीस क्रियाको अनुक्रमसे कहते हैं ॥ २१ ॥

काइयअहिगरणीआ पाउसिआपारितावणीकिरिया । पाणाइवायारमिअ परिगहियामायवचीय ॥ २२ ॥

(काइय) कायाको अजतनासें यरतायनासो कायिकी क्रिया १ (अहिगरणीआ) जिस क्रियासें जीय नरकाधिकका
अधिकारि हो वसको अधिकरणिकी क्रिया कहते हैं जैसे कि शस्त्रआधिकसें जीयोंकी हत्या करना (पाउसिआ) जीव
अजीयसें जो द्वेष करना यह प्रवृत्तिकी क्रिया ३ (पारितावणीकिरिया) अपने जीवको या दुसरा जीवोंको तकलीफ
पहुचाना यह पारितापनिकी क्रिया ४ (पाणाइवाय) जो किशी जीवको प्राणोंसे रहित करना यह प्राणासिपातिकी
क्रिया ५ (आरंमिअ) जो खेती आदि आरंभका काम करना सो आरंभिकी क्रिया ६ (परिगहिया) जो परिग्रह
रखना या परिग्रहपर ममत्त्व रखना सो परिग्रहिकी क्रिया ७ (मायवचीअ) जो माया-कपटसें किशीको ठगना सो
मायामत्त्वधिकी क्रिया ८ ॥ २२ ॥

मिच्छावत्सणवची अपच्चम्खाणायदिट्ठिपुट्ठिअ । पाहुच्चिअसामतो-वणीअनेसरियसाहत्थि ॥ २३ ॥

(मिच्छावत्सणवची) जितेंद्रके सिद्धांतसे जो विपरीत एकान्तक्रियाठधी आत्मज्ञानसे हीन वहिरात्मा सम्यक्दर्शन
और दृष्टिरागी जिसको सत्यासत्यका निरणय नहीं सो मिथ्या दर्शनकी क्रिया ९ (अपच्चम्खाणाय) प्रतपच्चखान नही

करनेसे जो क्रिया लगती है वह अमलाख्यासिद्धि क्रिया १० (विद्वि) जो अशुभ दृष्टिसे देखना, सो दृष्टीकी क्रिया ११ (पुष्टि) जो रागादिकसे कष्टयितव्यिच्छाकरके स्त्री आदिकके भंगका स्पर्श करना सो स्पृष्टीकी क्रिया १२ (पाशुघ्न) जो अपने मनसे स्वपरका दुरा विचारना सो प्रातीत्यकी क्रिया १३ (सामंतोयणी) अपना अश्व प्रमुखकी प्रशंसासे हर्ष करना सो अथवा बुध दृष्टी की आदिके भाजन सुतां रत्नसे उसमें जो वस्त्रआदि जीवपटकर मरे उससे लगे सो ग्रामंतोपनिपातीकी क्रिया १४ (नेसस्थि) नैशस्त्री क्रिया १५ (साहस्य) स्वहस्त्रिकी क्रिया १६ ॥ २३ ॥

प्राणविचारयिआ अणभोगअणवकल्पपद्यइआ। अन्नापभोगसमुदा-णपिज्जदोसेरिआवहिआ २४
 मे) जो जीव अभीष्टको जाने सेआनेसे क्रिया लगे उसको आनयनिकी क्रिया कहते है १७ (विचारणिआ)
 जीवको विदारनेसे विदारणि लगेसो विदारणकी क्रिया १८ (अणभोगा) विना उपयोगसे जो बीज रक्म
 ना तथा हलने चलनेसे सो क्रिया लगे उसे अनाभोगिकी क्रिया कहते है १९ (अणवकल्पपद्यइआ) इस लोक
 में जो विरुद्ध आचरण करना उसे अनवर्काक्षप्रत्ययिकी क्रिया कहते है २० (अन्नापभोग) दूसरी प्रयोगिकी
 (समुदाण) समुदायकी क्रिया २२ (पिज्ज) माया और लोभ करनेसे जो क्रिया लगे उसे प्रेमकी क्रिया
 २ (दोसे) क्रोध और मानसे जो क्रिया लगे उसे द्वेषकी क्रिया कहते है २४ (इरिआयहिआ) रस्ते चल-
 के व्यापारसे जो क्रिया लगे उसे इर्यापयिकी क्रिया कहते है २५ पक्षीसमी क्रिया अममलसाधुसैलेके तथा
 क्षीपर्वचको भी लगति है ॥ २४ ॥ इति आश्रयतत्त्वम् ॥

समिर्द्गुत्तिपरीसह जइधम्मोभाषणाचरित्ताणि । पणतिदुवीसदसधार पच्चभेप्पहिंसगवन्ना ॥ २५ ॥

(समिद्) समति (गुति) गुप्ति (परीसह) परिसह (जइधम्मो) यतिधर्म (भाषणा) भायना (चरित्ताणि) चारित्र (पण) समिति पाच (ति) गुप्तितीन (दुवीस) परिसह पावीसा (दस) दशविध यति धर्म (धारस) धारह भायना (पच्च) चारित्र पाँच (भेप्पहि) ऐसे सब मिलके संयरके भेद (सगवन्ना) ससाधन कहै जिसमें दो भेद है एक ब्रह्म संयर और दुसरा भायसंयर ओ आते हुये नवीनकर्मकोरोकदेना आत्मस्वरूपमे रहकर उसको भायसयर कहते है और कर्म पुत्रलकी रुक्मयटकी ब्रह्मसंयर कहते है ॥ २५ ॥

इरियाभासेसणादाणे उच्चारसमिर्द्गसुअ । मणगुत्तिवयगुत्तिकायगुत्तित्तेवय ॥ २६ ॥

(इरिया) यतनापूर्वक रस्तेमें चलना उसको ईर्यासमिति कहते है १ (भास) निर्दोष भाषाका जो धोखना उसे भाषास मिति कहते है २ (एसणा) निर्दोष आहारको जो ग्रहण करना सो एपणासमति ३ (दाणे) दृष्टिसे और पुजनीसे प्रमार्जन करके बीजको उपगरणको चठाना और रखना उसको मायाननिक्षेपणसमिति कहते है ४ (चच्चारे) कफ मल मूत्र आदिको जतनापूर्वक परठना उसे पारिष्ठापनिका कहते (समिर्द्ग) पाँचसमिति (सुअ) यह ५ (मणगुत्ति) और मनोगुप्तिके तीन भेद है १ असत्कल्पनाधियोग २ समताभावकी और ३ आत्मविचार ४ (वयगुत्ति) घषनगुप्तिसिजसिके तीन भेद है १ अशुद्ध २ मिथ और ३ शुद्ध व्ययहार ७ (कायगुत्तित्तेवय) कायगुत्ति अशुभ करणीसे कायाको गापरस्सना ८ ॥ २६ ॥

खुहापिवासासीउण्ह दसाचेलारइत्थिओ । चरिआनिसिहियासिआ अक्कोसवहजायणा ॥ २७ ॥

(खुहा) घुघापरिसह १ (पिवासा) प्यासको सहन करना यह पिपासा परिसह २ (सी) शीत परिसह ३ (उण्ह)
घण्ण परिसह ४ (दसा) बंश परिसह ५ (चेला) अचेलक परिसह ६ (अरइ) अरति परिसह ७ (स्थिओ) स्त्रीके
अगवपोंगको सराग इटिसें न देखे सो स्त्री परिसह ८ (चरिआ) चलनेका परिसह ९ (निसिहिया) नैयेचिकी इस
छिये समान और सिंहकी गुफा आवि स्थानोमें ध्यानके समय नाना प्रकारके कष्टको सहता हुवा भी निपिद्ध न करे
सो १० (सिआ) संघारेकी भूमी कहाँही चंभी निभी मिलजानेपरमी मुनि उद्वेग न करे सो सब्या परिसह ११
(अक्कोस) आक्कोश इस छिये कोइ गाडी देखे तोमी सहन करे १२ (वह) वच इस छिये कोईं पुष्ट जीव मुनिको मारे
पीटे या जानसें मारहाले सो भी बीतरागी साधु क्रोध न करे १३ (जायणा) याचना परिसह १४ ॥ २७ ॥

अलामरोगतणफासा मलसक्कारपरीसहा । पद्माअभ्राणसम्मस इअवावीसपरीसहा ॥ २८ ॥

(अलाम) लामान्तराय कर्मके बदयसें जो मागने परमी बीज न मिले तोमी समता रखे और विचारे कि अन्त
रायकर्मकाबदय है सो अलाम परिसह १५ (रोग) ग्वरावि अतिरोग आने परमी साधु चिकीत्सा करानेकी इच्छामी
न करे किन्तु समभावसे सहनकरे सो रोगपरिसह १६ (तणफासा) तृणस्पर्शपरिसह साधुको तृणआदिको जो
संघारो मिले तोमी शात चिचसें वेदना सहन करे १७ (मळ) मळपरिसह इस छिये घरीरपर जो पसीनेसें मेळ यह

जावे तोमी खानादिककी इच्छा न करे १८ (सकारपरीसहा) सत्कारपारसह, उत्कृष्ट न आवे, स्तुति करणेपर सम-
परिणाम रखे १९ (पद्मा) प्रज्ञा इस लिये बड़ी बिद्वत्ता होनेपरमी मुनि घमण्ड न रखे २० (अज्ञान) अज्ञानपरि-
सह अज्ञानके चदयसे मुनि बुद्धीन न करे २१ (सम्मर्ष) सम्मर्षपरिसह (इअ) इस प्रकारसे (भावीसपरीसहा)
भावीसपरिसह जाणना २२ ॥ २८ ॥

स्वतीमहवअज्जव मुचीतवसजमेअबोधवे । सच्चसोअअकिंचणच धर्मचजइयम्मो ॥ २९ ॥

(खंती) क्षमा सय प्राणीमात्रपर सम हटी रखे किन्तु यति कोइपर क्रोध न रखे १ (महव) मानका त्याग करना
सबको मार्ग्यधर्म कहते है २ (अज्जव) किसीके साथ कपट नहि रहना सो आर्षवधर्म ३ (मुची) निरलोभता ४
(तय) तप जो इच्छाका निरोध करना यही तप ५ (सजमे) सचरे प्रकारे संयमका आराधनकरना बड़ी संयम ६
(अ) और (योचवे) जानना (सर्घ) सत्यधर्म ७ (सोअं) मनआदिको पवित्ररखना धाई धौचधर्म ८ (अकिं-
घण) बाह्य अभ्यन्तर परीग्रहका त्याग सो अकिंचनधर्म ९ (च) और (बंधं) द्रव्यसे और भावसे जो मैथुनका
त्याग करना धाई ब्रह्मचर्यधर्म १० (अइयम्मो) ऐसे दशप्रकारे यतिधर्म पाळे बसको यति कहना योग्य है ॥ २९ ॥

पढममणिच्चमसरण ससारोपगयायअन्नत्त । असुइत्तंआसवसवरोअ तहनिजरानवमी ॥ ३० ॥

(पढममणिघ) प्रथम अनित्यभावना इस भावनामें मव्यजीव पेसा विचारें कि घन वीयन आदि सब पदार्थ अनित्य

है आत्माका मूलधर्म अधिनाशी है १ (असुरज) अथारण भावना कि मृत्युके समय इस जीवको संसारमें धर्म बिना कोई भी शरणभूत नहीं है एक धर्मही धारण है ऐसा विचारना सो २ (संसारो) संसारभावना इस भाषनामें भव्य ऐसा विचारे कि मेरे जीवनें बीरसी साख धोनिमें परिश्रमण करते अगम्योकाउचक होगये है इस संसारमें पिता सो पुत्र और पुत्र सो पिता ऐसा बूढत सुढत अनेसी बेर होता है ऐसा विचारना सो संसार भावना ३ (पगयाय) एकत्व भावना इस भाषनामें भव्य ऐसा किसे कि मेरा जीव अकेलाही आवेगे और अकेलाही आवेगा सुखदुःख भी अकेलाही भोगेगी ४ (असर्ष) अन्यत्व भावना इसमें भव्य ऐसा विचारे कि मेरा नात्मा अनन्त ज्ञानमयी है और शरीर जब पदार्थ है शरीर आत्मा नहीं है न आत्मा शरीर है ऐसा सर्वेष विचारे ५ (मसुद्रपं) अशुचि भावना यह शरीर खून मांस हड्डी मलमूत्र आदिसैं भरारुमा ऐसा जो विचारना यह अशुचित्व भावना ६ (आसव) आसव भावना रागद्वेष और अज्ञान निष्प्यात्व आदिके जोरसे नये नये कर्मका जो आना अर्थात् दुस्तादुमका विचार यह आसव ७ (संयतोअ) संवर भावना दुमाशुम विचारको छोडकर स्वसकपमें छीन रहना अर्थात् नवीन कर्मको आने नहीं देना यह निष्प संवर और अकेला अशुम विचारोको रोकवेना सो ब्यवहार संवर भावना ८ (तह) ठेसेही (निज्जरान वमी) नयमी निर्जरा भावना निर्जराके दो भेद है एक सकाम निर्जरा और पुसरी अकाम निर्जरा ९ ॥ ३० ॥

लोगसहावोचोही वुछहाधम्मस्ससाहुगाअरिहा । यआओभावणाओ भावेअद्यापयत्तेण ॥ ३१ ॥
 (लोगसहावो) वयमी लोकत्वभाव भावना इसमें बीवहारजलोकका स्वल्प विचारना (बोहीपुछहा) ३१ मी

सम्यक्स्थयी प्राप्ति होनी पड़ती है ऐसा विचारना यह बोधिवृत्तभाषणा (धम्मस्स) धारणी धर्मभाषणा इसमें भव्य ऐसा विचारे कि संसारसमुद्रसे पार होनेके लिये जो विनेस्वरमहाराजने कहा हुआ धर्म है उसका (साह गाअरिहा) साधक कहनेवाला अरिहंसादि मिलना दुर्लभ है (एआओ) इस प्रकारसे कही हुई (भाषणाओ) भाषणाओ (भावेअपा) विचारनी (पयप्पेण) प्रयत्नसे ॥ ३१ ॥

सामाअरथपढमं छेओवट्ठावणभवेवीअ । परिहारविसुद्धिण सुट्ठमंतहत्सपरायच ॥ ३२ ॥

(सामाअ) सामायिक चारित्रद्रव्य और भाषसे (अत्थ) इहां (पढमं) पहिला है १ (छेओवट्ठावणमवेवीअं) छेदो पस्यापनीयचारित्र दुसरा है २ (परिहारविसुद्धिण) परिहारविसुद्धि चारित्र ३ (सुट्ठमंतहत्संपरायच) फिर बोया सुत्त संपराय चारित्र ४ यह चारित्र वक्षमा गुणस्थानवाले मुनिको होता है ॥ ३२ ॥

तत्तोअअहस्स्वायं स्वायसवस्मिजीवलोगम्मि । जंचरिऊणसुविहिआ वच्चतिअयरामरठाण ॥ ३३ ॥

(तत्तोअअहस्स्वायं) तस पीछे पौषमा यथास्यात चारित्र (स्वायंसवस्मिजीवलोगम्मि) यह चारित्र सब जीवलोगमें प्रसिद्ध है (जंचरिऊणसुविहिआ) जिसका सेवन करनेसे सुविहित साधु लोगो (वच्चतिअयरामरठाण) अजरामरस्थान कको पावे है ॥ ३३ ॥ इति संयर तत्त्वम् ॥ ३३ ॥

अणसणमूणोअरिआ विचीसखेवणरसच्चाओ । कायकिलेसोसलीण—यायवज्झोयतवोहोइ ॥ ३४ ॥

(अणसर्ण) सर्वथा आहारका त्याग सपवासादिक सो अनशन तप १ (कणोअरिणा) आहार कमकरना सो अनोदरी तप २ (विचीसंखेयण) वृत्तिका संक्षेप करना सो वृत्तिसंक्षेप तप ३ (रसचाओ) विगयका त्याग करना सो रस त्याग तप ४ (कायफिउसो) जोधादि जो कष्ट करना वह कायक्षोष तप ५ (संलीणयाय) सब इन्द्रियोका दमन करना वह संलीनता तप (बज्जोयतवोहोइ) इस प्रकारसे पाछा सपके छ मेव कहै ॥ ३४ ॥

पायच्छिचविणओ वेयावच्चतहेवस्तज्झाओ । झाणउस्सगोविअ अग्मितरओतवोहोइ ॥ ३५ ॥

(पायच्छिच) जो शुद्ध मनसे गुरु महाराजके पास आजोयणा तेना सो प्रायश्चित तप १ (विणओ) विनय तप २ (वेयावच्च) वेयावृत्य तप ३ (तहेवस्तज्झाओ) तेसेही स्वाध्याय तप ४ (झाण) ध्यान तप ध्यानका स्वरूप गुरुगमसे धारना ५ (उस्सगोविअ) और कायोत्सर्ग तप (कावसग) ६ (अग्मितरओतवोहोइ) ऐसे छ प्रकारसे अन्यन्तर तप कहा ॥ ३५ ॥

चारस्तविहंतवोनिज्जराय वंधोचउविगप्पोअ । पयईठिइअणुभागो पप्पसमेयहिंनायवो ॥ ३६ ॥

(चारस्तविह) ऐसे सब मिलकर चारह मेदे (तपो) तप (निज्जराय) निर्जराके लिये है । इति निर्जरातत्त्वम् (बंधो) अब बधतत्य (चउविगप्पोअ) चार मेद है (पयई) १ प्रकृतिबन्ध (ठिइ) स्थितिबन्ध (अणुभागो) २ अनुभागबन्ध (पप्पस) और प्रदेसबन्ध ४ (मेयहिं) ऐसे चार मेदसे (नायवो) जानना ॥ ३६ ॥

पयइसहावोवुत्तो ठिईकालावहारण । अणुभागोरसोनेओ पप्पसोवलसंघओ ॥ ३७ ॥

(पयइसहायोबुधो) प्रकृतियग्य इसलिये कर्मोंका स्वभाव (ठिँकाछायहारण) कर्मोंका स्थिति-कालका निश्चय यह स्थितियग्य २ (अनुभागो) ३ अनुभाग पन्ध सो (रसोनेजो) कर्मोंका रस जानना (पपसो) ४ प्रवेशपन्ध (दलसं वओ) कर्मोंके दलका संघय ॥ ३७ ॥

पठपडिहारसिमज हृदचिचकुलालभङ्गरीण । जहएएसिंभावा कम्माणविजाणतहभावा ॥ ३८ ॥

(पठ) पाठा, जैसे किसीके आँखोंपर घन्चे हुए पाठोंके संयोगसे कुछ नहीं बेलाइ देता तेसे ही ज्ञानायरणीय कर्मोंके स्वभावसे आत्माको अनन्त ज्ञान नहीं होता है १ (पठिहार) द्वारपाठोंकेसमान दर्शनावरणीय कर्मोंका स्वभाव है जैसे राजाको दर्शन चाहनेवालेको द्वारपाठ रोक देते हैं वसी तरह आत्माके दर्शनगुणको दर्शनावरणीय कर्म रोक देता है २ (असि) तरवार, वेदनी कर्मोंका स्वभाव ऐसा है कि जैसे सब तरबी तलवारकी धारको घाटनेसे अच्छा उगता है मगर जब जीम कटजाति है तब पुस होता है वसीही तरह शाखावेदनीसे जीवको सुख होता है और अशा तावेदनीसे जीवको दुख होता है ३ (मज्ज) मदराकीछाक समान मोहनीयकर्मोंका स्वभाव है जैसे मविरासे जीव बेमान होजाते हैं तेसेही मोहनीयकर्मोंके उदयसे जीव संसारमें मुझाते हैं यह कर्म आत्माका सम्यग्दर्शनको और सम्यक् चारित्र गुणोंको रोकता है अर्थात् टक देता है ४ (हृद) खोटासमान आयुर्कर्म है जैसे खोटेमें पडे हुए बोर राजाके हुकम चिन नहीं निकट शकते हैं तेसे ही आयुर्कर्मोंके जोरसे जीव गतीसे नहीं निकट शकते हैं ५ (विच) इस नामकर्मोंका स्वभाव चित्रकार जैसा है यह कर्म आत्माके अरुपि धर्मोंको रोकता है जैसे चितारा अच्छा बुरा नाना प्रकारका चित्राम

बनाता है तेसे ही यह नामकर्म आत्माको अही घुरी गतियोंमे पहुँचा देता है नाना प्रकारके स्वरूपको धारण करा देता है १ (कुलाड) यह गोत्रकर्म कुमार जैसा है ऐसे कुमार अच्छे और बुरे नाना प्रकारके धरतन बनाते हैं तेसेही इस कर्मके उदयसे शीव ऊँच निच फुलको धारण करते हैं ७ (मङ्गरीणं) इस अन्तराय कर्मका स्वभाव भङ्गरी जैसा है क्योंकि अय राजा किसीको दान देनेके लिये मङ्गरीको कहे परन्तु भङ्गरी उसको देखे नहीं तेसेही इस कर्मके सब यसे जीव दानवि नहीं कर सकते हैं ८ (अहपयसिभाषा) जैसे इतुका भाव जैसा यह आठोही वस्तुका स्वभाव है (कम्माण) तेसेही आठोही कर्मोंकामी (विजाण) जानो (तइभाषा) तेसेही कर्मोंका स्वभाव ॥ ३८ ॥

इहनाणदत्तणावरण वेयमोहाउनामगोआणि । विग्घंचपणनवदुअठवीस चउतिसयदुपणविह ॥ ३९ ॥

(इहनाण) यह ज्ञानावरणीयकर्म १ (दत्तणावरण) और दुसरा दर्शनावरणीकर्म २ (वेयमोहाउनामगोआणि) तीसरा वेदनीयकर्म ३ ४ मोहीनीकर्म ५ आयुकर्म ६ नामकर्म और सातमा गोत्रकर्म ७ (विग्घं) अन्तरायकर्म ८ (च) यह आठ कर्म (पण) ज्ञानावरणीयकी उत्तर प्रकृतियों पाँच है (नव) और दर्शनावरणीयकी उत्तरप्रकृति नव (दु) वेदनीकी प्रकृति दो (अठवीस) मोहीनीकर्मकी उत्तर प्रकृति अष्टावीस (चउ) आयुकर्मकी उत्तर प्रकृति चार (तिसय) नामकर्मकी उत्तर प्रकृति एकसो तीन (दु) गोत्रकर्मकी उत्तर प्रकृति दो (पण) और अन्तराय कर्मकी उत्तर प्रकृति पाँच (विह) ऐसे सब कर्मोंकी उत्तर प्रकृति एकसे अष्टावन जान लेना ॥ ३९ ॥

नाणेयदसणावरण वेअणिपचेव अतरापअ । तीस कोडाकोडी अयराणठिईयउकोसा ॥ ४० ॥
 (नाणेयदसणावरणवेअणिप) ज्ञानावरणी दर्शनावरणी वेदनी (वेव) निखय (अतरापअ) और अन्तराय
 इन चारो कर्मोंकी (तीसकोडाकोडी) तीस कोडाकोडी (अयराण) सागरोपमकी (ठिईयउकोसा) चत्कुटी स्थिति
 कही है ॥ ४० ॥

सत्तरिकोडाकोडीमोहणिप धीसनामगोपसु । तिचीसअयराइ आउठिइयउकोसा ॥ ४१ ॥
 (सत्तरिकोडाकोडी) सत्तर कोडाकोडी सागरोपमकी स्थिति (मोहणिप) मोहनीयकर्मकी है (धीसनामगोपसु) धीस
 कोडाकोडी सागरोपमकी स्थिति नामकर्म और गोत्रकर्मकी है (तिचीसअयराइ) तेवीस सागरोपमकी (आउ) आयु-
 कर्मकी (ठिइ) स्थिति कही (यंपवकोसा) ऐसे सब कर्मोंकी चत्कुटी स्थितिका वंश कहा है ॥ ४१ ॥

धारसमुद्रुचजहन्ना वेयणिपअठनामगोपसु । सेसाणतमुद्रुत्त पयवधठिईमाण ॥ ४२ ॥
 (धारसमुद्रुचजहन्ना) धारह मुद्रुर्षकी जघन्यस्थिति (वेयणिप) सकसाय वेदनीयकर्मकी है अकपाय वेदनीकी २
 समयकी स्थिति है (अठनामगोपसु) आठ मुद्रुर्षकी जघन्यस्थिति नामकर्म और गोत्रकर्मकी है (सेसाणतमुद्रुत्त) शेष
 पाँच कर्मोंकी जघन्यस्थिति अन्तरमुद्रुर्षकी है (पयवधठिईमाण) इस प्रकारसे सब कर्मोंकी चत्कुटी और जघन्यसे
 स्थिति वंशका प्रमाण कहा ॥ ४२ ॥ इति वंशसत्यम् ॥

सतपयपरूषणया दधपमाणचखित्तफुसणाय । कालोअअतरभाग भावेअप्पाधहुचेव ॥ ४३ ॥

(संतपयपरूषणया) सतपदी प्ररूपणाद्वार १ (दधपमाण) फिर सिद्धनीयोंके द्रव्यका प्रमाणद्वार २ (खित) क्षेत्र
द्वार ३ (फूसणाय) सिद्धोंकी स्पर्शनाद्वार ४ (कालोअ) कालद्वार ५ (अंतर) अन्तरद्वार ६ (भाग) भागद्वार ७
(भाय) भायद्वार ८ (अप्पाधहु) और अस्पायहुत्यद्वार ९ (बेव) निम्नो यह मोक्षके नव द्वार कहै ॥ ४३ ॥

सतसुद्धपयत्ता विज्जतस्सकुसुमधनअसंत । मुक्खत्तिपयतस्सउ परूवणामगगणाईहिं ॥ ४४ ॥

(संत) मोक्ष छवों है (सुद्ध) शुद्ध (पयत्ता) पद होनेसे (विज्जतस्सकुसुमधनअसंत) यह विद्यमान है परन्तु यह
आकाशके कुसुमकी तरह अछवों नहीं है (मुक्खत्तिपयतस्सउ) यह मोक्षपथकी (परूवणा) प्ररूपणा (मगगणाईहिं)
मार्गणाद्वारों विचारसे कहते हैं ॥ ४४ ॥

गइइदीएकाय जोपूवेयकसायनाणेय । सजमदसणलेसा भवसस्से सत्ति आदारे ॥ ४५ ॥

(गइ) गतिमार्गणा ४ (इदीए) इन्द्रिमार्गणा ५ (काय) कायमार्गणा ६ (जोए) योगमार्गणा ७ (वेय) वेदमार्गणा ८
(कसाय) कपायमार्गणा ४ (नाणेय) ज्ञानमार्गणा ८ (संजम) संयममार्गणा ७ (दंसण) दर्शनमार्गणा ४ (लेसा)
उत्तरामार्गणा ६ (मय) मध्यमार्गणा २ (सस्से) सम्यक्त्वमार्गणा ६ (सत्ति) संनिमार्गणां २ (आदारे) आहार
मार्गणा २ ॥ ४५ ॥

नरगहर्णिदितसभव सन्निवहृक्खायस्वइअसम्मत्ते । मुग्गलोणाहारकेवल दसणनाणेनसेसेसु ॥ ४६ ॥

(नरगह) मनुष्यगतिसं १ (पर्णिदि) पंचेन्द्रजातिसं २ (तस) प्रसकायसे ३ (भय) भव्यपणसे ४ (सन्नि) संनी पंचेन्द्रसे ५ (अहक्खाय) पयास्यावधारित्रसे ६ (स्वइअसम्मत्ते) द्वायकसम्यक्यसे ७ (मुक्खो) मोक्ष जाते हे और (णाहार) अणहारीक पदसे ८ (केवलदसण) केवल दर्शनसे ९ (नाणे) और केवलज्ञानसे इन दश मार्गणा द्वारसे जीयो मोक्ष जाते हे १० (नसेसेसु) परन्तु नोप ५२ मार्गणाओसे मोक्ष नहीं जाते ॥ ४६ ॥ इति प्रथमद्वार ॥

तवपमाणेसिद्धाण जीवद्वानिहुतिणतानि । लोगस्सअसत्थिज्जे भागेइक्कोयसत्थेवि ॥ ४७ ॥

(तवपमाणेसिद्धान) सिद्धोके द्रव्यकप्रमाण (जीवद्वानिहुतिणतानि) सिद्धोमें जीवद्रव्य अनन्ता है ॥ इति दुसरा द्वार २ (लोगस्सअसत्थिज्जेभागे) चौबह राजलोकके असंख्यातमे भागमे (इक्कोय) एक सिद्ध और (सत्थेवि) सब सिद्ध रहते है ॥ इति तीसरा द्वार ३ ॥ ४७ ॥

फूसणाअहिआकालो इगसिद्धपहुच्चसाइओणतो । पट्ठिवायाभावाओ सिद्धाणअतरनरिय ॥ ४८ ॥

(फूसणा) स्पर्शना सिद्ध जीयोकी (अहिवा) अधिक है यह चौथा द्वार ४ (कालो) काल (इगसिद्धपहुच्चसाइ ओणतो) एक सिद्ध आश्रित सावि अनन्त स्थिति है और अनेक सिद्ध आश्रित अनादि अनन्त स्थिति है ॥ इति

कालद्वार ५ (पट्टियायाभाषाओ) सिद्धांतके जीवोंको पिछा पढ़नेका अभ्यास है ॥ इति छठा द्वार ६ (सिद्धान्तमंतर-
नस्थि) सिद्धांतके जीवोंको अन्तर नहीं है फलकृत और क्षेत्रकृत दोनोंसे इति सातमा द्वार ॥ ४८ ॥

सर्वजियाणमणति भागेतेतिसिद्धसणनाण । खट्टपभावेपरिणामि एअपुणहोइजीवत्त ॥ ४९ ॥

(सप्तजियाणमणति) सब संसारी जीवोंसे सिद्धांतके जीवों अनन्तमें (भाग) भागमें है इति आठमो द्वार ८ (तेवेसि-
द्धसणनाण) उन सिद्धांतके जीवोंके केवलवर्णन और केवलज्ञान (खट्टप) धार्मिक (भाव) भावमें है (परिणामी एअ)
परिणामी है (पुण) यह पुनः (होइजीवत्त) जीवत्वपना है ॥ ४९ ॥

योवानपुससिद्धा धीनरसिद्धायकमेणसखगुणा । इअमुक्खत्तत्तमेअ नवत्तत्तालेसओमणिआ ॥ ५० ॥

(योवा) सबसे कम (नपुस) नपुसक (सिद्धा) सिद्ध हुआ (धी) नपुसकसे श्रीसिद्ध संख्यातगुणा अधीक हैं श्री
सिद्धसे (नरसिद्धा) पुरुष सिद्ध संख्यातगुणे रुप (कमेणसखगुणा) अनुक्रमें संख्यातगुणा जानना (इअमुक्ख)
यह मोक्ष (तत्तमेअ) तत्त्व जाणना इस प्रकारसे नय में कहें (नवत्तत्तालेसओमणिआ) इस प्रकारे नव तत्त्व संक्षेपसे
कहेगये ॥ ५० ॥

जीवाइनवपयत्थे जोजाणइतस्सहोइसम्मत्त । भावेणसइद्धतो अयाणमाणेविसम्मत्तं ॥ ५१ ॥

(जीयाइ) जीयादि (नययत्थे) नव पदार्थको (जोआणइ) जो जीव जाणते है (तस्सहोइसम्मत्त) उस जीवको

अयदयही सम्यक्त्व हो (भायेणसवईतो) और भायसैं जो सर्व है सो (आयाणमाणेयि) अजान भीयोकोभी (सम्मण) सम्यक्त्व प्राप्त होवै ॥ ५१ ॥

सत्ताइजिणेसरभासिआइ धयणार्दनस्रहाहुति । इअवुद्धीजस्समणे सम्मत्तनिच्चलंतस्स ॥ ५२ ॥
(सपाइ) सर्व (जिणेसरभासिआइ) विनेश्वर महाराजके कहे हुए (धयणार्ई) ध्यान (नस्रहाहुति) अन्यथा नहीं है अर्थात् सत्य है (इअवुद्धीजस्समणे) ऐसी बुद्धि जिसके मनमें होवे (सम्मत्तनिच्चलंतस्स) उस प्राणीको निश्चल सम्यक्त्व होवै ॥ ५२ ॥

अतोमुहुत्तमित्थपि फासिअहुज्जेहिंसम्मत्त । तेसिअवदुपुग्गल परिअहोचेवसत्सारो ॥ ५३ ॥
(अतोमुहुत्तमित्थपि) एक अन्तरमुहुत्तमात्रमी (फासिअहुज्जेहिं) स्पर्श हुआ हो जिसको (सम्मत्तं) सम्यक्त्वका (तेसिं) जिस जीयको (अवदु) अर्थ (पुग्गलपरिअहो) पुद्गल परावर्तक वस्तुको परिभ्रमण करना होगा (चेव) निश्चयकरके (सत्सारो) संसारमें याद मोक्षमें जावेंगे ॥ ५३ ॥

उत्सप्पिणीअणता पुग्गलपरिअटओमुणेअवो । तेणतातीअच्चा, अणागयद्धाअणंतगुणा ॥ ५४ ॥
(उत्सप्पिणीअणसा) अनन्ती उत्सर्पिणी और अनन्ती अवसर्पिणी जाने पर (पुग्गलपरिअटओ मुणेअवो) एक पुद्गल परावर्तन होता है (तेणसाचीअच्चा) तैसा अनन्ता पुद्गल परावर्तत अतितकाले हो चुके (अणागयद्धाअणंतगुणा) और अनागतकाले अनन्तगुणा आगे जावेंगे ॥ ५४ ॥

जिणअजिणतिरथा गिहिअन्नसलिङ्गयीनरनपुसा । पचेअसयबुद्धा बुद्धघोहिकणिकाय ॥ ५५ ॥

(जिण) जिनसिद्ध १ (अजिण) अजिनसिद्ध २ (तित्थ) तीर्थसिद्ध ३ (तित्था) अतीर्थसिद्ध ४ (गिहि) गृहीलिंग
सिद्ध ५ (अन्न) अन्यलिंगेसिद्ध ६ (सलिङ्ग) स्वलिङ्गसिद्ध ७ (यी) स्त्रीलिङ्गसिद्ध ८ (नर) पुरुषलिंगसिद्ध ९ (नपुसा)
नपुंसकलिंगसिद्ध १० (पचेअ) प्रत्येकयुद्धसिद्ध ११ (सयबुद्धा) स्वयंबुद्धसिद्ध १२ (बुद्धघोहि) बुद्धघोषितसिद्ध
१३ (कणिकाय) एकसिद्ध १४ और अनेकसिद्ध १५ यह सिद्धके पन्त्रह मेव संक्षेपसे कहा फिर विक्षेप विस्मृताते है ॥ ५५ ॥
जिणसिद्धाअरिहता अजिणसिद्धायपुब्ररियपमुहा । गणहारितित्थसिद्धा अतित्थसिद्धायमरुदेवी ॥ ५६ ॥

(जिणसिद्धा) तीर्थकर होके मोक्ष गये वह तीर्थकरसिद्ध (अरिहता) रिपभादि अरिहंतसिद्ध १ (अजिणसिद्धाय
पुब्ररियपमुहा) अजिनसिद्ध सामान्य कैवली पुंवरिक गणघर आवि २ (गणहारितित्थसिद्धा) गणघर गौतमादि तीर्थ
सिद्ध ३ (अतित्थसिद्धायमरुदेवी) अतीर्थसिद्ध वह मरुदेवी ४ ॥ ५६ ॥

गिहिलिंगसिद्धमरहो बलकलधीरीयअन्नलिंगम्मि । साहुसलिङ्गसिद्धा यीसिद्धाचदणापमुहा ॥ ५७ ॥

(गिहिलिंगसिद्ध) गृहीलिंग सिद्ध हुये (मरहो) वह मरतावि ५ (बलकलधीरीय) बलकलधीरीयादि सापसके
धेयमें जो सिद्ध हुये (अन्नलिंगम्मि) वह अन्यलिंग सिद्ध जानना ६ (साहुसलिङ्गसिद्धा) साधुके धेयमें जो सिद्ध हुए
यह स्वलिङ्गसिद्ध ७ (यीसिद्धार्थदणापमुहा) स्त्रीके लिंगमें जो सिद्ध हुए वह भवनयातादि ८ ॥ ५७ ॥

पुसिद्धागोयमाई गंगेयार्दनपुसयासिद्धा । पत्तेयसयबुद्धा भणियाकरकहुकविलाई ॥ ५८ ॥
 (पुंसिद्धागोयमाइ) पुरुष छिंगसिद्ध गौतमाधि० (गांगेयार्दनपुसयासिद्धा) गंगेयादि ओ सिद्ध हुए यह नपुंसकलिंग
 सिद्ध १० (पत्तेयसयबुद्धा) प्रवैक्युद्धसिद्ध और स्वयंबुद्ध अनुक्रमसे (भणिया) कहा (करकहु) करकहु राजा ११
 (कयिलाई) और कपिलयादि कहे १२ ॥ ५८ ॥

तहबुद्धयोहिगुरुवोहिया इगसमयपगसिद्धाय । पगसमपविअणेगा सिद्धातेणेगसिद्धाय ॥ ५९ ॥
 (तह) फिर तैसे ही (बुद्धयोहिगुरुवोहिया) बुद्धवोचित सिद्ध हुए यह गुरुके उपदेशसे १३ (इगसमयपगसिद्धाय)
 एक समयमें एकही सिद्ध होए एक सिद्ध महावीर आदि १४ (पगसमपविअणेगा) (सिद्धातेणेगसिद्धाय) ओर एक
 समयमें अनेक सिद्ध होय यह रिपमादि अनक सिद्ध कहिये १५ ॥ ५९ ॥
 जइआइहोइपुच्छा जिणाणमगमिउत्तरतइया । इक्कस्सनिगगोयस्स अणतभागोयसिद्धिगओ ॥ ६० ॥

(जइआइहोइपुच्छा) जिस जिस समयपर भगवान्को पुछनेमें आवै (जिणाणमगमिउत्तरतइया) उस उस समय
 पर जिनेस्वर महाराजके मार्गमें यह ही उत्तर मिलता है कि (इक्कस्सनिगगोयस्सअणतभागोय) एक निगोवके अनतमें
 भागे (सिद्धिगओ) सिद्धोंमें गये हे ॥ ६० ॥

इति नतवत्थप्रकरण समाप्तम् ।

॥ अथ श्रीदण्डकप्रकरण मूलसहित हिन्दी अनुवादसहित प्रारम्भ्यते ॥

मेउचउधीसजियो तस्सुत्तवियारलेसदेसणओ । दण्डगपपद्धितेच्चिय थोसासिसुणेहभोमवा ॥ १ ॥
 नमिचउधीसजिणे) बोधीषा जिनेश्वरोको नमस्कारकरके (तस्सुत्तवियारलेसदेसणओ) वणुंके सूत्रोंमें कहा
 केशमात्र कहनेसे (दण्डगपपद्धितेच्चिय) दण्डगके पदोंकरके उन भगवानोंकी (थोसासिसुणेहभोमवा) में स्तवना
 हुं सो हेमव्यप्राणिजीवो तुम सुनो ॥ १ ॥

इआअसुराई पुढवाईवेइदियादओचेव । गण्भयतिरियमणुस्सा वतरजोइसियवेमाणी ॥ २ ॥

(नेरइआ) सात नरकको १ दण्डक (असुराई) असुरादि भुवनपतिका १० दश दण्डक (पुढवाई) पृथ्वीकायादि
 दण्डक (वेइदियादओचेव) दो इन्द्रियाधि विकर्लेत्रिके १ दण्डक (गण्भयतिरिय) गर्भभयतिरियका २०
) गर्भज मनुष्यका २१ मांदण्डक (वंतर) व्यतरका २२ मायण्डक (जोइसिय) ज्योतिषि देवोका २३
 १) और वैमानिक देवोंका २४ मादण्डक ऐसे सब मिलकर चौबीस दण्डक समज लेना ॥ २ ॥

रुमा सरीरमोगाहणायसघयणा । सन्नासठाणकसाया लेसइंदीयवसमघाया ॥ ३ ॥

(संक्षिप्तयरीचइमा) यह सग्रहणीनीगाया संक्षेप मात्र कहे है (शरीर) शरीरद्वार १ (मोगाहणाय) अवगाहना द्वार २ (संग्रहयणा) संग्रहयणद्वार ३ (सन्ना) संज्ञाद्वार ४ (संठाण) संस्थानद्वार ५ (कसाया) कपायद्वार ६ (हेस) सेइयाद्वार ७ (इंदिय) इन्द्रियद्वार ८ (दुसमुग्घाया) दो प्रकारे समुग्घातद्वार ९ ॥ ३ ॥

दिठीदिसणनाणे जोशुवओगोवघायचवणठिई । पज्जत्तिकिमाहारे सद्दिगइआगईवेए ॥ ४ ॥

(विठी) दृष्टिद्वार १० (वंसण) दर्शनद्वार ११ (भाणे) ज्ञानद्वार अज्ञानद्वार १२ (ओगु) योगद्वार १३ (घओगो) उपयोगद्वार १४ (वयाय) उपपातद्वार १५ (चयण) व्ययनद्वार १६ (ठिइ) स्थितिद्वार १७ (पज्जत्ति) पर्याप्तिद्वार १८ (किमाहारे) किमाहारद्वार १९ (सन्नि) संज्ञाद्वार २० (गई) गतिद्वार २१ (आगई) आगतिद्वार २२ (वेद) वेदद्वार २३ चपुन अनपचहुत्यद्वार २४ इति धौवीशद्वार जाणना ॥ ४ ॥

चउगज्जभतिरियवाउसु मणुआणपचसेसतिसरीरा । धावरचउगेवुहओ अशुलअसखभागतणू ॥ ५ ॥

(चउगज्जभतिरियवाउसु) गर्भजतिर्यच और वातकायके औदारिक वैक्रिय तेजस और कर्मण यह चार शरीर होते है (मणुआणपंच) ओर मनुष्योके पांचोही शरीर होते है (सेसतिसरीरा) वाक्कीके एकवीश दंडकोके त्रिये तिन तिन शरीर है १३ देवता १ नारकी यह १४ दंडकमें वैक्रिय १ तेजस २ कर्मण ३ यह ३ शरीर होवै धायर ४ विक छेत्री ५ पय ७ दंडकमें औदारिक १ तेजस २ कर्मण ३ यह ३ शरीर होवै इति १ शरीरद्वार ॥ ५ ॥ (धावरचउ

नेनुहओ) धनस्पतिवरजके चार स्थावरको जघन्य और वरकृष्ट ऐसे दो प्रकारे (अगुलअसंख्यभागतणु) अंगुलके असंख्यातमें भागे शरीरकी अवगाहना होती है ॥ ५ ॥

सर्वेसिपिजहन्ना साहावियअगुलस्ससखसो । उकोमपणसयधणू नेरइयासच्चहत्थसुरा ॥ ६ ॥

(सवेसिपिजहन्ना) सब दबकोफे यिपे जघन्यसे (साहावियअगुलस्सअसंखसो) स्वभाविक अंगुलके असंख्यातमें भागे शरीर होते है (उकोसपणसयधणू) और वरकृष्टी अवगाहना पाँचसे धनुष्यक्की (नेरइया) नारकीके बीयोकी है (सच्चहत्थसुरा) और दैत्योका वरकृष्टा शरीरमान सात हाथका होता है ॥ ६ ॥

गण्भयतिरिसहस्सजोयण वणस्सईअहिजोयणसहस्म । नरतेइविदिगाऊ वेइदियजोयणेघार ॥ ७ ॥

(गण्भयतिरिसहस्सजोयण) गर्भअतिर्यचका शरीर एक हजार जोजनका है (वणस्सईअहिजोयणसहस्स) और धनस्पतिकायका शरीर एक हजार जोजनसे कुछ अधिक होते है (नरतेइविदिगाऊ) मनुष्य और तेइद्रिका शरीर तिन गाऊका होता है (वेइदियजोयणेघार) और वेइद्रिका शरीर चारह जोजनका है ॥ ७ ॥

जोयणमेगचउरिदि देहमुच्चत्तणसुपभणिय । वेउधियदेहपुण अगुलसस्समारमे ॥ ८ ॥

(जोयणमेगचउरिदि) एक जोजन चौरद्रिका (देहमुच्चत्तणसुपभणिय) शरीरका संख्या सूत्रमें कहा है (वेउधि

यदेहपुण) फेर वैक्रिय शरीरका अनुमान कहाते है (अंगुलसंक्षेपमांसे) औदारिक शरीरयालोंके तथा वैक्रिय शरीर-
पालोंके वस्त्र वैक्रिय आरंभतीथेर अंगुलके संख्यातमे भागे होता है ॥ ८ ॥

देवनरअद्वियलम्ब तिरियाणंनवयजोयणसयाइ ! दुगुणंतुनारायाण भणियवेउवियसरीर ॥ ९ ॥

(देवनरअद्वियलम्ब) देवताका वैक्रियशरीर एक छासजोनका होता है और मनुष्यका वैक्रियशरीर एक
छास जोजनसे कुछ अधिक होता है (तिरियाणंनवयजोयणसयाइ) और तिर्यक्का वैक्रिय शरीर नवसे जोजनका
(दुगुणंतुनारायाण) और नारक्योका शरीर मूलसे दूना होता है (भणियवेउवियसरीर) इसप्रकारे वैक्रिय शरीरका
प्रमाण कहा ॥ ९ ॥

अतमुहुत्तनिरये मुहुत्तचच्चारितिरियमणुपसु । देवेसुअद्धमासो उक्कोसविउवणाकालो ॥ १० ॥

(अतमुहुत्तनिरये) नारक्योंके वस्त्रवैक्रियशरीरका काल अवर्तुद्धसंका बोवे है फेर दुसरा करणा पढता है (मुहु
त्तचच्चारितिरियमणुपसु) मनुष्य और तिर्यक्के वैक्रिय शरीरका काल मान चार मुद्धर्षका है (देवेसुअद्धमासो) और
देवोंके वस्त्रवैक्रियशरीरका काल एकपक्षविनका (उक्कोसविउवणाकालो) इस प्रकारसे वैक्रिय शरीरका उत्कृष्टका
उमान कहा है ॥ इति शरीर अवगाहना द्वार २ ॥ १० ॥

थावरसुरनेरइया असथयणायविगलछेवट्टा । सवयणछगम्भय नरतिरिपसुमुणेयवं ॥ ११ ॥

(घायरसुरनेरइया) पांच स्यावर तेरे देवता और एक नारक ऐसे सब मिलके सगणीसदंढकोके विये (असंघयणाय) संघयण नही है (विगळेछेयहा) और तीन विकलेंद्रिको एक छेयठा संघयण है (संघयणछकंगभय) छे संघयण गर्भ अओ (नरतिरिपसुयिमुनेयवं) मनुष्य और तिर्यचको जान लेना ॥ इति चौथिस दंडके संघयण द्वार ३ ॥ ११ ॥

सधेसिंचउदहवासझा, सधेसुरायचउरसा । नरतिरियछसठाणा हुडाविगळिदिनेरइया ॥ १२ ॥

(सधेसिंचउदहवा) सब दंडकोके विये चार तथा दश (सझा) संज्ञा होती है ॥ इति चौबीस दंडकेके चतुर्य संज्ञाद्वार (सधेसुरायचउरसा) सब देवोका समचोरस संस्थान है (नरतिरियछसठाणा) मनुष्य और तिर्यचको छही संस्थान होते है (हुडाविगळिदिनेरइया) विकलेंद्रि और नारकीको एक गुंडक ही संस्थान होता है ॥ १२ ॥

नाणाविहधयसूई बुव्युहवणवाउतेठअपकाया । पुदवीमसूरचवा-कारासठाणओभणिया ॥ १३ ॥

(नाणाविह) नाना प्रकारका (धय) ध्यवाके आकारे संस्थान (सूह) सुईके आकारे (बुव्युह) अलके बुव्युवोके आकारे (वणयाउतेठअपकाया) अनुक्रमते वनस्पतिकाय वाउकाय और अपकायका है (पुदवीमसूरचंदा द्वारा) और पृथ्वीकायका मसूरकीदाल अथवा चम्रके आकारे (संठाणओभणिया) इस प्रकारसे चौबीस दंडकेके चिम संस्थानद्वार कहा ॥ १३ ॥

सधेविचउकसाया लेसछकंगभतिरियमणुपसु । नारयतेऊवाऊ विगळावेमाणियतिलेसा ॥ १४ ॥

(सपेथिचक्रसाया) सर्व दंडकोके विषे चारोही कपाय होते हैं इति चोषीषा दंडकोके छठा कपायद्वार ॥ (छेसछकं-
गत्भतिरियमणुपसु) छेहीछेसा गर्भज तिर्यच और मनुष्यको होते हैं (नारयतेऊषाज) और नारक तेचकाय
(विगळा) और तिनधिकसेंछि ऐसे छे दंडकोके विषे प्रथमकी तीन छेसा होता है (वेमाणियतिलेसा) और वैमाणिक
देवोंको अन्तकी तीन छेसा होती है ॥ १४ ॥

जोइसियतेउलेसा सेसासवेविहुतिचउलेसा । इदियदारसुगम मणुआणसत्तसमुग्घाया ॥ १५ ॥
(ओशियतेवलेसा) और ज्योतिपीको एक तेजोछेसाही होती है (सेसासवेविहुतिचउलेसा) और शेष सब दंडकोके
विषे कृन्नादि चार छेसा हैं इति चोषीषा दंडकोके छेसाद्वार ७ (इवियवारसुगम) और इन्धियद्वार तो सुगम है ८ ॥
(मणुआणसत्तसमुग्घाया) मनुष्यको सातोही समुद्रयाव होती है ॥ १५ ॥

वेयणकसायमरणे वेउद्वियतेयपयआहारे । केवलियसमुग्घाया सत्तइमेहुतिसन्नीण ॥ १६ ॥
(वेयण) बेदना (कसाय) कपाय (मरणे) और मरण (वेउद्विय) वैक्रिय (तेयपय) तेजस और (आहारे)
आहारक (केवलियसमुग्घाया) केवली समुद्रयाव (सत्तइमेहुतिसन्नीण) इस प्रकारसे साचोही समुद्रयाव संक्षि-पंचम्वरी
मनुष्यको होता है ॥ १६ ॥

पर्मिदियाणकेवलि तेउआहारगविणाउचत्तारि । तेवेउद्वियवज्जा विगलासन्नीणतेचेव ॥ १७ ॥

(पुगिदियाणकेयलि) एकेंद्रीको केयली (तेवभाहारगविणलधत्तारि) तथा तेअस और भाहारक इस तीनुको घर-
अके बाकीअ चार समुद्रपात एकेंद्रिको होता है (तेवेसविययज्जा) यह तिन और वैक्रिय यह चार घरअके (विगला
समीणते) तीन समुद्रपात विक्लेन्द्रिओर असमीको होता है (वेव) निवे करनेके ॥ १७ ॥

पणगणमतिसुरेसु नारयवाऊसुचउरतियसेसे । विगलवुविट्टीयावर मिच्छत्तिसेसतियविट्टी ॥ १८ ॥

(पणगणमतिसुरेसु) परन्तु गर्भअ तिर्यच और तेरह देवोंको प्रथमका पाँच समुद्रपात होता है (नारयवाऊसु)
नारक और वावकायके विषे प्रथमका (चवर) चार समुद्रपात है (तियसेसे) और होपके सात दंडकोके विषे प्रथमका
तीन समुद्रपात होता है ॥ इति चोवीस दंडके नवमा समुद्रपात द्वार ॥ (विगलवुविट्टी) विक्लेन्द्रिको दो दृष्टि होती
है एक सम्यक् और दूसरी मिथ्यादृष्टि देसे दो (थावर) पाँच स्थावरको (मिच्छत्ति) एक मिथ्यादृष्टिही होती है
(सेसतियविट्टी) क्षेप रहे हुये जो सोलह दंडक उसके विषे सम्यक् मिथ और मिथ्यात्व यह तीन दृष्टि होती है ॥ १८ ॥
इति चौविश दंडकेके दशमा दृष्टि द्वार ॥

यावरधितिसुअचक्खु चउरिंदिसुतगुगसुएभणिय । मणुआचउदसणिणो सेसेसुतिगतिगमणिय ॥ १९ ॥

(थावर) पाँच स्थावरको (वितिसुअचक्खु) तथा वेदन्त्रि और तेइन्द्रिको एक अचक्षुदधर्नही होता है (चवरि
सिउ) चवरिन्द्रिको (तगुगसुएभणिय) यह तथा अचक्षु पेसे दो दर्शन सूत्रमे कहा है (मणुआचउदसणिणो) और

मनुष्यके विष तो षष्ठ्यदर्शन अष्टसुदर्शन अधविदर्शन और केवलदर्शन ऐसे चारोही होते हैं (सेसेसुतिगातिगभाणयं) प्राक्रीके सच दंडकीके विषे केवल यज्ञके तीनतीन दर्शन कहा है ॥ इति चोषीश दंडकके ११-१२-दर्शनद्वार ॥ १९ ॥ अन्नाणनानातियतिय सुरतिरिनिरपथिरअनाणवुग। नाणा श्राणवुविगले मणुपपणनानातिअनाणा॥२०॥ (अन्नाणनानातियविषय) तीन अज्ञान और तीन ज्ञान (सुरतिरिनिरप) देवताको तथा तिर्यच और नारकके होते हैं (धिरअनाणवुग) आर स्यावरको मति तथा शुच ऐसे दो अज्ञान होते हैं (नाणास्त्राणवुविगले) दो ज्ञान तथा दो अज्ञान विकलेंद्रिको होते हैं (मणुपपणनानातिअनाणा) और मनुष्यको तो पांच ज्ञान और तीन अज्ञान ऐसे आठोही होते हैं ॥ इति चोषीश दंडकमें ज्ञान अज्ञानद्वार १३ ॥ २० ॥

इकारससुरनिरप तिरिपसुतेरपनरमणुपसु । विगलेषउपणवाप जोगतियथावरेहोई ॥ २१ ॥

(इफारससुरनिरप) देवता और नारकको इग्यारे योग होते हैं (तिरिपसुतेर) तिर्यचको तेरह (पनरमणुपसु) और मनुष्यको पन्नेही योग होते हैं (विगलेषउ) विकलेंद्रिको चार (पणवाप) यावकायको पांच (जोगतियथावरे होइ) और स्यावरको तीन योग होते हैं ॥ इति चोषीश दंडकके योगद्वार १४ ॥ २१ ॥

उवओगामणुपसु धारसनधनिरयतिरियदेवेसु । विगलवुगेपणल्लकं चउरिंदिसुथावरेतियग ॥ २२ ॥

(उपओगामणुपसु) मनुष्यके विषे सपयोग (धारस) चारह होते हैं (नयनिरयतिरियदेवेसु) नारक तिर्यच और

देवोंको नव उपयोग होते हैं (विगलपुगेपण) दो विकलेंद्रिको पांच (छकं) छ (चगरिविसु) चौरैन्द्रिको (घावरति यगं) और स्यावरको तीन उपयोग होते हैं ॥ इति चोवीषा दंडकमें उपयोगद्वार १५ ॥ २२ ॥

सस्त्वमसंस्वासमप गन्मयतिरिविगलनारयसुराय । मणुआनियमासंस्वा वणऽणतायावरअसंस्वा ॥ २३ ॥

(संस्त्वमसंस्वासमप) एक समयके विषे संख्याता और असंख्याता (गम्भयतिरि) गर्भजतिर्यंच (विगलनारयसुराय) विकलेंद्रि नारक और देवता उत्पन्न होते हैं (मणुआनियमासंस्वा) मनुष्योंनिष्पन्नकरके संख्याता उत्पन्न होते हैं (वणऽणता) वनस्पतिकाय अनन्ता (घावरअसंस्वा) और स्यावर असंख्याता उत्पन्न होते हैं ॥ २३ ॥

असन्निनरअसस्वा जहउववाओतहेवचवणेवि । बावीससगतिदसंवास सहस्सउकिट्टपुढवाई ॥ २४ ॥

(असन्निनरअसंस्वा) असंखी मनुष्यो असंख्याता उत्पन्न होते हैं (जहउववाओ) जैसेही उत्पन्न होते हैं (तहेवचवणेवि) जैसेही बधते हैं ॥ इति चोवीषा दंडकमें उपपातद्वार तथा स्ववणद्वार (बावीससगतिदसंवासहस्स) बावीस हजार छत हजार तिन हजार और दस हजार वर्षको आयु (उकिट्टपुढवाई) बरकटो अनुक्रमे पृथ्वीकायादि इस छिये पृथ्वीकाय अण्काय वासकाय और वनस्पतिकायका ज्ञान लेना ॥ २४ ॥

तिदिणगितिपछाऊ नरतिरिसुरनिरयसागरतितीसा । वंतरपछंजोइस चरिसलस्स्वाहिअपलिआ ॥ २५ ॥

(तिदिणग्णि) तिन अहोरात्रिका आयु अभिप्रयका (तिपछाऊ) तीन पस्योपमका आयु (नरतिरि) मनुष्य और

तिर्यक्का (सुरनिरयसागरतितीसा) देवता और नारकका वक्तृष्ट आयु तेतीस सागरोपमका होता है (यतरपलं) व्यंत
रका आयु एक पत्न्योपमका (जोइस) और ग्योतिपी देवोका आयु (घरिसलस्साहिअं पलिअं) एकलास घर्प अधिक
एक पत्न्योपमका होता है ॥ २५ ॥

असुराणअहियअयर देसूणदुपछयनवनिकाए । दारसवासुणपणदिण छम्मासउकिट्टुविगलाऊ ॥ २६ ॥

(असुराणअहियअयर) असुरकुमारनिकायका आयु एक सागरोपमसे कुछ अधिक होता है (देसूणदुपछयनवनिकाए)
क्षेपनयनिकायका आयु देसेवणा दो पत्न्योपमका होता है (दारसवासुणपणदिण) वेद्वीका घारह घर्प और तेद्वीका
गुण पचास दिन (छम्मासउकिट्टुविगलाऊ) चत्वारिंशका छ मासका वक्तृष्ट आयु अनुक्रमसे समझ लेना ॥ २६ ॥

पुढवाइदसपयाण अतमुहुचजहसआउठिई । दससहसवरिसठिइआ भवणाहिवनिरयवतरिया ॥ २७ ॥

(पुढवाइदसपयाण) पृथ्वीकायावि दशपर्वकी पांच स्थावर तीन विकलेन्द्रि पंचेन्द्रितिर्यक् और मनुज्यका (अंतमुहु
चजहसआउठिई) जघन्यसे आयुक्षी स्थिति अंतर्मूहुर्षकी कही है (दससहसवरिसठिइआ) दश हजार घर्पकी आयु
स्थिति जघन्यसे (भवणाहियनिरययंतरिया) दश भुवनपति नारक और ज्यंतरीककी कही है ॥ २७ ॥

वेमाणियजोइसिया पल्लतयट्टसआउआहुंति । सुरनरतिरिनिरयसु छपज्जत्तीथावेरेचउग ॥ २८ ॥

(वेमाणियजोइसिया) वैमानिक और ग्योतिपीका आयु जघन्यसे (पल्लतयट्टसआउआहुंति) एक पत्न्योपमके आठमे

भागे होता है १८॥ इति चौबीशा दंडके सत्कृष्ट और अधन्यसे स्थितिद्वार कहा ॥ (सुरनरतिरिनिरपसु) देवता मनुष्य तिर्यच और नारकके विषे (छपज्जची) छाही पर्याप्ति होती है (थावरेश्वरगं) और पाच स्थावरके विषे प्रथमकी चार पर्याप्ति है ॥२८॥

विगलेपचपज्जची छद्विसिआहारहोइसवेसिं । पणगाइपपभयणा अहसन्नितियभणिस्सामि ॥ २९ ॥

(विगलेपचपज्जची) तीनो विकलेंद्रिके विषे प्रथमकी पांच पर्याप्ति होती है ॥२९॥ इति चौबीशा दंडकमें पर्याप्तिद्वार ॥ (छद्विसिआहारहोइसवेसिं) सब जीवोंके आशरे छाही विशीका आहार जान लेना (पणगाइपपभयणा) इतना विशेष कि पृथ्वी फायादि पांचोही स्थावर पदके विषे भजना है इस लिए छपविशीका आहार होवे मी सही और तीन ब्यार पाच विशीका मी होवे २० ॥ इति चौबीशा दंडके छद्विशी आहारद्वार ॥ (अहसन्नितियभणिस्सामि) अष तीन संज्ञा द्वार कहा हुं ॥ २९ ॥

चउविहसुरतिरिपसु निरपसु अ दीहकालिगीसन्ना । विगलेहउचपसा सन्नारहियाथिरासवे ॥ ३० ॥

(चउविहसुरतिरिपसु) चार प्रकारके देवोंके विषे तथा तिर्यच (निरपसुअवीहकालिगीसन्ना) और नारकके विषे दीर्घ कालकी संज्ञा होती है (विगलेहउचपसा) और विकलेंद्रिके विषे द्वितोपदेशकीसंज्ञा होती है (सन्नारहियाथिरासवे) और स्थावरो सबही संज्ञा रहित होते हैं ॥ ३० ॥

मणुआणदीहकालिय दिट्ठीवाओवयसिआकेयि । यज्जपणतिरिमणुअच्चिय चउविहदेवेसुगच्छति ॥३१॥

(मनुआणदीहकालिय) मनुष्यको दीर्घकालकी संज्ञा होती है (विठीषामोषपसिआकेवि) फितनेक आचार्य मनुष्यको इष्टियादोपदेशकी २ संज्ञा भी कहते हैं ॥ इति चोधीशयदकमे तीन प्रकारकी संज्ञाद्वार ॥ (पद्मपणतिरिमणु अक्षिय) पर्यासा पथेद्वितिर्यच और मनुष्य निश्चय करके (चवयिहवेवेसुगच्छति) द्वार प्रकारके देवोंके विषे जाते हैं ३१

सखाउपज्जपणिदि तिरियनरेसुतहेवज्जत्ते । भूदगपत्तेयवणे पपसुच्चियसुरागमण ॥ ३२ ॥

(संख्याउपज्जपणिदि) संख्याते आयुवाले पर्यासापचेव्त्री (तिरियनरेसुतहेवज्जत्ते) तिर्यच और मनुष्यके विषे तेसेही पर्यासा (भूदगपत्तेयवणे) पृष्ठीकाय अपकाय और प्रत्येक धनस्पतिकाय (पपसुच्चिय) इस पांचोदंढकके विषे निश्चय करके (सुरागमण) देवता उत्पन्न होते हैं ॥ ३२ ॥

पज्जत्तसखगम्भय तिरियनरानिरयसत्तगेजति । निरयउवद्वापपसु उववज्जत्तिनसेसेसु ॥ ३३ ॥

(पज्जत्तसखगम्भय) संख्याता वर्षके आयुवाले पर्यासे गर्भज (तिरियनरा) तिर्यच और मनुष्य (निरयसत्तगेजति) यह दोनोही सातोही नरकके विषे जाते हैं (निरयउवद्वा) नरकसे निकले हुये जीवों (एपसु) यह दो दंढकमे उचयज्जंति उपजें हैं (नसेसेसु) शेष दंढकोके विष उत्पन्न नहीं होते हैं ॥ ३३ ॥

पुदवीआउवणस्सइ मज्जेनारयधिवज्जियाजीवा । सधेउववज्जत्ति नियनियकम्माणुमाणेणं ॥ ३४ ॥

(पुढवीआउवणस्सइ) पृथ्वीकाय अणूकाय और यनस्पतिकार्यके (मग्गे) विषे (नारयविवाञ्जियाजीया) नारकके जी-
वोको यर्जक (संवेदयवञ्जति) और सर्व जीवो उत्पन्न होते है (नियनियकम्माणुमाणेण) अपने अपने कर्मानुसारे ॥ ३४ ॥

पुढवाइदसपपसु, पुढवीआउवणस्सईजति । पुढवाइदसपपरिहिय, तेउवाउसुउववाओ ॥ ३५ ॥

(पुढयाइदसपपसु) पृथ्वीकायादि दश पदके विषे (पुढवीआउवणस्सईजति) पृथ्वीकाय अप्पकाय और यनस्पति
कायके जीवो सब होते है (पुढवाइदसपपरिहिय) और पृथ्वी कायादि दश पदमेंसे निकले हुये जीवो (तेउवाउसुउव
वाओ) तेउकाय और यावकायके विषे उत्पन्न होते है ॥ ३५ ॥

तेउवाउगमण, पुढवीपमुहुम्मिहोइपयनयगे । पुढवाइठाणदसग, विगलाइतियतहिजति ॥ ३६ ॥

(तेउवाउगमण) तेउकाय और यावकायकाजाना (पुढवीपमुहुम्मिहोइपयनयगे) पृथ्वीकायादि नवपदके विषे होता
है (पुढवाइठाणदसग) पृथ्वीकायादि दश स्थानके जीवो (विगलाइतियतहिजति) तीन विक्केउन्निग्रमे उत्पन्न होते है तेसे
जाये है ॥ ३६ ॥

गमणागमणंगप्पमय, तिरिआणसयलजीवठाणेसु । सवयजतिमणुआ, तेउवाउहिंनोजति ॥ ३७ ॥

(गमणागमणगप्पमयतिरिआणसयलजीवठाणेसु) गर्भजतिर्यच्छा जाना आना सब दंडकोके विषे होता है (सवय
जतिमणुआ)

अतिमनुमा) और मनुष्योंकामी जाना सब बंढकोके विषे होसा है (तेवयाकहिनीजंति) परतु तेवकाय और याचका यसे नही आते ॥ ३७ ॥

वेयतियतिरिनेरेसु, इरथीपुरिसोयचठविहसुरेसु । थिरविगलनारपसु, नपुसवेओहवइपगो ॥ ३८ ॥

(वेयतियतिरिनेरेसु) तीन वेद तिर्यंष और मनुष्यको होतै है (इरथीपुरिसोयचठविहसुरेसु) और बार प्रकारके देवोके विषे स्त्री वेद तथा पुरुष वेद होता है (थिरविगलनारपसु) और पांच स्थायर विक्लेन्ड्रि और नारकके विषे (नपुसवेओहवइपगो) एक नपुंसक वेदही होता है ॥ ३८ ॥

पज्जमणुयायरगी, वेमाणियभवणनिरयवंतरिया । ओइसचउपणतिरिया, वेइदितिइदिमूआउ ॥ ३९ ॥

(पज्जमणुयायरगी) पर्याधा मनुष्य और घावर अप्रिकाय (वेमाणियभवणनिरयवंतरिया) वैमानिक मुवनपति नारक और भ्यंतर (ओइसचउपणतिरिया) ज्योतिषि वीरिन्ड्रि और पंचेन्ड्रि तिर्यंष (वेइदितिइदिमूआउ) तथा दोइन्ड्रि तेइन्ड्रि पृथ्वीकाय और अप्यकाय ॥ ३९ ॥

वाऊयणस्सईचिय, अहियाअहियाकमेणमेहुति । सवेविइमेभावा, जिणामएणतसोपत्ता ॥ ४० ॥

(वाऊयणस्सईचिय) वाउकाय और यनस्पतिकाय यह सब निश्चय करके (अहियाअहियाकमेणमेहुति) अनुक्रमे

एक एकसे अधिक होते हैं (सर्वविभ्रमेभावा) यह सबही मी भाव (विणामर्णतसोपसा) हैं जिनेश्वर देव मैंने अनती
बेर पाया है ॥ ४० ॥

सपइतुहभत्तस्त, दृढगपयभमणभगगहिययस्त । दृढतियविरइसुलह, लहुममर्दितुमुक्खपय ॥ ४१ ॥

(संपातुहभत्तस्तदृढगपयभमणभगगहिययस्त) अब चौथीया दृढकोके स्थानकोके विदे भमनेसे (निवृत्त) भागा
हुवा है मन जिसका ऐसा तुमारा भक्त ऐसा मुझको (दृढतियविरइसुलह) मन ध्यान और काया यह तीनदृढका
विरामसे सुन्न एसो (लहुममर्दितुमुक्खपय) मोक्ष पद मेरेको जलवी देवो ॥ ४१ ॥

सिरिजिणहसमुणीत्तर, रजेसिरिषवलच्चदसीसेण । गजसारेणलिहिया, एसाविम्वचीअप्पहिया ॥ ४२ ॥

(सिरिजिणहसमुणीत्तर) श्री जिनहंसमुनीश्वरके (रजेसिरिषवलच्चदसीसेण) राज्यके समय श्री धवलचंद्रचपाध्या
यके सिष्य (गजसारेणलिहिया) गजसार मुनिने लिखा है (एसाविम्वचीअप्पहिया) यह विम्वष्टि अपनी आत्माके
हितके अर्थ ॥ ४२ ॥

॥ इति हिन्दी अनुवादसहित दृढक प्रकरणं समाप्तम् ॥

यन्वे विनचरम् ।

अथ लघु-सघयणि-प्रकरणम् ।

गाथा ।

नमिय जिण सबहु, जगणुज्ज जगगुरु महावीर । जयुदीवपयत्थे, बुच्छंसुत्तासपरहेउ ॥ १ ॥

अर्थ—(जगपुज्ज) तीन जगत् के पुज्य (जगगुरु) तीन जगत्के गुरु, ऐसे (सयस) सर्वज्ञ (जिण) श्री विनेश्वर (महावीर) महावीर स्वामीको (नमिय) नमस्कार करके, (जयुदीय) जयुदीपके अक्षर रहे हुए शास्वते, (पयत्थे) पदार्थ उनको (सुत्ता) सुत्रसे जाणकर (सपर हेउं) स्वपर हितार्थ (बुच्छ) कहंगा ॥ १ ॥

माचार्य—तीन जगत्के पुज्य और गुरु ऐसे सर्वज्ञ श्री महावीरस्वामिको नमस्कारकर जयुदीपमें रहे शास्वते पदार्थ उनको स्वपर हितार्थ कहंगा ॥ १ ॥

खड़ा जोयणवासा, पद्य कुढाय तिस्य सेढीओ। विजय इह सलिआओ, पिढिसिं द्योइ सघयणी॥२॥

अर्थ—प्रथम भरतक्षेत्रघट इस जंबुद्वीपमें कितने (खड़ा) संख्या है! द्वितीय (जोयण) योजनका प्रमाण, त्रितीय भरतादिक (घास) घासक्षेत्र कितने है? चोथा वैसाख्यादिक (पर्वत) पर्वत कितने है? पांचमा उन पर्वतोपर (कुढाय) कुद (खिलर) कितने है! छठा मागधादिक (तिस्य) तीर्थ कितने है! सातमा, वैसाख्यादिक पर्वतोपरि रविदुई, विषा धरो व आमियोगिक देवोंकी (सेढीओ) भेजिये कितनी है! आठमें कच्छादिक (विजय) विजय कितना है? नवमें पद्मव्रहादि (इह) ब्रह्म कितने है? दशमें गङ्गासिंघादि (सलिआओ) नदीयें कितनी है! एवम् इसी दशो द्वारोंको (पिढिसिं) इकठायाने समुदायके विवरणकरके यह (संघयणी) संग्रहिणी नामका प्रकरण (होइ) होता है ॥ २ ॥

भावार्थ—पहिला द्वारमें भरत क्षेत्रके मुत्ताविक जंबुद्वीपमें कितने खड़ है! दूसरेमें योजनका प्रमाण तीसरेमें घास क्षेत्र चोथेमें पर्वत पांचमें उन पर्वतोपर खिलर छठमें तीर्थ सातमें भेजियोंकी संख्या आठमें विजय नवमें ब्रह्म दशमें नदिये इनही दशोद्वारोंकरके यह संघयणी प्रकरण होता है ॥ २ ॥

णउळ सय खढाण, भरह पमाणेण भाइए लवस्से। अहवा णउयसयगुण, भरह पमाणं हवइ लवस्स ॥ ३ ॥

अर्थ—(लवस्से) एकछाल योजनका जंबुद्वीप चसको (भरहपमाणेण) भरतक्षेत्रके प्रमाणसे, “याने पांचसो छवीछा योजन छकळासे” (भाइये) मांगाकार करें सो (णउया सय खढाणी) भरतक्षेत्रके मुत्ताविक “एकसो और निवे”

संख्या होते हैं, (अहया) या (णवयसय) एकसौ और नौ द्वेत्रीको (भरहपमाणेण) भरतक्षेत्रके प्रमाणसे (गुणं) गुणाकार करते तो (छत्स) एक लाख योजनका यह अंशुद्वीप (इयद्) होता है ॥ ३ ॥

भाषार्थ—एक लाख योजनके अंशुद्वीपको, पाँचसौ छवीस योजन छ कलासे माँगें तो भरतक्षेत्रयत् एकसौ नौ क्षेत्र (भाग) इस अंशुद्वीपमें होते हैं, इसी एकसौ नौको पाँचसौ छवीस योजन छकलासे गुणाकार करें तो एक लाखका क्षेत्रफल होता है ॥ ३ ॥

अहविगत्वंते भरहे, दो हिमवते अ हेमवद् चतुरो। अट्टमहा हिमवति, सोलसत्सदाइ हरिर्वीसे ॥ ४ ॥

अर्थ—(अहय) अर्थात् (इन सँते भरहे) एकलंबया भरतक्षेत्रका (दो हिमवते) दो लंबया हिमवत पर्वतके (अ) पुनः (चतुरो) चार लंबया (हेमयद्) हेमयत् करके युगलियाँके क्षेत्रका (अठ) आठ लंबया (महाहिमवते) महा हिमवत पर्वतके (सोलसत्सदाइ) सोलह लंबया (हरिवासे) हरिवर्ष करके युगलियाँके क्षेत्रका ॥ ४ ॥

भाषार्थ—एक लंबया भाग भरतक्षेत्र दो लंबया भाग बुधहिमपत चार लंबया भाग हेमवत, आठ लंबया भाग महाहिमवत छोले लंबया भाग हरिवर्ष, एय इकतीस लंबया इस गायासे जाणना ॥ दोप आगे ॥ ४ ॥

चत्तीस पुण निससे, मिलिया तेसट्टि दीय पासेवि। चउसट्टिओ विदेहे, तिरासि पिंढेइ णउयसया ॥ ५ ॥

अर्थ—(पुण) फिर (चत्तीस) चत्तीस लंबया प्रमाण (निससे) निषध पर्वत, यह सब (मिलिया) मिलानेसे (तेसट्टि)

तेसठ खंडवा होते हैं, “इसी तरह” (नीयपासेवि) पुसरी तर्फमी “एक खंडवा परवत क्षेत्रका दो शिखरी पर्वतके चार परणपवत क्षेत्रके आठ रूपी पर्वतके, शोला रम्यक क्षेत्रके वसीस नीलवंत करके तीसरा वर्ष घर पर्वतके, एवं यह तैसठ खंडवा तथा (चतसृष्टिओ) चौसठ खंडवा (विशेष) महाविदेह क्षेत्रके यह सर्व (तिरासि) तीनो राशीके खंडवा (विशिष्ट) मिलानेसे (जस्यसर्ग) एकसोने निबे खंडवा होते हैं इति प्रथम द्वारम् ॥ ५ ॥

भावार्थ—वसीस खंडवा भाग निपच पर्वत इसके साथ ऊपरकी गाथाके खंडवा भाग मिलानेसे (तेसठ) खंडवा भाग होते हैं ॥ इसी तरह, पुसरी तर्फ १ खंड भाग परवत २ खंड भाग शिखरी पर्वत ४ क्षेत्र भाग ऐरण्यवत, आठ खंडवा भाग, रूपी पर्वत १६ खंडवा भाग, रम्यक क्षेत्र ३२ खंडवा भाग नीलवंत और ६४ खंडवा भाग महाविदेह इतनासबकी गिनता की जाय तो, एकसो निबे (१९०) खंडवा होते हैं ॥ ५ ॥

जोयप परिमाणाइ, समचउरसाइ इत्थ खंडाई । लरकस्सय परिहीण, तप्पाय गुणेय हुतेव ॥ ६ ॥

अर्थ—(इत्थ) यहां जंबुद्वीपके अम्बर (जोयण परिमाणाई) एक योजनके प्रमाणवाले (समचवरंसाई) समच तुरज (खंडाई) खंडवा कितने होंगे ? समझी रीति कहते हैं ॥

(उपखत्स) एक लाख योजनकी (परिहीण) परिधिका जो एक आय उसको (तप्पाय) तत्पाद याने क्षेत्रके चौदे हिस्सेसे तीस लाख योजनके जंबुद्वीपका चौथाहिस्सा २५ हजार योजन होता है वससे (गुणेय) गुणाकार करणेपर गणितपद (क्षेत्रफल) का प्रमाण (हुतेव) निश्चय होता है ॥ ६ ॥

‘भायार्थ—छात्र योजनके अंयुद्धीपनें एक योजन सम चतुरस्र किठन स्रष्टव हागः उसका क्रम आगे दिखाते हैं ॥
 एक छात्र योजनकी परिधीका जो अंक आय उसको मूल क्षेत्रके बोधे भागसे गुणा करणेपर “क्षेत्रफल
 पनता है” ॥ ९ ॥

विक्रमवगवद्गुण, करणी वदृस्स परिरओ होई। विक्खमपायगुणिओ, परिरओ तस्स गणियपय ॥७॥

अर्थ—अंयुद्धीपका (विस्खंम) विक्कंम याने गोल क्षेत्रका विस्तार [प्रमाण] अितना हो उसका (वग) धर्ग याने
 अितना विक्कंम हो उनको उतनेसेहि गुणा करे, याद उस वर्गके अकोंको (वदृ गुण) दशगुणा करनेसे जो अंक आये
 उसको “यिसमसम पयइवगो” इस दृष्टद्व क्षेत्र समासकी गायके अन्दर जो (करणी) करणेकी आमाय कही है उसके
 मुतायिक उन अंकका मूल सोधा आय तब (वदृस्स) गोल क्षेत्रकी (परिरओ) परिधि (होइ) होती है और याद
 नम (परिरओ) परिधिके योजनका जो अंक आय उसको (विक्खंम) विक्कंम योजनके (पायगुणिओ) पादसे याने
 बोधे हिस्सेके अकोंसे गुणाकरे तब (तस्सगणियपयं) उसका गमितपद याने क्षेत्रफल होता है ॥ ७ ॥

‘भायार्थ—अिस क्षेत्रका अितना विक्कंम हो उनको उतोसे गुणाकरणेपर धर्ग बनता है उस धर्गको दश गुणाकर
 “दृष्टद्व क्षेत्र समासमें घटाये” हुएक्रमसे उस विक्कंम क्षेत्रको परिधिनिकाछे याद उस परिधिके अकोंको विक्कंमके षट्
 धांश अकोंसे गुणाकरणेपर गमितपद याने क्षेत्रफल बनता है ॥ ७ ॥

परिधी तिलक्खसोलस, सहस्स दोसय सत्तवीस दिया ।

कोसतिग अट्ठावीस, धणुसय तेरगुलद्धहियं ॥ ८ ॥

अर्थ—अनुद्वीपका विष्कम्भ एक लाख योजनाका है उसकी (परिधी) परिधी (तिलक्खसोलस सहस्स) तीन लाख दोछे हजार (दोसय सत्तवीस दिया) दोसो सचाईय योजना अधिक (कोसतिग) तीन कोस (सय) एकसो (अट्ठावीस) अठाईस (धणु) धनुष्य और (तेरगुलद्धहियं) सार्धत्रयोवक्सागुल अनुद्वीपकी जानना ॥ ८ ॥

(परिशिष्ट) इस परिधीको अनुद्वीपके विष्कम्भ प्रमाणसे धनुर्यास निकल उससे गुणाकरे तब अनुद्वीपका गजितपद (वेत्रफल) होता है उसकी संख्या नीचेकी गायसे दिखाते हैं ॥

मायार्थ—अनुद्वीपका विष्कम्भ एक लाख योजनाका है जिसकी परिधी “तीन लाख दोछे हजार दोसो सचाईय योजना तीन कोप” एकसो अठाईस धनुर साठातेरा अगुल (३१६२७) योजना (३) कोप (१२८) धनुष्य (१३॥) अगुल होती है ॥ ८ ॥

सत्तेवय कोडिसया, णउआ छप्पन्नसयसहस्साईं । चउणउय च सहस्सा, सयंदिक्खं च साहियं ॥ ९ ॥

अर्थ—(य) जो (सत्तव) सात (सूया) घटानि (सो) (कोसी) कोडोपरे (जहजा) निवे कोड “जाने जालसे

निये क्रोट” (छपन्नसय) छपन्नसो (सहस्राई) सहस्र “याने छपन्नसाल” (च) पुनः (चणतयं सहस्रा) चोराणुं हजार (सयं दियष्ट) देवसोसै (सहियं) साधिक ॥ ५ ॥

भायार्थ—सातसो निये क्रोट, छप्पन लाल चोराणुं हजार, देव सो समचतुरस्र योजनसै अधिक ॥ ५ ॥

गाउअ मेहगपन्नरस, घणुसया तह घणूणि पन्नरस्स । सट्ठिच अंगुलाई, जंबुदीवस्सगणियपर्यं ॥१०॥

(युम्मम्)

अर्थ—(गावअमेगं) एक कौंक्ष (पन्नरस घणुसया) पद्रहसौ घनुव्योपरी (घणुणिपन्नरस्स) पनराघनुव्य (च) पुनः (सट्ठि अंगुलाइ) साठ अंगुल (जंबुदीवस्स) जंबुदीपका (गणिमययं) गणितपद जाणना ॥ इति द्वितीयद्वारम् ॥ १० ॥

एक कोप पनरेसो पनरा घनुप, साठ अंगुल यह एक लाल ओजगके जंबुदीपका गणितपद (क्षेत्रफल) जानना अंकुसे गणित (७९०, ५६, ९४, १५०) योजन (१) कोप (१५१५) घनुव्य (६०) अंगुलेति ज्ञेयम् ॥ १० ॥

भरहाइ सत्तवासा, वियष्ट चउ चउरतीस वट्ठियरे । सोलसवक्खारगिरि, दो चित्त विचित्त दो जमगा ११

अर्थ—(भरहाइ सत्तवासा) भरताहि सात वास क्षेत्र “तसके नाम” १ भरत २ हेमवत ३ हरिवर्ष ४ महाविदेह ५ रम्यक ६ परण्यवत ७ परवत ॥ इति तृतीयद्वारम् ॥

“चतुर्थं निखल क्षेत्रद्वार”

देवकुल उत्तरकुल यह दो युगलियोंके क्षेत्र छोड़कर, शेष प्यार क्षेत्रोंके अंदर (वियह चतुष्टय) वर्तुल वैताल्य प्यार है फिर (इदरे) इन वैताल्योंसे इतर (चतुर्तीस) चतुर्तीस छम्बे वैताल्य पर्वत है, पुनः (सोलसवक्सारगिरि) शोले यक्सारगिरि “विजयोंके अंतरमे है” फिर (चित्त विधिष) १ विष २ विषिष यह दो पर्वत और है इतर दो पर्वत, (अमगा) एक अमग दुसरा समग ॥ ११ ॥

भावार्थ—भरत १ हेमवत २ हरिचर्प ३ महाविदेह ४ रम्यक ५ विरण्यवत ६ परवत ७ यह सातबाण क्षेत्र हैं ॥ देवकुल, उत्तरकुल इन दोनों क्षेत्रोंको छोड़ शेष प्यार क्षेत्रोंमें वर्तुल वैताल्य एक एक है इनमें भिन्न चोतीस छम्बे, वैताल्य, शोले यक्सार गिरि, दो विष १ विषिष २ दो अमग १ और समग २ यह सब मिल अष्टावन शास्वते पर्वत, शेष आगे ॥ ११ ॥

दोसय कणय गिरीण, चउ गयदताय तह सुमेरुय । छवासहरापिडे, पगुणसत्तरिसयादुष्ठी ॥ १२ ॥
अर्थ—देवकुल और उत्तरकुल इन प्रत्येक क्षेत्रमें पांच २ ग्रह हैं और एकैक ग्रहके समयतर्फ दस २ कंचनगिरि है, अतः इन सबको मिलानेसे (दोसयकणयगिरीण) दोसो (२००) कंचनगिरि होते हैं, (च) फिर (चतुगयदता) प्यार गजदते पर्वत है (तह) तैसे (सुमेरु) एक सुमेरु (च) और इनके दोनों तर्फ, तीन २ मिलकर (छ) छ (यासहरा) वर्षधर, पर्वत है, इन सबको (पिडे) ब्रह्माकरेणैसे (सयादुष्ठी) दोसो (पगुणसत्तरि) एक कम सिप्तर पर्वत होते हैं ॥ १२ ॥

भाषार्थ—देवकुल वचनकुल इन प्रत्येक क्षेत्रमें पांच २ ब्रह्म है, और एक २ ब्रह्मके दोनो तर्फ दक्ष २ कंचन गिरी है इससे इन दोनो क्षेत्रोंमें दोसो पर्वतकी संख्या हुई फिर व्यास गणदंत पर्वत एक मेरु गिरी इन मेरु गिरीके दोनो तर्फ तीन २ यर्यपर पर्वत इन सबको मिलानेसे दोसो इग्यारा (२११) पर्वत प इसके साथ पूर्वके (५८) मिलानेसे दोसो एक कम सिचर (२१९) शास्त्रते पर्वत इस अयुद्धीपमें है ॥ १२ ॥

सोलस वक्स्वारेसु, चउ चउ कूढाय हुति पत्तेय । सोमणस गधमायण, सचट्टय रुप्पि महाहिमवे ॥१३॥

अर्थ—(सोलसवक्स्वारेसु) ओला वक्स्वार पर्वतके अवर (पत्तेयं) प्रत्येकपर (चउचउकूढा) व्यास व्यास शिखर (हुति) है, यह शोले पर्वतापर सर्व बसठ शिखर हुए फिर (सोमणस गधमायण) एक सोमनस द्वितीय गंधमादन इन प्रत्येक गिरिपर (सचे) सात सात कूट है (रुप्पि महाहिमवे) रुपी और महाहिमवंत इन दोनो पर्वतापर (अट्टय) आठ आठ कूट है, एवं ९४ कूट (शिखर हुए) ॥ १३ ॥

भाषार्थ—शोले वक्स्वार पर्वतके प्रत्येकपर व्यास २ कूट होनेसे, बसठ कूट, फिर सोमनस और गंधमादन इन दोनोपर सात २ कूट होनेसे अथवा प रुपी और महाहिमवंत इन दोनोपर आठ २ कूट होनेसे शोला यह सब मिला नेसे चोराणु (९४) कूट होते है ॥ १३ ॥

चउतीस वियधेसु, विजुप्पह निसढ नीलवतेपु । तह मालवत सुरगिरि, नव नव कूढाह पत्तेय ॥१४॥

अर्थ—(चउतीस वियेइंसु) वैतल्यनामके चोतीस पर्वतां पर, व (विष्णुप्यह) विष्णु प्रम नामका गजवंत गिरि स्तया (मिसह) निपव गिरि स्तया (नीउवतेसु) नीलवंत गिरि (तह) तेसेहि (मालवंत) मास्यवंत नामका गजवंत गिरिस्त या (सुरगिरि) मेरुगिरि, यह एक कम चालीस पर्वतां पर (पयेवं) प्रत्येके २ (नव नव कूडाई) नव नव कूट है ॥ एवं पूर्वके और यह मिलकर (४४५) कूट हुए ॥ १४ ॥

भावार्थ—चोतीस लम्बे वैतल्य व एक विष्णुप्रम, दुसरा निपव, तीसरा नीलवंत, चौथा मास्यवंत पाचमा सुमेरु इन इन चालीस पर्वतां पर, नव २ कूट होनेसे तीनसो इकावन कूट हुए, और पूर्वके मिलनेसे (४४५) कूट होते हैं ॥ १४ ॥

हिम सिहरिसु इकारत, इय इगसट्टि गिरीसु कूडाण। एगचे सबधर्ण, सय चउरो सत्तसट्टिय ॥१५॥

अर्थ—(हिम) हिमवंत गिरिस्तया (सिहरिसु) शिखरी पर्वत, इन प्रत्येक पर (इकारत) इगारा २ कूट है, (इय) यह (इगसट्टि गिरीसु) सर्व इगसठ पर्वतोपर जो (कूडाण) कूट हैं उसको (एगचे) एकत्र करयेसे (सबधर्ण) सर्व संख्या (सयचउरो) च्यारसे (सत्तसट्टीय) सबसठ कूट (सिहर) होते हैं ॥ १५ ॥

भावार्थ—हिमवंत और शिखरी इन दोनों पर्वतोपर इगारा २ कूट है, एवं सर्व इगसठ पर्वतां पर च्यारसो सबसठ (४९७) कूट होते हैं ॥ १५ ॥

चउसत्त अट्ट नवगे, गारसकूदेहिं गुणह जह सख । सोलस बुदु गुणयाळ, बुवेयसगसट्ठि सय चउरो ॥ १६॥

अर्थ—(सोलस) पद्दस पर्वतोंके (चउ) प्यार कूट गिननेसँ चौसठ होते हैं ॥ (बु) दो पर्वतोंके (सच) साठ २ कूट गिननेसँ चयदे होते हैं (बु) और दो पर्वतोंके (अठ) आठ २ कूट गिननेसे शोले होते हैं (गुणयाळ) एक कम चालीस पर्वतोंके (नवगे) नव २ कूट गिनते तीनसो इकावन (३५१) होते हैं (बुवेय) दो पर्वतोंके (पगारस कूठेहिं) इग्यारा २ कूट गिननेसँ चावीस होते हैं एवं पूर्णोक्त सर्व कूटे (गुणह) गुनतां (जहसखं) ययासंख्यासँ (सय चउरो सगसट्ठि) प्यारसे सबसठ (४६७) होते हैं ॥ १६ ॥

भाषार्थ—शोलोपर प्यार २ के हिसाबसँ चौसठ, दोपर साठ २ के हिसाबसँ चयदा, दोपर आठ २ के हिसाबसँ शोला वन चालीसपर नव २ के हिसाबसँ तीनसो इकावन दोपर इग्यारा २ के हिसाबसे चावीस, एवं इगसठ पर्वतोंपर प्यारसे सबसठ (४६७) कूट जाणना ॥ १६ ॥

चउतीसविजयसु, उसहकूडा अट्टमेरु जवुमि । अट्टयदेवकुराह, हरि कूड हरिस्सयसट्ठी ॥ १७ ॥

अर्थ—(चउतीसं विजयसु) चक्रयत्तिके चौतीस (३४) विजयमें एकैक (उसहकूडा) ऋषभकूट है, और (मेरु) मेरु पर्वतके प (जवुमि) जंजु पृथके (अठ) आठ २ कूट हैं, पुनः (वेवकुराहं) देयकुरु अंवरमी (अठ) आठ कूट

है, फिर दामलि वृक्षके मध्यका (हरिकूट) हरिकूट, और (हरिस्सस) हरिस्सह ये दो कूट इन कूटाके साथ मिला जेसे (सही) साठ भूमि कूट होते हैं ॥ पंचम कूट द्वार मिति ॥ १७ ॥

भायार्थ—चोतीश विजयके चोतीश ऋषम कूट और एक मेरु पर्वत, दुसरा जंबुवृक्ष तीसरा देयकुरु इन तीनाके जाठ २ भूमिकूट, फिर शास्मलिवृक्षके बीच हरि कूट और हरिस्सह यह दो कूट, एवं भूमि कूटाकि संख्या साठ (६०) होती है ॥ १७ ॥

मागह वरदाम पमास, तित्यविजयसु परवय भरहे । चउतीसा तिहिगुनिया, दुरुचरसयं तु तित्याण १८

भर्थ—(विजयसु) वचीस विजय, य (परवय) परवत, और (भरहे) भरतक्षेत्र, इन प्रत्येक चोतीश स्थानोंके अन्दर, एक (मागह) मागध, दुसरा (वरदाम) वरदाम, तीसरा (पमास) प्रमास, ये तीनों (तित्य) तीर्थ हैं, अतः (चउतीसा) चउतीशको (तिहि) तीनसे (गुनिया) गुणा करे तो (तु) फिर (दुरुचरसयं तित्याणं) एकसौ दो (१०२) तीर्थ होते हैं ॥ १८ ॥

भायार्थ—यचीशविजय और एक परवत, एक भरत इन चोतीश क्षेत्रोंमें एक मागध दुसरा वरदाम तीसरा प्रमास यह तीन २ तीर्थ हरएक क्षेत्रमें होते हैं अस्तु एकसौ दो (१०२) सभी तीर्थोंकी संख्या जानना ॥ १८ ॥

विज्जाहर अभिओगिय, सेढीओ दुम्निदुम्नि वेयहे । इय चउगुण चउतीसा, छचीस सय तु सेढीण ॥ १९ ॥

अर्थ—(वेपथे) वेताड्यफे ऊपर, एक (विज्जाहर) विद्याधर और सुसरी (अभिओगिय) आभियोगिक धयाका (मुन्नियुत्ति) दो दो (सेदीओ) भेजिये है तय (इय) ये (चवतीसा) चोतीश दीर्घ (उम्मे) वेताड्यांको (चवगुण) प्यार गुणा करणीसे (मु) फिर (छत्तीस सयं सेदीणं) एकसो छत्तीस भेजिये जंयुद्धीपमें होती है ॥ १९ ॥

भाषार्थ—प्रत्येक उम्मे वेताड्यांपर, विद्याधर और आभियोगिक देवांकी दो दो भेजिये है ॥ अतः प्रत्येकपर च्यार २ के हिसाबसे एकसो छत्तीस भेजिये होती है ॥ १९ ॥

चक्षीजेअवाइ, विजयाइ इत्यहुति चउतीसा । महबह छ पउमाइ, कुरुसुदसगंति सोलसगं ॥ २० ॥

अर्थ—(चक्षीजे अयाइ) चक्षीजेतव्यानि, याने चक्रवर्ची जिन क्षेत्रको जीतकर वस्से राज्य करे ऐसे (विजयाइ) विजय (इत्य) इस जयुद्धीपमें "यक्षीस महाविदेह एक पेरयत एक भरत यह मिलकर (चवतीसा) चवतीश (हुंति) है ॥

(पउमाइ) पद्मादिक महाद्रह (छ) पद याने १ पद्म, २ महापद्म, ३ तिगिच्छि, ४ केसरी, ५ पुंढरीक, ६ महापुंढरीक, यह छ है, पुनः (कुरुसु) देयकुरु और वसरकुरु इन दोनों क्षेत्रोंमें पांच पांच द्रह है यह मिलकर (दसगंति) दशद्रह हुए इसके साथ ऊपरके मिजानेसे (सोलसग) सोलह (महबह) महानद्रह इस जयुद्धीपमें आणना ॥ २० ॥

भाषार्थ—जिस क्षेत्रको चक्रवर्ची जीतकर वस्से राज्य करे उसको विजय कहते है, ऐसे विजय जंयुद्धीपमें, चक्षीश महाविदेह एक पेरयत और एक भरत, यह चोतीश है ॥

पद्म १ महापद्म २ त्रिगिच्छि ३ केसरी ४ पुण्डरीक ५ और महापुण्डरीक ६ इन छके साथ देवकुठ ओर तत्परकुठ इन क्षेत्राके पाच २ द्रव मिजानेसे शोले महान्द्रव जंबुद्वीपमें जानना ॥ २० ॥

गंगा सिंधुरचा, रत्नवई चउनईओ पतेयं । चउदसहिं सहस्सेहिं, समग वच्चति जलहिंमि ॥ २१ ॥

अर्थ—जंबुद्वीपके दक्षिण भरत क्षेत्रमें एक (गंगा) गंगा दुर्जी (सिंधु) सिन्धु यह दो बड़ी नदीये हैं, इसी तरह उत्तरकी तर्फ पेरवत क्षेत्रमें एक (रचा) रचा दुर्जी (रत्नवई) रत्नवई यह दो बड़ी नदीये हैं, इन (पतेय) प्रत्येक २ (चउ) चार (नईओ) नदियोंके (चउदसहिं सहस्सेहिं) चउदा चउदा हजार नदियांका परिवार है, और इनकी (समग) समग्र याने सर्व संख्या, छप्पन्न हजार नदियें होती हैं और (जलहिंमि) समुद्रके अंदर आके (वच्चति) मिलती है ॥ २१ ॥

भाषार्थ—जंबुद्वीपके भरत क्षेत्र आसी एक गंगा, दुर्जी सिन्धु, और पेरवत क्षेत्र आसी एक रचा, दुर्जी रत्नवती, यह चारों नदिये अपने २ चउदस २ हजार नदियांके परिवारसे समुद्रमें आके मिलती है ॥ २१ ॥

एव अग्नितरिया, चउरो पुण अट्टवीस सहस्सेहिं । पुणरवि छप्पन्नेहिं, सहस्सेहिंजति चउसलिला ॥ २२ ॥

अर्थ—(पुण) फिर (एव) ऐसेहि एक हेमवत बुजा पेरण्यवत इन दो युगलियोंके (अग्नितरिया) अग्न्यतर क्षेत्रकी नदिये एक रोहिता दुर्जी रोहिताशा तीजी रूपकूला और बोयी सुवर्णकूला, यह (चउरो) चारों नदिये

अपनी २ (अट्टवीस सहस्रसेहि) अट्टाईस २ हजार नदियोंके परिवार सहित समुद्रमें जाके मिलती है, (पुणरवि) पुनरपि एक हरियरं दुजा रम्यक इन दो युगलियोंके क्षेत्रकी, एक हरिकाता बुझी हरिसलिला, तीजी नरकांता और बोयी नारिकांता ये (चतसलिला) व्यारो नदिये अपनी २ (छप्पभेहि सहस्रसेहि) छप्प, २ हजार नदियोंके परिवार सहित समुद्रमें (अति) जाती है ॥ २२ ॥

भाषार्थ—हमपत और पेरण्यवत इन दो युगलियोंके अन्तर क्षेत्रकी, रोहिता १ रोहितांछा २ रूपकूला ३ और सुवर्णकूला ४ यह व्यारो नदिये अपने २ अठार्षस २ हजार नदियोंके परिवारसे, ४ हरिवर्ष, और रम्यक इन दो क्षेत्रांकी हरिकांता १ हरिसलिला २ नरकांता ३ और नारिकांता ४ यह व्यारो नदिये अपने २ छप्पन २ हजार नदियोंके परिवारसे समुद्रमें जाके मिलती है ॥ २२ ॥

कुरु मझे चउरासि, सहस्साइं तहय विजय सोलसेसु । बचीसाण नईण, चउदस सहस्साइ पचेय ॥ २३ ॥
अर्थ—(कुरु मझे) देयकुरु और उत्तरकुरु इन दोनों क्षेत्रोंकी क्रमसे सीतोवा और सीता नदियोंमें छ छ अंतर नदिमें मिलती है और उन छ छ नदियोंका याने प्रत्येक छ नदियांका परिवार (चउरासि सहस्साइं) चौराशी हजार नदिये है, (तहय) तैसेहि, पश्चिम महापिपेइकी (विजय सोलसेसु) झोले विजयके अन्दर प्रत्येकमें, रका और रकपती यह दो दो नदिये गिणनेसे (बचीसाण नईण) बचीस नदियें होती है, और यह (पचेय) प्रत्येक २ अपने २ (चउदस सहस्साइं) चउदह २ हजार नदियोंके परिवारसे है ॥ २३ ॥

भाचार्य—बुद्ध और वेचकुठ इन दोनों धेन्नाकी क्रमसे, सीता और सीतोदा नदियांमें छ छ अंतर नदिये मिलती है और प्रत्येक नदीका परियार चतुदह २ हजार नदियांका है ॥

फिर पश्चिम महाविदेहकी, शोले विजयामें प्रत्येक विजयके अन्तर, रफा और रकुवती, इन नामकी दो नदिये होनेमें बतीश नदिमें होती है और इन प्रत्येकका चौदह २ हजार नदियाका परियार है ॥ २३ ॥

चउदस सहस्स गुणिया, अढतीस नइओ विजय मशिक्का। सीओयाए निवढति, तहय सीयाइ एमेव २४

अर्थ—(विजय मशिक्का) महाविदेहकी पश्चिम शोले विजयके अन्तरकी ३२ व छ अंतर नदिये यह मिलाकर, (अढतीस नइओ) अढतीस नदियांको (चउदस सहस्स गुणिया) चौदह हजारसै गुणा करते पांच लाख बचीस हजार (५३२०००) नदिये होती है यह सब (सीओयाए) सीतोदाके अन्तर (निवढति) मिलती है, (तहय) ऐसेही (सीयाइ) सीता नदीके अन्तरमी (एमेव) ऐसेही याने पूर्व शोले विजयकी, और छ चउदकुठ क्षेत्रकी अंतर नदिये यह सब मिलकर पूर्व संख्यायत् (५३२०००) नदिये मिलती है ॥ २४ ॥

भाचार्य—पश्चिम शोले विजयके अन्तरकी घचीस पश्चिम विदेहक्षेत्रकी अन्तरनदिये ७ इन अढतीस नदियाको चौद हजारसे गुणा करनेपर “पांच लाख बतीश हजार (५३२०००) नदियें होती है और यह सब सीतोदा नदीमें आके मिलती है” ऐसेही पूर्वी शोले विजयकी घतीश और पूर्वविदेह क्षेत्रकी अन्तर छ यह अढतीश नदियेंमी पूर्वोक्त दिसावसे (५३२०००) के परियारसे सीता नदीमें जाके मिलती है ॥ २४ ॥

सीया सीओया विय, वचीस सहस्स पचलव्वेहिं । सबे चउदस लक्खा, छप्पन्न सहस्स मेलविया ॥ २५ ॥

अर्थ—ग्रयेक (सीया सीओयाविय) सीता और सीतीदा यह दोनो नदिये अपने २ (वचीस सहस्स पंचलव्वेहिं) पांच लाख और वचीस हजार नदियो सहीत समुद्रमे जाती है, पर्यं (सबे) सर्व इस अबुद्धीपके अन्दर (चउदस लक्खा) चौदह लाख (छप्पन्न सहस्स) छप्पन्न हजार नदियें (मेलविया) मिलानेसें होती है ॥ २५ ॥

भावार्थ—सीता और सीतीदा सब दोनो अपनी २ पांच २ लाख बतीश २ हजार नदियाके परिघारसे समुद्रमे जाके मिलती है ॥ पर्यं इस अबुद्धीपमे सब नदियाकी संख्या चौदह लाख छप्पन्न हजार होती है ॥ २५ ॥

छब्बीयण सकोसि, गगा सिंधुण विरथरो मूले । दसगुणिओ पज्जते, इय द्दुदु गुणणेण सेसाण ॥ २६ ॥

अर्थ—(गगा सिंधूण) गंगा और सिंधु इन दो नदियांका (मूले) मूलमे याने जहा पद्मद्रवसे निकली है वहां (सकोसे) कोशसहित (छ ओयण) छ योजन (विरथरो) विस्तार है ॥ याव विस्तार यधते २ (दसगुणिओ) दशगुणाने साठ यासठ योजन (पज्जते) पर्यंत हो समुद्रमे मिलती है (इय) ऐसे (द्दुदु गुणणेण) दुगुणी २ (सेसाण) दोष पूर्वोक्त नदियोंका निर्गमन और प्रयेश अनुक्रमसें जानना ॥ २६ ॥

भावार्थ—जहांसे गंगा और सिंधु यह दोनो नदिये निकली है वहां इसका सया छ योजनका विस्तार है ॥ और

इन्दीका जहाँ समुद्रमें जाके मिली है वहाँ साढाधासठयोजनका विस्तार है इसी तरह इनसे गुणा २ क्रमवार दोष नदियाँका निर्गमन और प्रवेश विस्तार जानना ॥ २६ ॥

जोयण सयमुच्चिद्वा, कणयमया सिहरि चुल्लहिमवता, वुसुउच्छारुप्य कणयमया २७॥

अर्थ—एक (सिहरि) शिलरी बुसरा (चुल्ल हिमवता) छपु हिमवत ये दो पर्वत (सय) एकसो (जोयण) योजन (मुच्चिद्वा) उंचे पनेमे, और (कणयमया) स्वर्णमयी है पुनः एक (रुप्य) रुपी बुसरा (महाहिमवता) महाहिम वत ये दो पर्वत (वुसुउच्छा) दोसो योजन उंचे पनेमे है, इसमे रुपी पर्वत (रुप्य) चादीमयी और महाहिमवत (कणयमया) स्वर्णमई है ॥ २७ ॥

भायार्थ—शिलरी और छोटाहिमवत यह दो पर्वत एकसो योजन उंचे और स्वर्णमयी है, रुपी और महाहिमवत यह दो पर्वत दोसो योजन उंचे और क्रमसे स्वर्ण और रुप्यमयी है ॥ २७ ॥

चत्तारि जोयणसए, उच्चिद्दो निसढ नीलवतोय। निसढो तवणिज्जमओ, वेरुलिओ नीलवतोय ॥ २८ ॥

अर्थ—(निसढ नीलवतो) निपघ और नीलयत यह दोनो पर्वत (चत्तारि जोयणसए) चत्तारसे योजन (उच्चिद्दो) उंचे है, इसमे (य) जो (निसढो) निपघ पर्वत है जो (तवणिज्जमओ) सठ स्वर्णमयी याने छालवर्ण और बुसरा (नीलयतो) नीलयत पर्यत जो है जो (वेरुलिओ) वेरुय याने नीलारत्नमई है ॥ २८ ॥

भाषार्थ—निपट और नीलपत यह दो पर्वत ध्यारसें योजन लंबे और क्रमसे तपेहुए सोनेके और नीसेरकके हैं ॥ २८ ॥

सधेवि पद्मयरा, समयखित्तम्मि मदरविहुणा । धरणि तलेमुवगाढा, उस्सेह चउत्थ भायम्मि ॥ २९ ॥

अर्थ—इस (समय खित्तम्मि) समयक्षेत्र जाने जिस क्षेत्रमें समयकी निणना होती है उसमें (मदर विहुणा) पांच मेरु पर्वतोंको छोड़ दोप जितने शास्वते (पद्मयरा) पर्वत है दो (सधेवि) सब अपने (उस्सेय) उच्च प्रमाणसे (चउत्थ भायम्मि) बोधा भाग (धरणितले) जमीनके अंदर (उवगाढा) अवगाढा पाने दटे हुए हैं ॥ और समयक्षेत्र जिसको अढाइ द्वीप समझना चाहिये उसमें जो पांच मेरु पर्वत हैं इन पांचोंके अन्दर जंबुद्वीपका जो मध्य मेरु है दो निम्नाणुं हजार योजन उंचा और एकहजार योजन जमीनके अन्दर है एवं यह मेरु सब मिलकर एक लाख योजनका है ॥ अतः पद्म दोप ध्यार मेरु एक २ हजार योजन जमीनमें और चउत्थसी २ (८४) हजार योजन लंब पनेमें है ॥ २९ ॥

भाषार्थ—इस समय क्षेत्रयाने अढाइ द्वीपमें पांच मेरु पर्वतोंको छोड़ दोप जितने शास्वते दौड़ है उनकी उचाइ भागके बीपे हिस्सेका भाग भूगर्भमें है, और पांच मेरु पर्वतोंके अंदर जो जंबुद्वीपका मध्य मेरु है दो निम्नाणुहजार योजन उंचा और एकहजार योजन भूतले, एवं लाखयोजनका जानना ॥ दोप ध्यारों मेरु एक २ हजार योजन भूगर्भमें और चउत्थसी २ हजार योजन लंबपनेमें है ॥ २९ ॥

खटाईगाहाहिं, दसहिं दारोहिं जंबुद्वीवस्त । सधयणी समत्ता, रइया हरिभद्रसूरीहिं ॥ ३० ॥

अर्थ—इस तरह (संढाई गाहाहिं) संबाधिकोकी गाया ये (दसहिं दारोहिं) दशद्वारकरके (हरिभद्रसूरीहिं) श्रीहरिमद्रसूरिजी महाराजने (रइया) रचि है एसी (जंबुद्वीवस्त) जंबुद्वीप आश्रीकी (सधयणी समत्ता) लघुसंघ यणी नामका प्रकरण समाप्त हुआ ॥ ३० ॥

भावार्थ—एसे श्रीहरिमद्रसूरि महाराजने यह लघुसंघयणी नामका प्रकरण जिसमें जंबुद्वीपके द्वास्वते संबाधिकोका विवरण दशद्वार करके रचा समाप्त किया ॥ ३० ॥ इत्यलम् ॥

॥ इति लघुसंघयणी प्रकरणम् ॥

ॐ श्रीसर्वज्ञाय नमः ।

अथ ।

श्रीपडितदेवचंद्रजीकृत-आगमसार ।

भव्यजीपने प्रतिबोधया निमित्ते मोक्षमार्गની યથાનિકા કહે છે તિહાં પ્રથમ જીવમનાદિકાલનો મિથ્યાત્વીહતો તે કાલઝરિધ પામીને ધ્રુણકરણ કરે છે તેનાનામ-પહેલુ યયાપ્રવૃત્તિકરણ, ઘીજું અર્પૂર્ણકરણ, અને ઘીજું અનિવૃત્તિકરણ તેમા પહેલું યયાપ્રવૃત્તિકરણ કહે છે ૧ જ્ઞાનાથરણી, ૨ દર્શનાથરણી, ૩ ઘેઘની, ૪ અતરાય, પંચારકર્મની ત્રીસ કોટાકોટીસાગરોપમની સ્થિતિ છે, તેમાંથી હગળગ્રીસ કોટાકોટી સ્પાયે અને પૃક્કોટાકોટી યાકી રાસે, તયા ૧ નામકર્મ, ૨ ગોત્રકર્મ, ૪ ઘેકર્મની ધીસકોટાકોટી સાગરોપમની સ્થિતિ છે, તેમાંથી હગળીસ સ્પાયે અને પૃક્કોટાકોટી રાસે, અને મોહનીયકર્મની સિતેર કોટાકોટી સાગરોપમની સ્થિતિ છે, તેમાંથી અગળોતેર સ્પાયે, ઘાકી પૃક્કોટાકોટી રાસે । પથીરિતે પૃક્ક આયુર્કર્મ ઘર્જીને ઘાકી સાતેકર્મની પૃક્કપસ્યોપમના અસંસ્થાતમા માગે ન્યૂન પૃક્કોટાકોટી સાગરોપમની સ્થિતિ રાસે, પહું જે વૈરાગ્યરૂપ હવડાસી પરિણામ તે યયાપ્રવૃત્તિકરણ કહિયે ૫ પહેલું કરણ સર્વસંજી વંચંદ્રીજીય અનન્તીયાર કરે છે

હવે થીજું અપૂર્વકરણ કહે છે તે એક કોઢાકોઢી સાગરોપમની સ્થિતિમાહેથી એકમુદ્ગર્જ અને અનાધિ મિથ્યાત્વ એ અનંતાનુવંધીઆની વોકઢી તે સ્વપાયવાને અજ્ઞાન હોય તે છાંચડું અને જ્ઞાન સ્પાદેય ઘટલે આવરણ, એ ઘાંછાકમ્પ અપૂર્વ કહેતાં પહેલાં ક્યારે નાખ્યો પ્યો એ પરિણામ તે અપૂર્વ કરણ કહિયે, એ થીજુંકરણ તે સમક્ષિતયોગ્ય સીધને થાય

હવે થીજું અનિવૃત્તિકરણ કહે છે તે મુદ્ગર્જ રૂપસ્થિતિ સ્વપાથીને નિર્મલ શુદ્ધ સમક્ષિત પાને મિથ્યાત્વનો સદય મટે ત્યારે જીવ સ્વપામ સમક્ષિત પાંમે, એવો જે પરિણામ તે અનિવૃત્તિ કરણ કહિયે એ કરણ ક્રીધાથી ગંઢીમેદયયો કહિયે સ્વપા આયદયક નિર્યુક્તી “જાગડીતાપદમ । ગઢીસમયછેઓ મધેવીઓ ॥ અસિઅટ્ટિકરણં પુણ । સમસ્તપુરસ્વસ્થેવીવે ॥ ૧ ॥ ઉત્તર દેસં દહુહિમં ચ । વિજ્ઞાણવવોપપ્ય ॥ મિષ્ટસત્સઅણુદપ્ । સમસમસન્નં છદ્ધા જીયો ॥ ૨ ॥ એમ મિથ્યાત્વનો સદયમત્યાથી જીવ સમક્ષિત પામે, તે સમક્ષિતની સદ્ગણના બે મેદ છે, એક વ્યવહાર સમક્ષિતસદ્ગણા, બીજી નિશ્ચય સમક્ષિત સદ્ગણા

દેવમીઅરિહત દેયાધિદેય અને ગુરુ સુસાધુ જે સૂયો અર્થ કહે તે તથા ધર્મ કેવલીનો પરુષ્યો જે આગમમાં સાતનય તથા એક પ્રત્યક્ષ થીજું પરોક્ષ એ બે પ્રમાણ અને ચાર નિષ્કેપેકરી સદ્ગે, એવી સદ્ગણા તે વ્યવહાર સમક્ષિત કહિયે એ પુણ્યનું કારણ તથા ધર્મ પ્રગટ કરવાનું કારણ છે એવી રુષી જ્ઞાનવિનાપણ પ્રણામીયોને સ્વપા

થીજું નિશ્ચયસમક્ષિત તે આધીરીતે જે નિશ્ચયદેય તે આણોત્ત આજ્ઞા ભીષ મિષ્પક્ષસ્વરૂપી સિદ્ધ તે સંપ્રહનયનીસ-

તાગપેપતાં તથા નિશ્ચયગુરુ તે પણ આપણો આરમાત્ર તસ્થરમણી અને નિશ્ચયધર્મ તે આપણા જીવનો સ્વભાવજ છે. પર્વી સદ્ગુણ તે મોક્ષનું કારણ છે કેમકે જીવ સ્વરૂપ ઓછરૂપા વિના કર્મરૂપે નહીં પર્વી શુદ્ધ સદ્ગુણા તે નિશ્ચયસમર્પિત હવે જ્ઞાનનું સ્વરૂપ કહે છે તે જ્ઞાનના લે મેલ છે. એક વ્યયહારજ્ઞાન, વીજું નિશ્ચયજ્ઞાન, તેમાં જે અન્યમતિનાં સર્વ-સાત્ત્વ જાણ્યાં અથવા જ્ઞેનાગમમત્તે કહ્યાં જે એકગણિતાનુયોગ તે જ્ઞેવમાન, વીજો વરણકરણાનુયોગ તે ક્રિયાધિધિ, ત્રીજો ધર્મકયાનુ યોગ એ વ્રણ મનુયોગનું જાણયાપણુ તે સર્વવ્યવહારજ્ઞાન છે. અથવા અન્તરત્વયોગવિના જે સૂક્ષ્મના અર્પકરવા તે પણ વ્યયહારજ્ઞાન કહિયે.

હવે નિશ્ચયજ્ઞાન તે છે દ્રવ્ય તથા તેનાગુણ અને પર્યાય સર્વને જાણે તેમાં પાંચ અજીવદ્રવ્ય છે તે હેય-કેવા છાંદવા યોગ્ય જાણી છાંદવા અને એક જીવદ્રવ્ય તે નિશ્ચયકરી સિદ્ધસમાન મોક્ષમયી મોક્ષનોજાણનાર મોક્ષનુ કારણ મોક્ષનો જાણપાલો મોક્ષમાર્જરહે છે. પદ્મવો આપણો જીવ અનંતગુણી અરૂપી છે તેનેજ ક્વાલે તે નિશ્ચયજ્ઞાનકહિયે.

હવે એકધર્મોસ્તિકાય, વીજો અધર્મોસ્તિકાય, ત્રીજો આકાશોસ્તિકાય, ચોથો પુષ્પલોસ્તિકાય, પાચમો જીવોસ્તિકાય, અને છઠ્ઠો કાલ એ દ્રવ્ય શાશ્વતા છે તેનુ જ્ઞાન કહે છે. એ દ્રવ્યમય્યે પાંચ અજીવ દ્રવ્ય છે અને એક જીવદ્રવ્ય તે વેતતાલકુળર્થત છે. સપાદેય છે.

હવે એ છદ્રવ્યના ગુણ કહે છે. પદ્મલો ધર્મોસ્તિકાય તેના ચાર ગુણ એક અરૂપી વીજો અષ્ટેતન ત્રીજો અક્રિય ચોથો ગતિસદ્ધાયગુણ, અને વીજો અધર્મોસ્તિકાય તેના પાંચ ગુણ એક અરૂપી વીજો અષ્ટેતન ત્રીજો અક્રિય ચોથો સ્થિતિ

સહાયગુણ, અને વ્રીજો આકાશસ્થિકાયદ્રવ્ય તેના ચાર ગુણ છે. એક અરૂપી ધીજો અચેતન વ્રીજો અક્રિય બોયો અવગા-
 દના દાનગુણ, હવે કાલદ્રવ્યના ચારગુણ કહે છે. એક અરૂપી વ્રીજો અચેતન વ્રીજો અક્રિય બોયો નવાપુરાણવર્ષના
 લક્ષણ, હવે પુત્રલદ્રવ્યના ચારગુણ કહે છે. એકરૂપી ધીજો અચેતન વ્રીજો સક્રિય બોયો મિલણધિસ્થરણરૂપ પૂરણગલન
 ગુણ, હવે મીયદ્રવ્યના ચાર ગુણ કહે છે. એક અર્નતજ્ઞાન વ્રીજો અર્નતવર્ણન વ્રીજો અનન્તચારિત્ર બોયો અર્નતવીર્ય પ
 છદ્રવ્યના ગુણ કહ્યા છે નિસ્યદ્રુય છે.

હવે છદ્રવ્યના પર્યાય કહે છે ધર્મસ્થિકાયના ચારપર્યાય છે. એક સ્વચ, વ્રીજો વેશ, વ્રીજો પ્રવેશ, બોયો અગુરુલ્લુ,
 અધર્મસ્થિકાયના ચારપર્યાય એકસંઘ, વ્રીજોવેશ, વ્રીજોપ્રવેશ, બોયો અગુરુલ્લુ, પુત્રલ દ્રવ્યના ચારપર્યાય એકવરણ
 વ્રીજો ગંધ, વ્રીજો રસ, બોયો સ્પર્શ અગુરુલ્લુસહિત, તથા આકાશસ્થિકાયનાચાર પર્યાય એકસંઘ, વ્રીજો વેશ, વ્રીજો
 પ્રવેશ, બોયો અગુરુલ્લુ, કાલદ્રવ્યના ચારપર્યાય એકમતીત કાલ, વ્રીજો અનાગતકાલ, વ્રીજો વર્તમાનકાલ, બોયો
 અગુરુલ્લુ, અને વ્રીવ દ્રવ્યના ચારપર્યાય એક અન્યાબાધ, વ્રીજો અનવગાહ, વ્રીજો અમૂર્તિક, બોયો અગુરુલ્લુ પ છે
 દ્રવ્યનાપર્યાય કહ્યા.

હવે છ દ્રવ્યના ગુણપર્યાયનું સાધર્મ્યપણ કહે છે. અગુરુલ્લુપર્યાય સર્વદ્રવ્યમાં સરીલો છે અને અરૂપીગુણ પાંચ દ્રવ્યમાં
 છે. એક પુત્રલદ્રવ્યમાં નથી, તથા અચેતનગુણ પાંચ દ્રવ્યમાં છે. એકવ્રીવદ્રવ્યમાં નથી, અને સમિત્યગુણવ્રીવ તથા પુત્રલ
 પ બે દ્રવ્યમાં છે ધાકી ચારદ્રવ્યમાં નથી. તથા ઘણસહાયગુણ એકધર્મસ્થિકાયમાં છે. વ્રીજા પાંચદ્રવ્યમાં નથી,

યલી સ્થિર સહાયગુણ એક અધર્મોસ્તિકાયામાં છે વીજા પાંચ દ્રવ્યમા નથી તથા અવગાહનાગુણ તે એક આકાશદ્રવ્યમાં છે, વીજા પાંચ દ્રવ્યમા નથી; અને ઘર્તનાગુણ તે એક કાલદ્રવ્યમાજ છે, વીજા પાંચ દ્રવ્યમા નથી; તેમજ મિલિત ગૃધિહરણગુણ તે પુત્રલમાં છે, વીજા દ્રવ્યમાં નથી તથા જ્ઞાનચેતનાગુણ તે એક જીવદ્રવ્યમા છે, પણ વીજા દ્રવ્યમાં નથી એ મૂલગુણ કોઈ દ્રવ્યના કોઈ દ્રવ્યમાં મિલે નહીં એક ધર્મ વીજો અધર્મ ત્રીજો આકાશ એ ત્રણ દ્રવ્યના ત્રણ ગુણ તથા ચાર પર્યાય સરિહા છે અને ત્રણગુણે ફરી તો કાલદ્રવ્ય પણ એ સમાન છે

હવે ઘણી અચાર ઘોલેકરી ઉ દ્રવ્યના ગુણજાળવાને ગાયા કરે છે

પરિણામિજીવમુક્તા, સપપ્સા પૂર્ગતિત્તકિરિઆ ચ । નિચ્ય કારણકતા, સધગયદ્વયરઅપ્પવેસે ॥ ૧ ॥

અર્થ—નિશ્ચયનયથી આપ આપણા સ્વભાવે છપ દ્રવ્ય પરિણામી છે અને વ્યયહારનયથી જીવ તથા પુત્રલ એ વે દ્રવ્ય પરિણામી છે તથા એક ધર્મ, વીજો અધર્મ, ત્રીજો આકાશ, અને ઘોયો કાલ, એ ચાર દ્રવ્ય અપરિણામી છે તથા છે દ્રવ્યમાં એક જીવ દ્રવ્ય તે જીવ છે, વીજા પાંચ દ્રવ્ય અજીવ છે તથા છે દ્રવ્યમા એક પુત્રલ મૂર્તિયન્ત રૂપી છે અને પાંચ દ્રવ્ય અમૂર્તિયંત અરૂપી છે એ દ્રવ્યમાં પાંચ દ્રવ્ય સપ્રવેશી છે, અને એક કાલદ્રવ્ય અપ્રવેશી છે તેમાં એક ધર્મો સ્તિકાયા વીજો અધર્મોસ્તિકાયા એ વે દ્રવ્ય અસંસ્થાતપ્રવેશી છે અને એક આકાશદ્રવ્ય અનંતપ્રવેશી છે જીવદ્રવ્ય અસંસ્થાત પ્રવેશી છે, પુત્રલપરમાણુ અનંત પ્રવેશી છે; પરમાણુમા અનંતા છે, એમ પાંચ દ્રવ્ય સપ્રવેશી છે અને છઠ્ઠો કાલ અપ્રવેશી છે

છે દ્રવ્યમાં એક ધર્મોસ્તિકાય, બીજો અધર્મોસ્તિકાય, ત્રીજો આકાશોસ્તિકાય એ પ્રણ તે એકેક દ્રવ્ય છે, તથા એક જીવદ્રવ્ય બીજો પુત્રલદ્રવ્ય ત્રીજો કાલદ્રવ્ય એ પ્રણ દ્રવ્ય અનેક છે, છ દ્રવ્યમાં એક આકાશદ્રવ્ય ક્ષેત્ર છે, અને બીજા પાંચ દ્રવ્ય ક્ષેત્રી છે. નિશ્ચયનયથી છે દ્રવ્ય પોતપોતાના કાર્યે સદા પ્રવર્તે છે માટે સક્રિય છે. અને વ્યવહારનયથી જીવ તથા પુત્રલ એ બે દ્રવ્ય સક્રિય છે, તેમાં પણ પુત્રલ સદા સક્રિય છે, અને જીવદ્રવ્ય તો સંસારી ધર્મો સક્રિય છે; પણ સિદ્ધઅવસ્થાએ ધર્મો સંસારી ક્રિયાકરવાને અક્રિય છે, તથા ધાર્મીના ચાર દ્રવ્ય તો અક્રિય છે; નિશ્ચયનયથી છે દ્રવ્ય નિત્ય છે શુભ છે; અને વત્સાવધ્યયેકરી અનિત્યપણે પણ છે તથા વ્યવહારનયે જીવ અને પુત્રલ એ બે દ્રવ્ય અનિત્ય છે, ધાર્મીના ચાર દ્રવ્ય નિત્ય છે, થપ્પિ વત્સાવધ્યય શુભપણે સર્વ પદાર્થ પરિણમે છે તોપણ એક ધર્મ, બીજો અધર્મ, ત્રીજો આકાશ, ચોથો કાલ, એ ચાર દ્રવ્ય સદા અવસ્થિત છે તે માટે નિત્ય કક્ષાં

છે દ્રવ્યમાં એક જીવદ્રવ્ય અકારણ છે અને પાંચ દ્રવ્ય કારણ છે કેમકે પાંચે દ્રવ્ય જીવને મોગમાં આવે છે માટે કારણ કહિયે કેમકે ધર્મોસ્તિકાય પાલવાનો સાદા આપે છે અધર્મોસ્તિકાય ચિર રહેવાનો સાદા આપે છે આકાશોસ્તિકાય અયકાશ આપે છે પુત્રલોસ્તિકાય જીવને મપુરાવિ સુરમિંગધાદિક તથા સર્વોમલ સ્વર્ગોદિક મોગપણે ધાય છે તથા કાલદ્રવ્ય તે જીવને જરા પાલ તારુણ્ય અવસ્થાવિષે છે તથા અનાદિ સંસારી જીવ ભવસ્થિતિ પરિપાક છતાં એક મતર મુદ્રર્તકાલમાં સકલકર્મ મિર્જીરી મોઘ પહોંચે તિહાં સિદ્ધ અવસ્થાએ ચર્નતોકાલ પર્યંત જીવ અનંતા સુશ્વેને વિહસે માટે કાલ દ્રવ્યપણ જીવને મોગ ધાય છે પણ એક જીવ દ્રવ્ય કોઈને મોગ આવતો નથી માટે અકારણ કક્ષાં અને

પાંચ દ્રવ્ય મોગ આયે માટે કારણ કહ્યા તથા “ધણી પ્રતોસાં તો સર્વેપે પટછું છે જં છ દ્રવ્યમા એક જીવ દ્રવ્ય કારણ છે પાંચ દ્રવ્ય અકારણ છે પ પણ થાત ધણીરીતે મલતી છે માટે જે બહુશુભ કહેું તે સ્વઠ મારીધારણા પ્રમાણે જીવ દ્રવ્ય કારણ અને પાંચ દ્રવ્ય અકારણ એમ સંભવે છે.” નિશ્ચયનયથી છપ દ્રવ્ય કર્તા છે અને વ્યવહારનયે એક જીવદ્રવ્ય કર્તા છે ઘાફી પાંચ દ્રવ્ય અકર્તા છે છ દ્રવ્યમાં એક આકાશદ્રવ્ય સર્વ વ્યાપી છે અને પાંચ દ્રવ્ય હોક વ્યાપી છે છપ દ્રવ્ય એક સેત્રમાં એકઠાં રહ્યા છે પણ એક ધીજા સાથે મલી જાય નહીં પ છ દ્રવ્યનો વિષાર કમ્બો

હવે એફેલા દ્રવ્યમા એક નિત્ય, ધીજો અનિત્ય ધીજો એક ચોથે અનેક, પાંચમો સત્, છઠ્ઠો અસત્, સાતમો વકલ્વ્ય, આઠમો અચકલ્વ્ય, પ આઠ માઠ પણ કહે છે

ધર્મસિક્ષિકાચના ચાર ગુણ નિત્ય છે તથા પર્યાયમાં ધર્મસિક્ષિકાચનો એક સંધ નિત્ય છે ઘાફીના વેશ પ્રવેશ તથા અગુરુધુ પર્યાય અનિત્ય છે અધર્મસિક્ષિકાચના ચાર ગુણ તથા એક હોક પ્રમાણ સંધ નિત્ય છે અને એક વેશ ધીજો પ્રવેશ અને એક વેશ ધીજો પ્રવેશ નિત્ય છે તથા આકાશસિક્ષિકાચના ચાર ગુણ તથા હોકાહોકપ્રમાણસંધ નિત્ય છે પર્યાય અનિત્ય છે પુત્રહ દ્રવ્યના ચાર ગુણ નિત્ય છે અને ચાર પર્યાય અનિત્ય છે તથા કાલદ્રવ્યના ચાર ગુણ નિત્ય છે અને ચાર પર્યાય નિત્ય છે અને એક અગુરુધુ પર્યાય અનિત્ય છે પ રીતે નિત્યાનિત્ય પણ કમ્બો

હવે એક અનેક પણ કહે છે એક ધર્મસિક્ષિકાચ ધીજો અધર્મસિક્ષિકાચ પ બે દ્રવ્યનો સંધહોકાકાશ પ્રમાણ એક છે

અને ગુણ અનંતા છે પર્યાય અનંતા છે પ્રવેશ અસંખ્યાતા છે તેજેકરી અનેક છે, આકાશદ્રવ્યનો લોકાલોક પ્રમાણ સ્વયં
 એક છે અને ગુણ અનંતા છે પર્યાય અનંતા છે પ્રવેશ અનંતા છે માટે અનેક છે, કાલ દ્રવ્યનો ઘર્તનારૂપ ગુણ એક છે
 અને ગુણ અનંતા છે પર્યાય અનંતા છે કેમકે અતીત કાલે અનંતા સમય ગયા અને અનાગતકાલે
 અનંતા સમય આવશે તથા વર્તમાનકાલે સમય એક છે માટે અનેક પણ છે પુણ્ય દ્રવ્યના પરમાણુ અનંતા છે તે એકેક
 પરમાણુમાં અનંતાગુણ પર્યાય છે તે અનેક પણ છે અને સર્વ પરમાણુમાં પુણ્યપણુ તે પછી છે માટે એક છે

જીવદ્રવ્ય અનંતા છે એકેક જીવમાં પ્રવેશ અસંખ્યાતા છે તથા ગુણ અનંતા છે પર્યાય અનંતા છે તે અનેકપણુ છે
 પણ અસ્થિતિદ્રવ્યપણુ સર્વ જીવોનું એકસરીસું છે માટે એક પણ છે શ્વાં શિવ્ય પૂછે છે જે સર્વ જીવ એક સરીસા છે તો
 મોક્ષના જીવ સિદ્ધ પરમાનંદમયી દેશાય છે અને સંસારી જીવ કર્મ થવા પડ્યા તુલ્સી દેશાય છે અને તે સર્વ જુદાજુદા
 દેશાય છે તે કેમ? તેહને ગુરુ ઉત્તર કહે છે કે નિશ્ચયનયે તો સર્વ જીવ સિદ્ધ સમાન છે માટેજ સર્વ જીવ કર્મ સ્વા-
 વીને સિદ્ધ થાય છે તેથી સર્વ જીવની સત્તા એક છે

ફરિ શિવ્ય પૂછે છે કે જો સર્વ જીવ સિદ્ધ સમાન કહો છો તો અમમ્બ જીવ પણ સિદ્ધ સમાન છે ધમ ઠેલું અને તે
 તો મોક્ષ જતા નથી તેહને ઉત્તર બે અમમ્બને કર્મ ચીકણા છે અને અમમ્બમા પરાયર્ષ ધર્મ નથી તેથી સિદ્ધ થતા નથી
 માટે તેનો પર્યોજ સ્વામાય છે જે મોક્ષે જરૂર નથી અને મમ્બ જીવમાં પરાયર્ષ ધર્મ છે માટે કારણ સામગ્રી મિલે
 પડતળ પામે ગુણમેળી વધી મોક્ષે કરી સિદ્ધ થાય પણ જીવના મુલ્ય આઠ રુપજ પ્રવેશ બે છે તે નિશ્ચય નયથી મમ્બ

તથા અમલ્ય તથા સયના સિદ્ધ સમાન છે માટે સર્વ જીવની સત્તા એક સરીસ્રી છે કેમકે એ આઠ પ્રદેશને ચિલકુલ કર્મ હાગતા નથી તે “શ્રી આચારાંગ સૂત્રની શ્રી સિત્તાંગાચાર્ય-કૃત ટીકાના લોકવિજયાધ્યયને પ્રથમોદ્દેશકે સાચ છે વિદ્યાથી સચિસ્તર પળે ઓયુ”

હવે સત્ તથા અસત્ પણ કહે છે એ છદ્રબ્ય તે સ્વદ્રબ્ય સ્વદેશ સ્વકાલ અને સ્વભાવપણે સત્ પટલે છતાં છે અને પર દ્રબ્ય પરદેશ પરકાલ તથા પરભાવપણે અસત્ પટલે અહતા છે તેની રીત ઘટાયવાને અર્થે છપ્ દ્રબ્યનો દ્રબ્ય ક્ષેત્ર કાલ ભાગ કહિયે ઈચ્છિ

ધર્માસ્તિકાયાનો મૂલગુણ બહુણ સહાયપણો તે સ્વદ્રબ્ય, અધર્માસ્તિકાયાનો મૂલગુણ સ્થિતિ સહાયપણો તે સ્વદ્રબ્ય, આકાશાસ્તિકાયાનો મૂલગુણ અવગાહપણો તે સ્વદ્રબ્ય, કાલદ્રબ્યનો મૂલગુણ ઘર્તનાલક્ષણપણો તે સ્વદ્રબ્ય, તથા પુત્રલ્લનો મૂલગુણ પુરણ ગહનપણો તે સ્વદ્રબ્ય, અને જીવદ્રબ્યનો મૂલગુણ જ્ઞાનાદિક ચેતનાલક્ષણપણો તે સ્વદ્રબ્ય એ છદ્રબ્યનો સ્વદ્રબ્યપણો કમ્પો

હવે સ્વદેશ તે દ્રબ્યનો પ્રદેશપણો છે તે દેશાદે છે તિહાં એક ધર્માસ્તિકાયા ધીઓ અધર્માસ્તિકાયા એ ધે દ્રબ્યનો સ્વદેશ અસંસ્થાત પ્રદેશ છે અને આકાશદ્રબ્યનો સ્વદેશ અનંતપ્રદેશ છે કાલદ્રબ્યનો સ્વદેશ સમય છે પુત્રલદ્રબ્યનો સ્વદેશ એક પરમાણુ છે તે પરમાણુ અનંતા છે જીવદ્રબ્યનો સ્વદેશ એક જીવના અસંસ્થાતા પ્રદેશ છે

હવે સ્વકાલ તે છપ્ દ્રબ્યમા અગુરુલ્લપ્તનોજ છે અને એ છ દ્રબ્યના પોતપોતાના ગુણ પર્યાય તે સર્વ દ્રબ્યનો સ્વભાવ

જાણવો પટલે ઘર્માસ્તિકાયમા પોતાનાજ દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાલ ભાષ છે પણ બીજા પાંચ દ્રવ્યના નથી તથા અઘર્માસ્તિકાય દ્રવ્યમખ્યે પણ સ્વદ્રવ્યાદિક ચાર છે પણ બીજા પાંચ દ્રવ્યના નથી એમજ આકાશાસ્તિકાયને વિષે આકાશનાજ સ્વદ્રવ્યાદિક ચાર છે પણ બીજા પાંચ દ્રવ્યના નથી કાલદ્રવ્યમા કાલના દ્રવ્યાદિક ચાર છે બીજા પાંચ દ્રવ્યના નથી અને પુદ્ગલના દ્રવ્યાદિક ચાર તે પુદ્ગલમાજ છે પણ બીજા પાંચ દ્રવ્યના નથી તથા જીવ દ્રવ્યના સ્વદ્રવ્યાદિક ચાર તે જીવમાં છે પણ બીજા પાંચ દ્રવ્યના નથી

જે દ્રવ્ય તે ગુણ પર્યાયવંત દ્રવ્યથી અમેદપર્યાય હોય તે દ્રવ્ય કહિયે તથા સ્વધર્મનો આધારવંતપણો તે ક્ષેત્ર કહિયે અને વત્પાદ વ્યયની ઘર્ષના તે કાલ કહિયે તથા વિશેષગુણ પરિણતિ સ્વભાવ પરિણતિ પર્યાયમુક્ત તે સ્વભાવ કહિયે

શ્રદ્ધા ૧ મેદસ્વભાવ ૨ અમેદસ્વભાવ ૩ મન્યસ્વભાવ ૪ અમન્યસ્વભાવ ૫ પરમસ્વભાવ ૬ પાંચ સ્વભાવ કહેવા તેમા દ્રવ્યના સર્વધર્મને પોતપોતાના સ્વસ્વકાર્યને કરવેકરી મેદ સ્વભાવ છે અને અવસ્થાનપણે અમેદસ્વભાવ છે અણપલટણ સ્વભાવે અમન્ય સ્વભાવ છે તથા પલટણ સ્વભાવે મન્યસ્વભાવ છે અને દ્રવ્યના સર્વધર્મ તે વિશેષ ધર્મને અનુયાયીજ પરિણમે તે માટે તે પરમસ્વભાવ કહિયે ૬ સામાન્યસ્વભાવ જાણવા ૬ રીતે છપ દ્રવ્ય સ્વગુણે સત છે અને પરગુણે મસત છે

હવે વક્રવ્ય તથા અવક્રવ્યપણ કહે છે ૬ છ દ્રવ્યમાં અનંતા ગુણ પર્યાય તે વક્રવ્ય પટલે જાણે કહેવા યોગ્ય છે અને અનંતા ગુણ પર્યાય તે અવક્રવ્ય પટલે જાણે કહેવા યોગ્ય છે તિહાં કેવલી અગર્ભતે જગત્ત માનવીના

તેને અનન્ત મે ભાગે જે વષ્ણ પટલે કહેવા યોગ્ય હતા તે કહ્યા યહી તેનોપણ અનન્તમો ભાગ શ્રીગણધર દેવે સૂત્રમાં ગુંથ્યો તે સૂત્રમાં ગુંથ્યા તેને અસંખ્યાતમે માંગે હમણાં આગમ રહ્યા છે ૫ છ દ્રવ્યનાં આઠ વર્ણ કહ્યા

હવે નિત્ય તથા અનિત્ય વર્ણવી જોમગી સપની તે કહે છે એક જેની જાણ નથી અને અત પણ નથી તે અનાદિ અનન્ત વહેછો માંગો અને જેની જાણ નથી પણ અત છે તે અનાદિસાંત વીજો માંગો તથા જેની જાણ પણ છે અને અત પટલે છેહેજો પણ છે તે સાદિસાંત વીજો માંગો વહી જેહને જાણ છે પણ અત નથી તે સાદિઅનન્ત નામે જોયો માંગો જાણ્યો

હવે ૫ ધાર માંગા છ દ્રવ્યમાં ફડાવી દેશાહે છે જીવદ્રવ્યમાં જ્ઞાનાવિક ગુણ તે અનાદિ અનન્ત છે નિત્ય છે અને મધ્ય જીવને કર્મ સાથે સંબંધ તથા સંસારી પણની જાણ નથી પણ સિદ્ધયાય તેવારે અત આખ્યો તેથી ૫ અનાદિસાંત માંગો છે અને દેવતા તથા નારક્ષી પ્રમુક્તા મયકરવા તે સાદિસાંત માંગો છે અને જે જીવ કર્મ સ્વપાવી મોક્ષ ગયા તેની સિદ્ધપણે જાણ છે અને પાછો સસારમાં કોઈ ફાલે આવ્યું નથી માટે અત નથી તેથી ૫ સાદિ અનન્ત માંગો છે ૫ જીવ દ્રવ્યમાં વીંધંગી કદી જીવદ્રવ્યના ધાર ગુણ અનાદિ અનન્ત છે જીવને કર્મસાચે સંયોગ તે અનાદિ સાંત છે કેમકે કેવારે પણ કર્મ છૂટેહે

હવે પર્માસ્તિકાયમાં ચાર ગુણ તથા સંપણો તે અનાદિ અનન્ત છે અને અનાદિ સાત માંગો નથી તથા ૧ વેશ ૨ પ્રવેશ ૩ અગુરુહુ ૫ સાદિ સાંત માંગો છે તથા સિદ્ધતા જીવમાં ધર્માસ્તિકાયના જે પ્રવેશ રહ્યા છે તે પ્રવેશ આઠ

યીને માદિ અનત ભાંગો છે પૃથીત રીતે અધર્માસ્તિકાયમા પળ ધોમગી જાળવી અને આકાશદ્રવ્યમાં ગુણ તથા સંઘ અનાદિ અનત છે ધીજો માગો નથી અને ૧ વેદ ૨ પ્રવેશ તથા ૩ અગુરુ છપુ સાદિ સાંત છે તથા સિદ્ધના જીયની સાથે સપ્ત તે સાદિ અનંત છે

પુત્રલ દ્રવ્યમા ગુણ અનાદિ અનત છે જીય પુત્રલનો સયન્ધ અમ્યને અનાદિ અનત છે મમ્યજીયને અનાદિ સાત છે પુત્રલના તથ સય સાદિ સાત છે એ સંઘ ઘાંધ્યા તે સ્થિતિ પ્રમાણે રહી સ્થર છે યહી નવા વધાય છે માટે સાદિ અનત ભાંગો પુત્રલમાં નથી

કાલદ્રવ્યમા ગુણ ધાર અનાદિ અનત છે પયાયમાં અતીત કાલ અનાદિ સાત છે અને ઘર્તમાનકાલ સાદિ સાંત છે અનાગત કાલ સાદિ અનત છે ૫ કાલનુ સ્વરૂપ તે સર્વ વપચારથી છે ૫ રીતે કાલદ્રવ્યમા ધોમંગી કહી

હયે દ્રવ્યવેદ્ય કાલ તથા માયમા ધોમંગી કહે છે જીયદ્રવ્યમા સ્વદ્રવ્યથી જ્ઞાનાદિક ગુણ તે અનાદિ અનત છે સ્વદેહે જીયના પ્રવેશ અસંસ્યાતા છે તે સાદિ સાંત છે તથોદ્વર્તનાપણે ફરે છે તે માટે અથવા અવગાહના માટે સાદિ સાત છે પણ છતીપણે સો અનાદિ અનંત છે સ્વકાલ અગુરુલપુને ગુણે અનાદિ અનત છે અને અગુરુલપુ ગુણનો વપજવો તથા યિગદારો તે સાદિ સાન્ત છે તથા સ્વમાય ગુણપર્યાય તે અનાદિ અનત છે અને મેદાન્તરે અગુરુલપુ તે સાદિ સાત છે

ધર્માન્તિકાયમાં સ્વદ્રવ્ય જે પલળ સહાય ગુણ તે અનાદિ અનંત છે અને સ્વસેશ અસંસ્યાત પ્રવેશ લોકપ્રમાણ છે તે અવગાહના પળે સાદિ સાત છે સ્વકાલ તે અગુરુલપુ ગુણે કરી અનાદિ અનંત છે અને વત્સાદ વ્યય તે સાદિ સાત છે

સ્વભાવ તે ચાર ગુણ અગુરુલુધુ અનાદિ અનન્ત છે ૧ રૂપ ૨ વેશ ૩ પ્રવેશ તે અથગાહનાને પ્રમાણે સાદિ સાંત છે એમ અધર્મસ્તિકાયના પાણ દ્રવ્યોદિ ચાર ભાગા આળયા તથા આકાશસ્તિકાયમા સ્વદ્રવ્ય અવગાહના દાન ગુણ તે અનાદિ અનન્ત છે અને સ્વસ્થેષ્ઠ હોકાલોક પ્રમાણ અનન્ત પ્રવેશ તે અનાદિ અનન્ત છે સ્વકાલ તે અગુરુલુધુ ગુણ સર્વયા પળે અનાદિ અનન્ત છે અને રૂપજયે તથા વિણસવે સાદિ સાંત છે સ્વભાવ તે ચાર ગુણ સથા સ્વ અને અગુરુલુધુ તે અનાદિ અનન્ત છે તથા વેશ પ્રવેશ તે સાદિસાત છે તે આકાશ દ્રવ્યના બે ભેદ છે એક વૌદરાજલોકનો સંધ હોકાકાશ તે સાદિસાંત છે બીજો અલોકાકાશનો સંધ તે સાદિ અનન્ત છે

કાલ દ્રવ્યમાં સ્વદ્રવ્ય જે નય પુરાણયર્ષના ગુણ તે અનાદિ અનન્ત છે સ્વસ્થેષ્ઠ સમય કાલ તે સાદિસાંત છે કેમકે યર્ષમાન સમય એક છે તે માટે તથા સ્વકાલ તે અનાદિ અનન્ત છે સ્વભાવ તે ગુણ ચાર અને અગુરુલુધુ અનાદિ અનન્ત છે અતીત કાલ અનાદિ સાત છે અને વર્ષમાન કાલ સાદિ સાત છે અનાગત કાલ સાદિ અનન્ત છે

પુત્રત દ્રવ્યમાં સ્વદ્રવ્ય તે દ્રવ્યપણે જે પૂર્ણગુણ ધર્મ તે અનાદિ અનન્ત છે અને સ્વસ્થેષ્ઠ પરમાણુ તે સાદિસાંત છે સ્વકાલસ્થિતિ અગુરુલુધુ ગુણ તે અનાદિ અનન્ત છે અગુરુલુધુનો રૂપજયો વિણશવો તે સાદિ સાંત છે સ્વભાવ તે ગુણ ચાર અનાદિ અનન્ત છે ધર્મોદિપર્યાય ચાર પટલે યર્ષ ગંધ રસ સ્પર્શ તે સાદિ સાત છે ૫ દ્રવ્યોદિ ચારમા બૌદ્ધગી કહી

હયે છ દ્રવ્યના સંધન્ય આશ્રી બૌદ્ધગી કહે છે, તિહાં પ્રથમ આકાશદ્રવ્ય છે તેમાં અલોકાકાશમા કોઈ દ્રવ્ય નથી, અને હોકાકાશમાં છ દ્રવ્ય છે, તિહાં હોકાકાશ દ્રવ્ય તથા ધીજું ધર્મસ્તિકાયદ્રવ્ય અને ધીજું અધર્મસ્તિકાયદ્રવ્ય

તે અનાદિ અનત સંઘષી છે જે લોકાકાશના એકેક પ્રવેશમાં ધર્મદ્રવ્ય તથા અધર્મદ્રવ્યનો એકેક પ્રવેશ રાખો છે તેપણ ક્યારે વિછલ્લે નહીં માટે અનાદિ અનંત સઘષી છે આકાશ સેષલોકસ્ર્વ અને જીવદ્રવ્યનો અનાદિ અનંત સંઘ છે, અને સંસારી જીવ કર્મ સહિત તથા લોકના પ્રવેશનો સાદિ સાંત સંઘ છે લોકાંત સિદ્ધસેવના સિદ્ધજીવોનો આકાશ પ્રવેશ સાચે સાદિ અનંત સઘ છે, લોકાકાશ અને પુત્રલ દ્રવ્યનો અનાદિ અનંત સંઘ છે આકાશ પ્રવેશની સાચે પુત્રલ પરમાણુનો સાદિ સાંત સંઘ છે એમ આકાશ દ્રવ્યની પરે ધર્માસ્તિકાય તથા અધર્માસ્તિકાયનો પણ સર્વ સંઘ આણયો જીવ અને પુત્રલના સંઘમાં અમલ્ય જીવને પુત્રલનો અનાદિ અનંત સંઘ છે કેમકે અમલ્ય જીવના કન ક્યારે લપશે નહીં માટે અને મલ્ય જીવને કર્મનુ જાગણું અનાદિ કાલનું છે પણ તે ક્યારેક છૂટશે માટે મલ્ય જીવને પુત્રલ સંઘ અનાદિ સાંત છે તથા નિર્ણય નયકરી છ દ્રવ્ય સ્વભાવ પરિણામ પરિણમ્યા છે તે પરિણામી પળો સદા શાશ્વતો છે તે માટે અનાદિ અનંત છે અને જીવ તથા પુત્રલ બેહુ દ્રવ્ય મલિ સઘ ભાય પામે છે તે પર પરિણામી પળો છે તે પરપરિણામિપળો અમલ્ય જીવને અનાદિ અનંત છે અને અમલ્ય જીવને અનાદિ સાંત છે અને પુત્રલનો પરિણામી પળો તે સત્તાયે અનાદિ અનંત છે અને પુત્રલનો મિલ્લો વિલ્લવો તે સાદિ સાંત છે પટલે જીવ દ્રવ્ય પુત્રલ સાથે મિલ્લો સક્રિય છે અને પુત્રલ કર્મષી રહિત બાલ તેવારે જીવ દ્રવ્ય અક્રિય છે અને પુત્રલ દ્રવ્ય સદા સક્રિય છે

હવે એક, અનેક-પદ્ધતી નિષે જ્ઞાન કહેવાને નય કહે છે, સર્વ દ્રવ્યમાં અનેકસ્વભાવ છે, તે એક ઘષનથી કળા જાય નહીં માટે માંદો માંદે નય કરી સંશેપ પળે કહે છે, તિશા મૂલ નયના બે મેવ છે એક દ્રવ્યાર્થિક થીજો પર્યાયા

ધિક તેમાં ઉત્પાદ વ્યય પર્યાય ગોણ પળે અને પ્રધાન પળે દ્રવ્યનો ગુણ સચાને પ્રહે તે દ્રવ્યાર્થિકનય કહિયે તેના દશ મેદ છે ૧ સર્વ દ્રવ્યનિત્ય છે તે નિત્યદ્રવ્યાર્થિક ૨ અગુરુ લઘુ બને સેષની અપેક્ષા ન કરે મૂલ ગુણને વિરુપળે પ્રહે તે એકદ્રવ્યાર્થિક ૩ જ્ઞાનાદિક ગુણે સર્વ જીવ એકસરીલા છે માટે સર્વને એક જીવ કહે સ્વદ્રવ્યાધિકમે પ્રહે તે સત્ દ્રવ્યા ધિક જેમ સત્ લક્ષણં દ્રવ્ય ૪ દ્રવ્યમાં કહેવા યોગ્ય ગુણ અંગીકાર કરે તે વફવ્ય દ્રવ્યાર્થિક ૫ આત્માને અજ્ઞાની કહેવું તે અશુદ્ધ દ્રવ્યાર્થિક ૬ સર્વ દ્રવ્ય ગુણપર્યાય સહિત છે એમ કહેવું તે અન્વય દ્રવ્યાર્થિક ૭ સર્વ જીવદ્રવ્યની મૂલ સચા એક છે તે પરમ દ્રવ્યાર્થિકનય ૮ સઘ લીધના આદુ પ્રદેશ નિર્મલ છે તે શુદ્ધ દ્રવ્યાર્થિકનય ૯ સર્વ જીવના અસે સ્વાત પ્રદેશ એકસરીલા છે તે સચા દ્રવ્યાર્થિકનય ૧૦ ગુણગુણી દ્રવ્ય તે એક છે તે પરમમાવગ્રાહક દ્રવ્યાર્થિક જેમ આત્મા જ્ઞાનરૂપ છે જ્ઞાતાદિક ૧૧ દ્રવ્યાર્થિક નયના દશ મેદ કયા

હવે પર્યાયાર્થિક નયના છ મેદ કહે છે જે પર્યાયને પ્રહે તે પર્યાયાર્થિક નય કહિયે, તેના છ મેદ છે ૧ દ્રવ્યપર્યાય તે જીવને અવ્યપણુ તથા સિદ્ધપણું કહેવું ૨ દ્રવ્યન્યજનપર્યાય તે દ્રવ્યનું પ્રવેશમાન ૩ ગુણપર્યાય જે એક ગુણથી અનેકતા થાય જેમ ધર્માધર્માદિ દ્રવ્ય પોતાના ચલણ સહકારાદિ ગુણથી અનેક જીવ તથા પુત્રત્તને સહાય કરે ૪ ગુણ ન્યજન પર્યાય જે એક ગુણતા યના મેદ છે ૫ સ્વભાવ પર્યાય તે અગુરુ લઘુ પર્યાયથી આણણુ ૬ પાંચ પર્યાય સર્વ દ્રવ્યમાં છે અને છદ્દો વિભાવ પર્યાય તે જીવ પુત્રલ ૬ ૭ દ્રવ્ય માં છે તિહાં જીવ જે ધાર ગતિના નવા નવા ભય કરે તે જીવમાં વિભાવ પર્યાય તથા પુત્રલમાં સંપ પળું તે વિભાવ પર્યાય આણયો

હવે પર્યાયના બીજા છ મેદ કહે છે ૧ અનાદિ નિત્યપર્યાય તે જેમ પુત્રહ વ્રજ્યનો મેદ પ્રમુલ્હ ૨ સાદિ નિત્ય પર્યાય તે જીવ વ્રમ્યનું સિદ્ધપણુ ૩ અનિત્યપર્યાય તે સમય સમયમા વ્રમ્ય સપજે વિળશે છે ૪ અશુદ્ધ અનિત્યપર્યાય તે જન્મ મરણ ધાય છે તેને કરી કહેવું ૫ તપાધિપર્યાય તે કર્મ સંબંધ ૬ શુદ્ધપર્યાય જે મૂલપર્યાય સર્વ વ્રજ્યના એક સરીસા છે ૭ પર્યાયાર્થિકનું સ્વરૂપ કહ્યું

હવે સાત નય કહે છે ૧ નૈગમ, ૨ સંગૃહ, ૩ વ્યથહાર, ૪ રુદુસૂત્ર ૫ શબ્દ ૬ સમમિરુદ્ધ ૭ પૃથ્વૃત-૮ સાત નયના નામ આણર્થાં, તેમાં પહેલો નૈગમ નય કહે છે નથી એક ગમો તે નૈગમ કહિયે ગુણનો એક અંશ સપનો હોય તો નૈગમ નય કહિયે દૃષ્ટાન્ત--જેમ કોઈક મનુષ્યને પાયલી ઢાલવાનો મન થયો તેવારે તેવારે અગલમાં લાકડુ હેવા ખાસ્યો રસામાં કોઈક મનુષ્ય મન્યો તેજે પૂછ્યું તું કયાં આવ છે તેવારે તેજે કહ્યું બે પાયલી હેવા સાત છું તે પાયલી તો હબી ઘડી નથી પણ મનમા ચિંતવી તે પમ ગળ્યું તેમ નૈગમ નય સર્વ બીધને સિદ્ધ સમાન કહે કેમકે સર્વ જીવના આઠ રુચક પ્રવેશ નિર્મલ સિદ્ધ રૂપ છે તેથી એક અર્થે સિદ્ધ છે તે માટે સિદ્ધ સામાન સર્વ બીધ કહ્યા તે નૈગમ નયના ત્રણ મેદ છે ૧ અતીત નૈગમ ૨ અનાગત નૈગમ ૩ વર્તમાન નૈગમ ૪ નૈગમ નય કહ્યો

હવે સમ્રહ નય કહે છે સસામ્રહે તે સમ્રહ બે એક નામ સીધાંથી સર્વ ગુણ પર્યાય પરિવાર સહિત આવે તે સમ્રહનય આણવો તેનો દૃષ્ટાન્ત--જેમ કોઈક મનુષ્યે પ્રમાતે વાતણ કરવાને અર્થે પોતાના ઘરના વારણે વેશીને વાકર પુરુષને કસુ બે વાતણ હાડ આવો તેવારે તે વાકર મનુષ્ય પાણીનો છોટો તથા રુમાલ અને વાતણ એમ સર્વ બીજ હાડ આબ્યો

હવે કોઈ તો એક દાતળ નામ છાંને મગાવ્યું હતું પણ સર્વનો સમ્રાટ કરી ચાકર હેઠળ આવ્યો તેમસાથે દ્રવ્ય પરું નામ કહ્યું તો દ્રવ્યના ગુણ વર્ણવે સર્વે આશ્ચર્ય નયના થે મેદ છે એક જે દ્રવ્ય પળો સામાન્ય પળે ઘોસ્તાં જીવ તથા પ્રજીવ દ્રવ્યનો મેદ વળો નહીં તે વેહેલો સામાન્ય સંપ્રદાય થયા વીજો વિશેષતાને અંગીકાર કરે છે જે જીવ દ્રવ્ય એમ કહ્યું તો અજીવ સર્વે ટલ્યા તે વિશેષ સમ્રાટ

હવે બ્યવહાર નય કહે છે જે યાદસ્વરૂપ વેલીને મેદની વેહેષણ કરે અને જે વાહેર વેલતા ગુણનેજ માને પણ અતરંગ સત્તા ન માને ઘટલે એ નયમાં આચાર ક્રિયા મુખ્ય છે અતરંગ પરિણામનો વપયોગ નથી કેમકે નેગમ તથા સંપ્રદાય નય તે જ્ઞાન રૂપધ્યાનના પરિણામ વિના અંદા તથા સત્તા પ્રાપ્ત છે તેમ પ્રજા કરણી મુખ્ય છે તે બ્યવહાર નય પળો જીવની વ્યવસ્થા અતેક પ્રકારે છે તિહાં નેગમ તથા સંપ્રદાય નય કરી સર્વ જીવ સત્તાએ એક રૂપ છે પણ બ્યવહાર નયમાં જીવના થે મેદ છે એક સિજ વીજા સસારી તે ઘલી સસારી જીવના થે મેદ છે એક અયોગી ઘોદમા ગુણ ઠાળા ઘાઠા તથા વીજા સયોગી તે સયોગીના થે મેદ એક કેવલી ભીજા હમસ્ય, હમસ્યના થે મેદ એક જીવનોઠી ધારમા ગુણ ઠાળે ઘર્ષતા મોહનીય કર્મ જ્ઞપામ્યું તે વીજા સયજ્ઞાન્ત મોહ તે વપજાન્ત મોહના ઘલી થે મેદ એક અકપાયી રગ્યારમા ગુણઠાળના જીવ વીજા સકપાયી તે સકપાયીના થ મેદ છે એક સુસ્મકપાયી દશમાં ગુણ ઠાળના જીવ વીજા ઘાદર કપાયી તે ઘાદર કપાયીના ઘલી થે મેદ છે એક જોળી પ્રતિપક્ષ, વીજો જોળીરહિત તે જોળીરહિતના થે મેદ એક અપ્રમાદી વીજો પ્રમાદી તે પ્રમાદીના થે મેદ એક સર્વથિરતિ વીજો વેષથિરતિના થે મેદ એક પ્રતિ

પરિણામિ વીજા અગ્રતિ પરિણામિ અગ્રતિના વે મેદ એક અગ્રતિ વીજા અગ્રતિ મિથ્યાસ્વી તે મિથ્યાસ્વીના વે મેદ એક મગ્ય વીજા અમગ્ય તે મગ્યના વે મેદ એક પ્રથીમેથી વીજા પ્રથીઅમેથી પૃથી રીતે જે જીવ જેઓ દેશ્વાય તેને સેવો માને એ વ્યવહાર નય છે એમજ પુસ્તકના મેદ કરવા તે કહે છે પુસ્તક પ્રવ્યના વે મેદ છે એક પરમાણુ, વીજો સ્વઘ, સંઘના વે મેદ એક જીવને લાગા તે જીવ સહિત વીજા જીવ રહિત તે વહો પ્રમુલ્હ અજીવનો સ્વઘ રહે જીવ સહિત સ્વઘના વે મેદ છે એક સૂક્ષ્મ સ્વઘ વીજો શાદર સંઘ

દ્વિધા ધર્મગાનો વિચાર લક્ષીયે છેવેં તિથાં પુસ્તકની વર્ગનાં આઠ છે ૧ ઔદારિકવર્ગના ૨ વૈક્રિયવર્ગના ૩ આશ્વારકવર્ગના ૪ તેજસવર્ગના ૫ માપાવર્ગના ૬ ઉસાસવર્ગના ૭ મનોવર્ગના ૮ કાર્મણવર્ગના-૯ આઠ વર્ગનાનાં નામ કહ્યાં વે પરમાણુ મેલાયાય ત્યારે હ્ર્વણુકસંઘ કહેવાય પ્રણ પરમાણુ મેલાયાય તેવારે પ્ર્યણુકસંઘ થાય એમ સંસ્થાતા પરમાણુ મિલે સંસ્થા તાણુકસંઘ થાય તેમજ અસંસ્થાતે અસંસ્થાતાણુકસંઘ થાય તથા અનતા પરમાણુ મિલે અનંતાણુકસંઘ થાય એ સંઘ તે સર્વ જીવને અગ્રહણ યોગ્ય છે અને એવારે અમગ્યથી અનત ગુણઅધિક પરમાણુ મેલાયાય તેવારે ઔદારિક શરીરને એવા યોગ્ય વર્ગના થાય

એમજ ઔદારિકથી અનત ગુણ અધિક વર્ગનામાં દલ મેલા થાય તેવારે વૈક્રિય વર્ગના થાય થલી વૈક્રિય થકી અનત ગુણ પરમાણુ મિલે તેવારે આશ્વારકવર્ગના થાય એમ સર્વ વર્ગનાના પૃથ્થકથી અનંતગુણ અધિક પરમાણુ મિલે તેવારે તે વર્ગના થાય પટલે પહેલીથી થીજી-વગણા થીજીથી ત્રીજી દ્વન સપ્તમી મનોવર્ગનાથી આઠમી કાર્મણવર્ગનામાં અનંત

ગુણ પરમાણુ અધિક છે इहाँ ૧ ઔદારિક, ૨ વૈક્રિય, ૩ આહારક, ૪ તૈજસ, ૫ ચાર વર્ગના ઘાદર છે તેમાં પાંચ વર્ગ-
 વે ગ-૫-પાંચ રસ-આઠ સ્પર્શ ૫ વીસ ગુણ છે તથા ૧ ભાષા ૨ સસાસ ૩ મન ૪ કાર્મણ ૫ ચાર વર્ગના સૂક્ષ્મ છે એમાં
 પાંચ વર્ગ-૫ ગ-૫ પાંચ રસ-ચાર સ્પર્શ-૫ સોલ ગુણ છે અને એક પરમાણુમાં એક વર્ગ-એકગ્રંથ-એકરસ-વે સ્પર્શ ૫
 પાંચ ગુણ છે એમ પુક્તલ સપના અનેક મદ છે

૫ વ્યવહાર નયના છ મેદ છે ૧ શુદ્ધવ્યવહાર તે આગલા ગુણ ઠાણનું છોટું અને કપરના ગુણઠાણાનું મૂલ્ય કરવું
 અથવા જ્ઞાન-દર્શન-ધારિત્ર ગુણ તે નિષ્કલ્પનય એકરૂપ છે પણ તે શિષ્યને સમજાવવાને જૂઠા જૂઠા મેદ કહેવા તે શુદ્ધ
 વ્યવહાર છે ૨ જીવમા અજ્ઞાન રાગ દ્વેષ લાગ્યા છે તે અશુદ્ધ પણ છે માટે અશુદ્ધ વ્યવહાર ૩ જે પુણ્યની ક્રિયા કરવી
 તે શુભ વ્યવહાર ૪ જેયદ્દી જીવ પાપકુલ અશુભકર્મ કરે તે અશુભ વ્યવહાર ૫ ઘન-ઘર-કુટુંબ પ્રત્યક્ષ સર્વ આપનાયી
 જૂઠા જૂઠા છે પણ જીવે અજ્ઞાનપણે આપના કરી જાણ્યા છે તે સપચરિત વ્યવહાર ૬ શરીરાદિક પરયસ્તુ યદપિ
 જીવયી જુદી છે તોપણ પરિણામિક માય ટોલીપણે એકઠા મિલી રહ્યા છે તેને જીવ આપના કરી જાણે છે તે અનુપ
 ચરિત વ્યવહાર જાણવો ૫ વ્યવહાર નય કમ્પો

હવે યજુ સૂત્ર નયનો વિચાર કહે છે જે અતીત કાલ અને અનાગત કાલની અપેક્ષા ન કરે પણ ધર્મમાન કાલે જે
 ધસ્તુ જેવા ગુણે પરિણમે ઘસે છે ધસ્તુને તેવેજ પરિણમે માને માટે ૫ નય પરિણામપ્રાપ્તિ છે જેમ કોઈક જીવ ગૃહસ્થ છે
 પણ અતરંગ સાપુષ્માન પરિણામ છે સો તે જીવને સાધુ કહે અને કોઈક જીવ સાધુને ઘેપે છે પણ મનના પરિણામ

વિપયામિતાપ સહિત છે. હો તે જીવ અપ્રતીત છે. એમ ક્રજુસૂત્રનું માનનું છે તે ક્રજુસૂત્રના જે મેઘ છે. એક સૂત્રમ ક્રજુ સૂત્ર તે એમ કહે જે સદા કાલ સર્વ ઘસ્ટુર્મા એક ઘર્ષમાનસમય યત્તે છે. પટલે જે ઝીવ ગયાકાલે અજ્ઞાની હતો અને અનાગત કાલે અજ્ઞાની ભાવે અજ્ઞાની યદો એમ વેદુકાલની અપેક્ષા ન કરે પણ એક ઘર્ષમાન સમયે જે જેવો તેને તેવો કહે તે સૂત્રમ ક્રજુ સૂત્ર કહિયે અને મહોદય વાઘાપરિણામપ્રદે તે સ્પૂલ ક્રજુસૂત્ર નય જાણવો પટલે ક્રજુસૂત્ર નય કહ્યો.

હવે શબ્દનય કહે છે જે યસ્તુ ગુણયત અથવા નિર્ગુણ તે યસ્તુને નામકહી ઘોલાવિયે જે માપાધર્મગણાથી શબ્દ. એળે યપન ગોચર થાય તે શબ્દ નય જે કારણે અકપી દ્રવ્ય ઘષ્ઠનથી પ્રાણાજાય નહીં પણ ઘષ્ઠનથી કહેવા તે શબ્દ નય કહિયે. દ્રઘા જે શબ્દનો અર્થ હોય તેવો જે ઘસ્ટુમા ઘસ્ટુપણે પામિયે તેવારે તે ઘસ્ટુ શબ્દનય કહિયે જેમ ઘટની વેદાને કરતો હોય તે ઘટ એ શબ્દનયમા વ્યાકરણથી નીપના અને વીજા પણ સર્વ શબ્દ છીંચા તે શબ્દનયના ચાર મેઘ છે. ૧ નામ ૨ સ્થાપના ૩ દ્રવ્ય ૪ માય-અને ચાર નિષ્કેપાના પણ દરિજ નામ છે.

૧ પહલો નામ નિષ્કેપો તે આકાર તથા ગુણરહિત ઘસ્ટુને નામ કરી ઘોલાવવો જેમ એક ડાકડીનો કટકો છે. જેને કોઈકે તેહને જીવ એવું નામ કહું તે નામ જીવ જાણું જેમ કપાળી ઘોરીને સાંપની ઘુમિયે કરી ઘાવહણે તેહને સાંપની હિંસા સાગે એ નામ સર્પ ઘડું એવીજ રીતે નામ તપ અથવા નામ સિદ્ધ જેમ યદ પ્રમુલને સિદ્ધવદ એમ કહી ઘોલાવે છે તે નામ નિષ્કેપો કહિયે એ સૂત્ર સાલે છે.

૨ સ્થાપના નિષ્કેપો કહે છે જે કોઈક ઘસ્ટુમા કોઈક ઘસ્ટુનો આકાર લેલીને તેહને તે ઘસ્ટુ કહે જેમ ચિત્રામ અથવા

ફાટ પાપાળની મૂર્તિ તેને ઘોડા-હાથીનો આકાર છે છો તે ઘોડા હાથી કહેવાય તે સ્થાપના જાળવી એ સ્થાપના નિષ્કેપો
 નામ નિષ્કેપે સહિત હોય જેમ સ્થાપના સિદ્ધ ચિનમતિમા પ્રમુદ્ધ તે સવૃભાવ સ્થાપના પળ હોય અને અસવૃભાવ સ્થાપના
 પળ હોય અકુત્રિમ ચિનમતિમા તે નંદીશ્વરસ્ત્રીપ પ્રમુદ્ધને કિયે, અને જેહુ રૂઢાંની ચિનપ્રતિમાતે કુત્રિમ તે સર્વ સ્થાપના
 જાળવી જેમ ચિદ્રામની સ્ત્રી સિદ્ધાં માંથી હોય તિહાં સાધુ રહે નહીં કારણ કે સ્થાપના સ્ત્રી છે તે સ્ત્રી મુલ્ય જાળવી
 તેમજ ચિનપ્રતિમા ચિનસમાન જાળવી રૂઢાં કોઈક અજ્ઞાની જીય કહે છે, જે સ્થાપનામાં જ્ઞાનાવિ ગુણ નથી તેથી
 સ્થાપનાને માનવી પૂજવી નહીં તેને ઉચર કહે છે કે સ્થાપનારૂપ સ્ત્રીમાં સ્ત્રીપણના ગુણ નથી સો પળ તે વિકારનું
 કારણ થાય છે તેમજ ચિનપ્રતિમાં પળ ધ્યાનનું કારણ છે અને જે એમ પુછે કે હિંસા થાય છે અને ભગવંતે તો દયાને
 ધર્મ કહ્યો છે તેહને એમ કહેહું જે પરવેદી રાજા કેસી ગુરુને ઘાંદયાને અર્થે ધીજે ધીયસે મોહોટા આઠંઘરથી આલ્યો
 તે પંદનામાં હિંસા થયી પળ હામ કારણ ગળતાં શ્રોતો ન થયો ધીજો મહિનાયથીયે છ મિત્ર પ્રતિવોધવાને પુતલીનો
 દટાન્ત કહ્યો તે હિંસા હો ઘળી થયી પળ તે હામના કારણમાં ગળી છે એમ માય શુદ્ધ હોય તિહાં હિંસા જાગતી નથી
 અથવા કોઈક એમ કહે છે કે અમે આપણે સ્થાનકે વેઠા નમુરુણ કહિશુ અમને હામ થાસે તે સ્ત્રી પળ ભગયતી
 સૂત્રમાં ભગવાનને ધંદનાને અધિકારે તો તિહા જરૂર ધંદના કરવાનું કહ્યું છે તથા નિષ્કેપને અધિકારે એમ
 કહ્યું જે માય નિષ્કેપો એકહો થાય નહીં પળ નામ સ્થાપના તથા દ્રવ્ય એ વ્રણ મિસ્યા માય નિષ્કેપો થાય માટે સ્થાપના
 અવશ્ય માનવી રૂથે જે સ્થાપના ન માને તેને કહિયે કે ચિદ્રામની મૂર્તિને હિંસાના પરિણામથી ફાટે તેહને હિંસા હામે

ઉં છેમન વિનરનાર્યાને વિનપ્રતિમા પૂજતાં લાભ થાય છે એમ યુક્તિ કરતા તથા આગમની સાક્ષે પણ વિનપ્રતિમાને વિનમમાન માને તે આરાધક અને એ વિનપ્રતિમાને ન માને તેણે સ્થાપના નિષ્કેપો ઉઘાપ્યો અને સ્થાપના ઉઘાપી તો દ્રવ્ય તથા માત્ર નિર્દ્યેયો ઘાપના વિના થાય નહીં માટે દ્રવ્ય તથા આવ પણ ઉઘાપ્યો એમ ધ્રુવ નિષ્કેપા ઉઘાપ્યા તેયારે સિદ્ધાન્ત યથાપ્યાન માટે એ વિનપ્રતિમાને નહીં માને તે વિરાધક આણવો તે સ્થાપના ફતર અને યાવત્ કધિક પ દ મરે છે

૧ દ્રવ્ય નિર્દ્યેયો ફરે છે, જેનો નામ પણ હોય તથા આકાર ધાપના ગુણ પણ હોય અને લક્ષણ હોય પણ આતમોપ યોગ ન મિટે તે દ્રવ્ય નિર્દ્યેયો આણવો ઘટલે અજ્ઞાની જીવ તે જીવ સ્વરૂપના ઉપયોગ વિના દ્રવ્ય જીવ છે “અણુવ બ્રોગોદય” इति मनुयोगद्वाररचनत् यत्नी कथं છે જે સિદ્ધાન્ત ઘાંચતા પૂછતાં પદ અક્ષર માત્રા શુદ્ધ અર્થ કરે છે અને ગુગ્મુને મદદ છે તે પણ ગુદ નિર્દ્યેયો પોતાની સત્તા ઓલસ્યા વિના સર્વ દ્રવ્ય નિર્દેપામા છે જે માય વિના દ્રવ્યવર્ણો છે તે પુણ્યર્પણું કારણ છે પણ મોહનું કારણ નથી ઘટલે એ કરણીરૂપ કદ તપસ્યા કરે છે અને જીવ અજીવ પદાર્થની મજા ઓહર્ગી નથી તેને ભગવતી સૂત્રમાં અત્રી તથા અપદ્ધત્કાળી કદાં છે તથા એ પક્કી ઘાદ્ય કરણી કરે છે અને પોતે માપુ કહેવાય છે તે મૃગ વાદી છે એમ ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં કયુ છે “નમુનીરસ્યાસેજ” एयचने “नाणेणय मुनी दोर” एयचनपी ज्ञानयान ते मुनि છે અને એ અજ્ઞાની તે મિથ્યાત્વી છે તથા કોઈક ગણિતાનુયોગના નરક રૂપજાતા બોલ મપ્પા વતિ શ્રાયક્રો આષાર જાણીને કહે જે અમેજ્ઞાની હૈયે તે પણ જ્ઞાની નથી પણ એ દ્રવ્ય ગુણ

પર્યાય જાણે તેને જ્ઞાની કહિયેં શ્રીચત્તરાષ્ટ્યને મોક્ષમાર્ગે કહ્યો છે ગાથા “પર્યં પશ્વધિરનાર્ણં દવાણયગુણાણય, પદ્મપાણં સર્વેસિંચ નાણ નાળી હિં દેસિયં ॥ ૧ ॥ માટે યસ્તુ સત્તા આખ્યા વિના જ્ઞાની સમજવું નહીં અને નવસત્ત્વ ઓલસે તે સમર્થેતિ અને પદ્મના જ્ઞાન દર્શન વિના જે કહે કે અને ચારિત્રિયા છેવે તે પણ મૂળવાદી છે કારણ કે શ્રીચત્તરાષ્ટ્યન સૂત્ર મધ્યે કહ્યું છે એ “નાર્ણં દંસણ નાર્ણં નાળેણ વિના ન હૃતિ ચરણ ગુણા” એ વધન છે તેમણે આજ કેટલાક જ્ઞાન હીન ક્રિયાનો આદંબર દેસાડે છે તે ઠગ છે તેહનો સગ કરવો નહીં એ વાણ કરળી અમન્યજીવને પણ આવે માટે એ વાણ કરળી ડપર રાત્રવું નહીં અને આત્માનુ સ્વરૂપ ઓલસ્યા વિના સામાયક પઠિકમણા પશ્વક્ષાણ કરવાં તે સર્વ દ્રવ્ય નિર્દેષામાં પુણ્યાશ્રય છે પણ સંધર નથી શ્રીમગધતી સૂત્ર મધ્યે કહ્યું છે “આયા સહુ સામાઈય” એ આલાયાથી જાણજો તથા જીવ સ્વરૂપ આખ્યા વિના તપ સંયમ પુણ્ય પ્રકૃતિ તે દેવતાના મધનુ કારણ છે “પુણ તવેણં પુણ સંયમેણં વેધલોપ વયવજ્ઞંતિ નો વેવણ આયમાવયત્તયયાય” એ આલાવો મગધતીમાં કહ્યો છે તથા જે ક્રિયાઓપી આચારહીન છે અને જ્ઞાનહીન છે માત્ર ગચ્છની જાણે સિદ્ધાન્ત મળે વાચે છે ત્રત પશ્વક્ષાણ કરે છે તે પણ દ્રવ્ય નિર્દેષો જાણ્યો એમ શ્રી અનુયોગદ્વારમાં કહ્યું છે

જે રૂમે સમણગુણમુક્કજોગી છકાયનિરુણકંપા હયાઈય તદમામા ગયાઈય નિરુક્કા પદ્ધામદ્ધા પુપ્પોદ્ધા ॥ પંદુરપદ્ધાન-ચરગણા જિણાણમણાણાપસંદ્ધા વિહરિક્કણ સમઓ કાલ આયસસગસસ સય્વંતિ તે સં હોગુત્તરિય દવાવસસ્યં ॥

અય-જેને છકાયની વ્યા નથી ઘોઘાનીપેરે સન્મદ છે હાથીનીપેરે નિરુક્કા છે ઘોઘાના શરીરને ઘોઘતાં મસલતા

રજશે કપડે શિળાગાર કરી ગચ્છના મમત્વભાવે માથતાં સ્વેચ્છાવારી ધીતરાગની આજ્ઞા માંડતા જે તપ ક્રિયા કરે છે તે પણ દ્રવ્ય નિષ્લેષમાં છે અથવા જ્યોતિષ વૈષ્ણક કરે છે અને પોતાને આચાર્ય ઉપાધ્યાય કહેયરાવીને લોકપાસે મહિમા કરે છે તે પત્રીવંધ સોટા રૂપેયા જેવા છે ઘણા મવ મમત્વે માટે અવંચનીક છે એ સાલ હસરાધ્યયન મમ્મે અનાથી મુલિના અધ્યયન થકી જાળવી અને સૂત્રના અર્થ ગુરુમુલે સિસ્થાધિના તથા નય પ્રમાણ જાણ્યા વિના નિષ્લેષ આત્માનું સ્વરૂપ ઓલસ્યા વિના નિર્યુક્તિ વિના અપવેશ આપે છે તે પોતે જો સંસારમાં હુબ્યા છે પણ જે તેમની પાસે વેશે છે તેમને પણ સંસારમાં હુદાવે છે એમ પ્રશ્નવ્યાકરણસૂત્ર તથા અનુયોગદ્વારસૂત્રમાં કહ્યું છે “અજસ્ય એવ સોલસમં” इत्यादि અને ભગવતી સૂત્રમાં પણ કહ્યું છે “સુતત્યો સદુપદમો, ધીઓ નિજુસ્તિમીસઓ મણિઓ, તદ્ભો ય નિર યસેસો દત્ત વિદ્ધી હોદ્ર અણુભોગો” અને કેટલાક એમ કહે છે જે અને સૂત્ર કપર અર્થ કરિયે છેવેં તો નિર્યુક્તિ તથા ટીકા પ્રમુલ્યનું શુ કામ છે તેપણ મૂપાવાદ છે કેમ કે બીપ્રશ્નવ્યાકરણમાં “વયળતિયં લિગતિયં” इत्यादिक जाण्या विना અને નય નિષ્લેષ જાણ્યા વિના જે અપવેશ આપે તે મૂપાવાદ છે એમ અનેક સૂત્રમાં કહ્યું છે માટે મહુશ્રુત પાસે ઉપવેશ સંમલવો શ્રી હસરાધ્યયન મમ્મે મહુશ્રુતને મેરુની તથા સમુદ્રની અને કસ્યવૃક્ષાદિ સોલ અપમા ધીધી છે એ દ્રવ્ય નિષ્લેષો કહ્યો

૪ માવનિષ્લેષો કહે છે જે નામ સ્થાપના અને દ્રવ્ય એ વ્રણ નિષ્લેષા તે એક માવનિષ્લેષા વિના અશુદ્ધ છે જે નામ તથા આકાર લક્ષણ ગુણ સહિત વસ્તુ તે માવ નિષ્લેષો જાળવો હવજોગોભાવ ઇતિ વચનાત્ પટલે પૂજા યાન શીલ

તપ ક્રિયા જ્ઞાન પૃ સર્વ માયનિક્ષેપે સહિત લાભનું કારણ છે. જ્યાં કોઈ કહ્યુંજ મનના પારણામ દૃષ્ટ કરીને એ કારિયે તેને માપ કહિયેં એમ કહે છે તે છૂટા છે. પૃ તે સુલની યાછાયેં મિથ્યાત્વી પળ ઘણા કરે છે તે ગણાં નહીં જ્યાં સૂત્રની સાલે ધીતરાગની આજ્ઞા હોય તપાવેયની પરિક્ષા કરી અઝીવસત્ત્વ તથા આત્રવસત્ત્વ અને ઘન્યતત્ત્વ ઊપર હોય ફેરતાં ત્યાગ માવ અને ઝીયના સ્વગુણ એ સંચર મિર્ચેરા તથા મોક્ષતત્ત્વ ઊપરેં તપાવેય પરિણામ તે માવ કહિયેં. પટલે રૂપી ગુણ તે દ્રવ્ય નિક્ષેપ છે અને અરૂપીગુણ તે માવનિક્ષેપ છે. પટલે મન ત્વન કાયા હેરયાદિક સર્વ દ્રવ્ય નિક્ષેપામાં છે અને જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર વીર્ય ધ્યાન પ્રમુલ્લ સર્વ ગુણ માવનિક્ષેપામાં છે. પૃ માવ નિક્ષેપો તે નામસ્થાપના તથા દ્રવ્ય સહિત હોય પટલે ચાર નિક્ષેપા કહ્યા.

હવે ચાર નિક્ષેપા પદાર્થ ઊપર લગાડી દેલાં છે. નામ ઝીવ તે ચેતના અથવા માંચાને પૃક ઘાળને ઝીવ કહી બોલાવે છે. તે નામ નિક્ષેપે ઝીવ, મૂર્તિ પ્રમુલ્લ યાપિયેં તે સ્થાપના ઝીવ પૃકેટ્રીપી પૃચેટ્રી પર્યંત સર્વ ઝીવ છે. પળ હપયોગ મિલે નહિ તે દ્રવ્યઝીવ અને મૂર્તિમાં ઝીવ સ્વરૂપ ઝોલસી સમક્તિના હપયોગમાં છે. તે માવઝીવ એમ ધર્માસ્તિકાયાદિક દ્રવ્યમાં પળ જાણવું નામયી ધર્માસ્તિકાય કહી બોલાવયો તેના નામ ધર્માસ્તિકાય ધર્માસ્તિકાય પૃહવા અસર હસ્યા દટાંત કારણે કાંઈક યસ્તુ યાપવી તે સ્થાપના ધર્માસ્તિકાય તથા ધર્માસ્તિકાય એ અસંસ્થાતપ્રવેશી ધર્મદ્રવ્ય છે. તે દ્રવ્ય ધર્માસ્તિકાય પૃ ધર્માસ્તિકાયને જેવાં ચળ સહાય ગુણની અપેક્ષાસહિત ઝોલસિયેં તે માવ ધર્માસ્તિકાય હવે કોઈકનો સાધુ પૃહયો નામ છે તે નામ સાધુ અને સ્થાપના કારિયેં તે સ્થાપનાસાધુ તથા જે પૃષ્ઠમાહાત્ર પાલે

ક્રિયા યનુષ્ઠાન કરે મૂળનો આદારલીયે પણ જ્ઞાનપ્રાપ્તિનો મેયો ઉપયોગ નોંધ્યે તેયો ઉપયોગ ન હોય તે દ્રવ્યગણુ જે માત્ર મંગરમોહનો માપક પદ માય માનુની કરણી કરે તે માય નિષ્કેયે ગ્રાધુ કહિયે

હોશરૂનો અરિદત તમ છે તે નામ અરિદત અને અરિદતની પ્રતિમા તે ઘાપના અરિદત જેટલાયુષી ઉગ્રસ્ય અગ્રમ્યા તે દ્રવ્ય અરિદત અને પેચડાજાન પામ્યા પટે લોહાડોરૂનો માય જાણે કરો તે માય અરિદત એમ સિદ્ધમાં પણ કહેયો

હાર જીવનો જ્ઞાન દ્રવ્યો નામ અપગા ભાવે અપીયનો નામ તે નામજ્ઞાન તથા જે જ્ઞાન પુલ્કરમાં હસ્યુ છે તે સ્થાપ માણા ને ઉપયોગ પિતા ચિન્તાવતનો મળયો અથવા અન્યમતિના મુદ્દાસર મળયા તથા જ્ઞાનરીરાત્રિક તે સર્વ દ્રવ્યજ્ઞાન ને નામજ્ઞાનું જાણું તે માયજ્ઞાન

મથા હોશરૂનું તપ પદનું નામ તે નામતપ તથા પુલ્કરમાં તપની વિધીનું હાગન તે ઘાપનાતપ અને પુણ્યરૂપ મામ તપનારિક કરવા ત દ્રવ્યતપ જે પરવરતુ ડ્રપર ત્યાગનો પરિણામ તે માયતપ એમ સંચારાત્રિક સર્વમા ચાર ચાર નિધેના જ્ઞાન તથા શ્રીમનુષ્યોગદ્વાર માય કનું છે-યતઃ “જ્ઞાય ય જ્ઞં જ્ઞાનિજ્ઞા નિર્મલેયં નિરિત્યયે નિરયસેમં ॥” જ્ઞાય રિય ન જ્ઞાનિજ્ઞા પામગ નિર્મિતનું તપ ॥ ૧ ॥ ૫ ચાર નિર્મિતપા કાણા પટલે શબ્દ નય કાણો

દરે ઉદો નમનિક્રુદ નય કહે છે જે પરગુના ફેટગ્રાક ગુણ પ્રગટા છે અને ફેટલાક ગુણ પ્રગટ્યા નથી પણ અવદય પ્રગટને પરવી પરગુને પરગુ કહે છે પરગુના નામાતર પર કરી જાણે એમ જીવ ચેતન તથા આત્મા પદનો એક મર્પ

કહે તે સમમિક્કટ નય કહિયેં પણ નય પક્ક અંધા ઓછી યત્નને પૂરે પૂરી ઘસુ કહે એમ તેરમાં ગુણઠાળે કેવલી હોય તેહને સિદ્ધ કહે પણ નયના મેદ ઘિલકુત નથી પણ સમમિક્કટ નય કહ્યો

હવે વ્યથૂસ નય કહે છે જે ઘસુ પોતાને ગુણે સંપૂર્ણ છે અને પોતાની ક્રિયા કરે છે તેને તે ઘસુ કહી ઘોલાવે એમ મોક્ષસ્થાનકે એ જીવ પહોંતો તેને સિદ્ધ કહે એમ પાણીથી ભરેલો સ્ત્રીના માથા ઉપર આવતો જલ ઘરણ મિત્રિયા કરતો તેને ઘઢી કહે પણ મૂતનય કહ્યો

હવે સાત નયના દૃષ્ટાન્ત શ્રીઅનુયોગદ્વારસૂત્રથી છલિયેં હૈયેં એમ કોષ્ઠક પુરુષે કોષ્ઠક વીજા પુરુષને પૂજ્યું એ તમે કિહાં ઘસોછો તેવારે તે પુરુષે કહ્યું હું હોકમાં ઘસું છું તેવારે અશુદ્ધ નૈગમવાલે પુજ્યું એ હોકના વ્રણ મેદ છે ૧ અથો હોક ૨ ત્રિહોલોક ૩ કર્ત્વલોક તેમાં તુ કિહાં રહે છે તેવારે શુદ્ધનૈગમે કહ્યું એ ત્રિહોલોકમાં રહું છું ઘલીપુજ્યું એ ત્રિહોલોકમાં અસંલ્યાતા દ્વીપ સમુદ્ર છે તેમાં તું કયાદ્વીપમાં રહે છે તેવારે વિશુદ્ધનૈગમે કહ્યું એ જંબુદ્વીપમાં રહું છું તે જંબુદ્વીપમાં સ્વેત્ર ધણા છે તે સેમા તુ કયા સ્વેત્રમા રહે છે તેવારે અતિશુદ્ધનૈગમ યોન્યો એ ભરત ક્ષેત્રમાં રહું છું તે ક્ષેત્રના છ ત્વડ છે તે માંહેલાં કયા ત્વડમાં રહે છે તેવારે કહ્યું એ મધ્ય સ્વરમાં રહું છું પણ ક્રમે પૂછતા છેલ્લે કહ્યું એ આપણા દેશમાં રહું છું તેવારે ફરી પુજ્યું એ દેશમાં તો નગરગ્રામ ધણા છે તો તુ કિહાં રહે છે તેવારે કહ્યું એ હું અમુક ગામમાં રહું છું તે ગામમાં ઘલી અમુક પાદો તથા અમુક ઘર ધતાબ્દ્યું તિહા સુધી નૈગમ નય આણ્યો

અને સંપ્રદ નયયાલો યોન્યો જે મારા પોતાના શરીરમાં વસું છું તથા વ્યવહાર નયદાલો યોન્યો જે સયારે એ ઘેલો છું

સેટલાજ વિહાનામાં રહે છે અને ઋજુસૂત્ર નયબાલે કહ્યું જે મારા આત્માના શરૂઆતના પ્રવેશમાં રહે છે પછી શબ્દ નય કહે જે મારા સ્વભાવમાં રહે છે તેમજ સમભિચર નય કહે જે હું મારા ગુણમાં રહે છે અને પર્યંતનયવાપી કહે જે જ્ઞાન વર્ણનગુણમાં થયું છે પ રટાંત કહ્યો તેમ સર્વ ઘટુમાં કહેયું,

તથા કોઈકે પ્રવેશમાત્ર સ્વેચ્છ મંત્રીકાર કરી પુછ્યું એ પ પ્રવેશ કયા દ્રવ્યનો છે તેવારે નૈગમનય વોલ્યો એ છપ દ્રવ્યનો પ્રવેશ છે કેમકે એક આકાશ પ્રવેશમધ્યે હ દ્રવ્ય મેલા છે તેવારે સંપ્રહનય વોલ્યો એ કાલ દ્રવ્ય તો અપ્રવેશી છે તે માટે સર્વ લોકમાં એક સમય સરિસો છે પણ તે એક આકાશ દ્રવ્યના પ્રવેશમાં જુલો મવી માટે કાલ વિના પાંચ દ્રવ્યનો પ્રવેશ છે તેવારે વ્યવહાર નય વોલ્યો કે એ દ્રવ્ય મુખ્ય વેસાય છે તેહનો પ્રવેશ છે તેવારે ઋજુસૂત્રનય વોલ્યો કે એ દ્રવ્યનો વપયોગ વેદ પુછિયે તે દ્રવ્યનો પ્રવેશ છે જો ધર્મસિકાયનો વપયોગ વેદ પુછિયે તો ધર્મસિકાયનો પ્રવેશ છે જો અધર્મસિકાયનો વપયોગ વેદ પુછિયે તો અધર્મસિકાયનો પ્રવેશ છે તેવારે સ્વચ્ચનય વોલ્યો કે એ દ્રવ્યનો નામ તર પુછિયે તે દ્રવ્યનો પ્રવેશ છે હવે સમભિચર નય વોલ્યો એ એક આકાશ પ્રવેશ મધ્યે ધર્મસિકાયનો એક પ્રવેશ છે અધર્મસિકાયનો એક પ્રવેશ છે અને જીવના જનતા પ્રવેશ છે પુખ્તના પણ અનંતા પ્રવેશ છે તેવારે એવ મૂત નય વોલ્યો કે પ્રવેશને એ દ્રવ્યની મિત્રા ગુણ પર્યાય અગીકાર કરી વેલિયે તે સમય તે પ્રવેશ તે દ્રવ્યનો ગણિયે પ પ્રવેશમાં સાત નય કયા

હવે સીધાં સાત નય કહે છે પ્રથમ નૈગમનયની મતે એ ગુણ પર્યાયવત જારીર સજિત તે જીવ પટલે જારીરમાં એ

વીજા પુત્રલ સયા ધર્માસ્તિકાયાદિક દ્રવ્ય છે તે સર્વ જીવમાંજ ગણ્યા તેવારે સમ્રહનય ધોત્યો લે અસહ્યાત પ્રવેશી તે જીવ પટલે દેહ પ્રાકાશના પ્રવેશ દસ્યા વીજા સર્વદ્રવ્ય દર્મા ગણાના તેવારે વ્યયહારનય ધોત્યો લે વિપયલેયી કામ યતિ સંમારે તે જીવ દહાં ધર્માસ્તિકાય-અધર્માસ્તિકાય આકાશ તયા વીજા પુત્રલ સર્વ દલ્યા પળ પાવેદ્દન્દ્રી તયા મન અને સેદયા દ પુત્રલ છે તે જીવમાં ગણાના કારણકે વિપયાદિકતો દ્વિયો છેછે તે જીવયી ન્યારા છે પળ દહા વ્યયહાર નય મતે જીવ મેહા લીપા છે તેવારે ક્ષુસુત્રનય ધોત્યો લે સ્વયોગર્વત તે જીવ દહાં દ્વિયાધિક સર્વ દલ્યા પળ અજ્ઞાન તયા જ્ઞાનના મેદ દલ્યા નહી હવે શબ્દ નય ધોત્યો લે નામમીય સ્થાપનાજીવ દ્રવ્યજીવ ભાવજીવ દહાં જીવમાં ગુણ-નિર્ગુણનો મેદ પદ્યો નહી તેવારે સમમિહુદ નય ધોત્યો લે જ્ઞાનાદિ ગુણયત તે જીવ તેવારે મતિજ્ઞાન શુભજ્ઞાન દત્યાદિક સાધક અવસ્થાના ગુણ તે સર્વ જીવ સ્વરૂપમાં આભ્યા હવે દવમૂતનય ધોત્યો લે અનંતજ્ઞાન અને તવર્દાન અનંત ચારિત્ર શુદ્ધસચાપેત તે જીવ દ નયે લે સિદ્ધ અવસ્થામાં ગુણહતા તેજમદ્યા દ સાત નયે જીવ દ્રવ્ય કદ્યો

હવે સાત નયે ધર્મ કહે છે નૈગમનય ધોત્યો લે સર્વ ધર્મ છે કેમકે સર્વ પ્રાણી ધર્મને વાહે છે દ નય અસરૂપ ધર્મને ધર્મ દહુ નામ કહે હવે સમ્રહનય ધોત્યો લે વહેરાયે આદર્યો તે ધર્મ દળે અનાધાર છોત્યો પળ કુલાધારને ધર્મ કદ્યો વ્યયહાર નય ધોત્યો લે સુસતુ કારણ તે ધર્મ દળે પુણ્યકરણીને ધર્મ કરી માન્યો ક્ષુસુત્રનય મતે લે સ્વયોગ સહિત વૈરાગરૂપ પરિણામ તે ધર્મ કહિયે દ નયમાં યયા પ્રવૃત્તિ કરણના પરિણામ પ્રમુલ્ય સર્વ ધર્મમા ગળ્યાં તે મિધ્યા સ્ત્રીને પળ હોય દ્યે શબ્દનય ધોત્યો લે ધર્મનું મૂલ સમકિત છે માટે સમકિત તેજ ધર્મ તેવારે સમમિહુદનય ધોત્યો

જે જીવ અઘીય નયતત્વ સથા છ દ્રવ્યને ઓલસીને જીવ સત્તાપ્યાવે અઝીઘનો ત્યાગ કરે પહ્યો જ્ઞાન વર્ષન ધારિત્રનો શુદ્ધ નિશ્ચય પરિણામ તે ધર્મ ઇ નયે સાધક સિદ્ધના પરિણામ તે ધર્મ પળે લીધા ઇવ મૂતનય ઘોસ્યો જે શુદ્ધધ્યાન રૂપાતીતતા પરિણામ ક્ષયકર્મેણી કર્મ ક્ષયના કારણ તે ધર્મ જે જીવનો મૂલસ્વભાવ તે થતુધર્મ જે મોક્ષરૂપ કાર્યને કરે તે ધર્મ ઇ સાતે નયે ધર્મ કહ્યો

હવે સાત નયે સિદ્ધપણો કહે છે નૈગમનયને મતે સર્વજીવ સિદ્ધ છે કેમકે સર્વજીવના આઠરુષકપ્રવેશ સિદ્ધ સમાન નિર્મલ છે માટે, સંપ્રહનય કહે જે સર્વજીવની સત્તા સિદ્ધસમાન છે ઇળે પર્યાયાર્થિકનયે કરી કર્મ સહિત ભવસ્થા તે ટાલીને દ્રવ્યાર્થિક નયે કરી અવસ્થા અંગીકાર કરી તેવારે વ્યવહારનય ઘોસ્યો જે ધિદ્યા ળઙ્ગિષ પ્રમુલ્લ ગુણે કરી સિદ્ધ થયો તે સિદ્ધ ઇ નયે બાહ્ય તપ પ્રમુલ્લ અંગીકાર કસ્યા હવે ક્ષુદ્રસૂત્રનય ઘોસ્યો કે જેળે પોતાના આરમાની સિદ્ધપણાની સત્તા ઓલસી અને ધ્યાનનો લપયોગ પળ તેજ વર્ષે છે તે સમયે તે જીવ સિદ્ધ જાળવો ઇ નયે સમકેલિ જીવ સિદ્ધ સમાન છે ઇમ કહું હવે શબ્દનય ઘોસ્યો જે શુદ્ધ શુદ્ધધ્યાન પરિણામ નામાલિક નિલ્લેપે તે સિદ્ધ તેવારે સમમિરુદ્ધનય ઘોસ્યો જે કેવલજ્ઞાન કેવલવર્ધન થયાસ્યાત ધારિત્ર ઇ ગુણે સહિત તે સિદ્ધ જાળવા ઇ નયે તેરમાં ચતુર્દમાં ગુણઠાણાના કેવલીને સિદ્ધ કહ્યા અને ઇવંમૂતનય કહે છે કે જેના સકલ કર્મકથ થયા ળોકને અંતે વિરાજમાન અલ્પગુણ સપન્ન તે સિદ્ધ જાળવા ઇરીતે સિદ્ધ પર્વે સાત નય કહ્યા ઇમ સાત નય મિત્યા સમકેલિ છે અને જે

एक नयने प्रहण करे ते मिथ्यात्वी छे ए साते नयासेद्ध ते घषन प्रमाण छे अने ए सात नयमां कोइपण नयने उयापे सेजुं घषन अप्रमाण छे

हये प्रमाणनो विचार कहू छे प्रमाणना वे भेद छे एक प्रत्यक्षप्रमाण बीजुं परोक्षप्रमाण तेमां अ जीव पोताना उपयोगपी द्रव्यने जाणे ते प्रत्यक्ष प्रमाण कहिये जेम केवली छ द्रव्य प्रत्यक्ष प्रमाणे जाणे तथा देखे ते माटे केवल ज्ञान ते सर्वपी प्रत्यक्ष ज्ञान छे अने मनपर्ययज्ञान ते मनो वर्गणा प्रत्यक्ष जाणे तथा अवधिज्ञान ते पुत्रल द्रव्यने प्रत्यक्ष जाणे माटे ए वे ज्ञान वैश्वप्रत्यक्ष छे बीजु छद्मस्य ज्ञान ते सर्व परोक्ष प्रमाण छे

हये परोक्ष प्रमाण कहू छे मतिज्ञाननो अने श्रुतज्ञाननो उपयोग परोक्ष प्रमाण छे केमके अ शास्त्रना पछयी जाणे ते परोक्ष प्रमाण कहिये ते परोक्ष प्रमाणना प्रण भेद छे १ अनुमाणप्रमाण २ आगमप्रमाण ३ उपमानप्रमाण तेमां अनुमाण एटले कोइक सहिनाण देखीने अे ज्ञान घाय जेम धुमाडो देखीने अभिनुं अनुमान घाय अने आगम एटले शास्त्रनी साख्यी अे घात जाणिये जेम देयलोक तथा नरक निगोद विगेरेनो विचार आगमयी जाणिये छेये ते आगम प्रमाण अने कोइक यस्तुनो दृष्टान्त आपीने यस्तुने ओलखाववी ते उपमान प्रमाण जाणयो ए प्रमाण कया हवे सत् असत् पक्षयी ससमंगी कहू छे

१ स्यात् केहतां अनेकमत पणे सर्व अपेक्षा छे जीवद्रव्यमा आपणो द्रव्य आपणो क्षेत्र आपणो काल आपणो भाप एम आपणो गुण पर्याये जीव छे तेम सर्व द्रव्य आपणे गुणपर्याये छे ते स्यात् अस्ति नामा पहुले भागो धयो

૨ જે જીવમાં વીજા પાંચ દ્રવ્યના ૧ દ્રવ્ય ૨ સેત્ર ૩ કાલ ૪ માથ તે પરદ્રવ્યના ગુણપર્યાય જીવમાનની પટલે પર દ્રવ્યના ગુણનો નાસ્તિપણો સર્વ દ્રવ્યમાં છે પ સ્વાત્ નાસ્તિ વીજો માંગો થયો

૧ દ્રવ્ય સ્વગુણે અસ્તિ અને પરગુણે નાસ્તિ પ વે માંગા દ્રવ્યમાં છે એમ જે સમયે શુદ્ધ સ્વગુણની અસ્તિ છે તેજ સમયે પરગુણની નાસ્તિ પણ છે માટે અસ્તિ નાસ્તિ પ વેદું માંગા મેઝા છે તે સ્વાત્ અસ્તિ નાસ્તિ વીજો માંગો થયો

૪ અસ્તિ અને નાસ્તિ પ વેદું માંગા દ્રવ્યમાં છે તે ઘષ્ટને કરી અસ્તિ પટલો ઘોઠતાં અસંખ્યાતા સમય હાગે તેથી નાસ્તિ માંગો તેજ ઘસ્ટતે કહવાણો નહીં અને જો નાસ્તિ માંગો કહ્યો તો અસ્તિ પળો નાભ્યો માટે દ્રવ્ય અસ્તિ કહેતાં ધર્માં નાસ્તિપણો તેજ સમયે દ્રવ્યમાં છે તે નહીં કહેવાણો માટે મૃપાવાદ હાગે તેમજ નાસ્તિ કહેતાં અસ્તિનો મૃપાવાદ હાગે માટે ઘષ્ટને અગોચર છે દ્રવ્યમાં વેદું ઘષ્ટન વોસ્વા જાય નહીં કેમકે દ્રવ્ય અચર ઘોઠતા અસંખ્યાતા સમય હાગે છે માટે ઘષ્ટનની અગોચર છે તે સ્વાત્ અચરકલ્પ પ વોયો માંગો કહ્યો

૫ તે અચરકલ્પપણો યસ્તુમાં અસ્તિધર્મનો પણ છે માટે સ્વાત્ અસ્તિ અચરકલ્પ પાંચમો માંગો કહ્યો

૬ તેમજ નાસ્તિ ધર્મનો પણ અચરકલ્પ પળો યસ્તુ મધ્યે છે માટે સ્વાત્ નાસ્તિ અચરકલ્પ છઠ્ઠો માંગો જ્ઞાણવો

૭ તે અસ્તિપણો તથા નાસ્તિપણો વેદું ધર્મ દ્રવ્યમાં યસ્તુ મધ્યે છે પણ ઘષ્ટનની અચરકલ્પ છે માટે સ્વાત્ અસ્તિ નાસ્તિ યુગપત્ અચરકલ્પ પ સાતમો માંગો કહ્યો

દ્રવ્યે પ સાત માંગા નિત્ય તથા અનિત્યપણમાં હગાટે છે ૧ સ્વાત્ નિત્ય ૨ સ્વાત્ અનિત્ય ૩ સ્વાત્ નિત્યાનિત્ય ૪

સ્યાત્ અવકબ્ધ્યે ૫ દ્યાત્ નિત્ય અવકબ્ધ્યં ૬ સ્યાત્ અનિત્ય અવકબ્ધ્ય ૭ સ્યાત્ નિત્યાનિત્ય યુગપત્ અવકબ્ધ્યં પમજ પક્ અર્નેકના સાત ભોંગા કહેવા તથા ગુણપર્યાયર્મા પળ કહેવા કેમકે સિદ્ધ મધ્યે નય નથી થોપણ સસમંગીતો સિદ્ધમાં છે

હયે સત્તા મોહસ્થાયધાને ત્રિભંગીયો કહે છે ૧ મિથ્યાત્વ દયા તે યાધકદયા ૨ સમર્પિત ગુણઠાણાથી માંડીને અયોગી કૈયલી ગુણઠાણા સુધીસાધક દયા જાણથી ૩ સર્વકર્મથી રહિત તે સિદ્ધદયા ૧ જ્ઞાનનો જાણપણો તે જીવનો ગુણ ૨ તેનો જ્ઞાતા તે જીવ ૩ જ્ઞેય તે સર્વ દ્રવ્ય ૧ ધ્યાન તે જીવના સ્વરૂપનો ૨ તે ધ્યાનનો ધ્યાતાજીવ ૩ જ્ઞેય આત્માનો સ્વરૂપ ૧ કર્તા તે જીવ ૨ કર્મતે એક મોઘ વીજો યન્ધ ૩ ક્રિયા તે એક સપર વીજી આશ્રય ૧ કર્મ તે ચેતનાને કર્મ યંધના પરિણામ ૨ કર્મનું ફલ તે ચેતનાને જે કર્મ હવડનાપરિણામ ૩ જ્ઞાન ચેતના તે જીવનો સ્વગુણ તે આત્માના વ્રણ મેવ છે ૧ અજ્ઞાની જીવ શરીરાવિક પદવસ્તુને આત્મબુદ્ધિયે કરીમાને તે પહેલો યહિરાત્મા ૨ જે વહ સહિત જીવ છે તે પળ નિર્ધે સત્તાગુણ સિદ્ધ સમાન છે પટલે પોતાના જીવને સિદ્ધ સમાન કરી જ્યાવે તે વીજો અતર આત્મા જાણયો ૩ કર્મલપાથી કેવલ જ્ઞાનવામ્યા તે અરિહત તથા સિદ્ધ સર્વ પરમાત્મા જાણયા ૫ ત્રિભંગીનો વિચાર કહ્યો પટલે આઠ પક્ષનો વિચાર કહ્યો

હયે એક દ્રવ્ય મધ્યે ૮ સામાન્ય ગુણ છે તે કહે છે પહેલો અસ્તિત્ય તે જે છ દ્રવ્ય આપણા ગુણ પર્યાય પ્રવેશો કરી અસ્તિ છે તેમાં ધર્મ અધર્મ આકાશ અને જીવ ૫ ચાર દ્રવ્યમાં ત્રિન દ્રવ્યનો અસંસ્થાતા પ્રવેશ મિત્યા સ્થ ધાય છે અને આકાશનો અનલ પ્રવેશનો સંપ ધાય અને પુત્રલમાં સંપ થવાની શક્તિ છે માટે ૫ પાંચ દ્રવ્ય અસ્તિકાય છે અને

છઠ્ઠો કાલ દ્રવ્યનો સમય કોઈ કોઈથી મિલતો નથી કેમકે એક સમય વિણસ્યા પછે બીજો સમય આવે છે માટે કાંલ અસ્તિકાય નથી ૫ દ્રવ્યમાં અસ્તિત્વ પળો કણો

૨ યસ્તુત્વ ફેરતા યસ્તુપળો કહે છે તે દ્રવ્ય છપ્પ એકઠા એક ક્ષેત્ર મધ્યે રહ્યા છે એક આકાશ પ્રવેશમાં ધર્માસ્તિ કાયનો એક પ્રવેશ રહ્યો છે તથા અધર્માસ્તિકાયનો પણ એક પ્રવેશ રહ્યો છે અને જીવ અનતાના અનતા પ્રવેશ રહ્યા છે પુત્રલ પરમાણુ અનતા રહ્યા છે તે સર્વ પોતાની સત્તા લીધા થકા રહ્યા છે પણ કોઈ દ્રવ્ય કોઈ દ્રવ્ય સાથે મિલી જાતો નથી તે યસ્તુ પળો

૩ દ્રવ્યત્વ ફેરતાં દ્રવ્યપળો તે સર્વ દ્રવ્યપોતપોતાની ક્રિયા કરે એટલે ધર્માસ્તિકાયમાં ચલણગુણ તે સર્વ પ્રવેશ મધ્યે છે સદા કાલે પુત્રલ તથા સીયને ચલાયવા રૂપક્રિયા કરે છે જ્યાં કોઈ પુછે એ હોફાન્ત સિદ્ધક્ષેત્રમાં ધર્માસ્તિકાય છે તે સિદ્ધના સીયને ચલાયયાપળો કરતી નથી તે કેમ ! તેને સ્પર્શ કરે છે જે સિદ્ધના જીવ અક્રિય છે માટે જાલતા નથી પણ તે ક્ષેત્રમાં જે સૂક્ષ્મ નિગોદના જીવ તથા પુત્રલ છે તેહને ધર્માસ્તિકાય ચલાવે છે માટે પોતાની ક્રિયા કરે છે તેમજ અધર્માસ્તિકાય જીવ તથા પુત્રલને સ્થિર રાસવાની ક્રિયા કરે છે તથા આકાશદ્રવ્ય તે સર્વ દ્રવ્યને અવગાહના રૂપકાર્ય કરે છે જ્યાં કોઈ પૂછે એ અલોકાકાશમાં તો બીજુ કોઈ દ્રવ્ય નથી તો અલોકાકાશ કયા દ્રવ્યને અવગાહ દાન માપે છે તેને સ્પર્શ કરે છે જે અલોકાકાશમાં અવગાહ કરવાની શક્તિ તો હોકાકાશ જેવીજ છે પરંતુ તિહાં

અવગાહનો વાન હેનાર દ્રવ્ય કોઈ નથી માટે અવગાહવાન કરતો નથી અને પુત્રલ દ્રવ્ય મિલ્યા વિસ્તારવારૂપ ક્રિયા કરે છે તથા ફાલદ્રવ્ય ઘર્તનારૂપ ક્રિયા કરે છે અને જીવદ્રવ્ય જ્ઞાન લક્ષણ સ્વયોગરૂપ ક્રિયા કરે છે એમ સર્વ દ્રવ્ય પોતાને પરિણામી સ્વસત્તાની ક્રિયા કરે છે એ દ્રવ્યત્વપણો કહ્યો

૪ પ્રમેયસ્ય કેહતા પ્રમેયપણો, જે છ દ્રવ્યમા પ્રમેયપણો છે તેનો પ્રમાણ કેયલી પોતાના જ્ઞાનથી કરે છે જે ધર્મોસ્તિ કાય તથા અપર્મોસ્તિકાય અને આકાશાસ્તિકાય એકેક દ્રવ્ય છે અને જીવ દ્રવ્ય અનંતા છે તેહની ગણતિ કહે છે સંજી મનુષ્ય સંહ્યાતા છે અસંજી મનુષ્ય અસંહ્યાતા છે નારકી અસંહ્યાતા છે વેવતા અસંહ્યાતા છે તિર્યચ પચેન્દ્રી અસંહ્યાતા છે પેંદ્રી અસંહ્યાતા છે તેન્દ્રી અસંહ્યાતા ચૌરેંદ્રી અસંહ્યાતા છે તે થકી પૃથ્વીકાય અસંહ્યાતા અપકાય અસંહ્યાતા વેરકાય અસંહ્યાતા યાયુકાય અસંહ્યાતા પ્રત્યેક ઘનસ્પતિ જીવ અસંહ્યાતા તે થકી સિદ્ધના જીવ અનતા તે થકી યાદર નિગોદના જીવ અનંત ગુણા પટલે યાદર નિગોદ તે કંઠમૂલ આદુ સૂરણ પ્રમુલ્હ પહને સુદને અમ્રમર્ગે અનંતા જીવ છે તે સિદ્ધના જીવથી અનંત ગુણા છે અને સૂક્ષ્મ નિગોદ સર્વથી અનંત ગુણા છે તે સૂક્ષ્મ નિગોદનો વિષ્વાર કહે છે હેટલા ઝોકાકાશના પ્રવેશ છે તેટલા ગોલા છે તે એકેક ગોલામા અસંહ્યાતા નિગોદ છે નિગોદ શબ્દનો અર્પ એ છે જે અનંતા જીવનો પિંહમૂત એક શરીર તેહને નિગોદ કહિયે તે એકેકી નિગોદ મધ્યે અનતા જીવ છે તે અતીત કાલના સર્વ સમય તથા અનાગતકાલના સર્વ સમય અને ઘર્તમાન કાલનો એક સમય સેને મેલા કરી અનંત ગુણા કારિયે પટલા એક નિગોદમાં જીવ છે પટલે અનંતા જીવ છે એ સસારી જીવ એકેકાના અસંહ્યાતા પ્રવેશ છે અને એકેકા

પ્રદેશે અનંતિકર્મવર્ગના છાગી છે તે એકેક વર્ગના મધ્યે અનંતા પુત્રલ પરમાણુ છે એમ અનંતા પરમાણુ જીવસાથે લામ્યા છે તે થકી અનંત ગુણા પુત્રલ પરમાણુ ગીયથી રહિત છુટા છે

ગોલાય અસંસ્થિજ્ઞા, અસત્ત્વનિગોયઓ હવદ્ ગોલો । દક્ષિક્કમ્મિ નિગોપ, અનંતજીવા મુણેયદ્વા ॥૧॥

અર્થ—એકમાંહે અસંસ્થાતા ગોલા છે એકેકા ગોલા મધ્યે અસંસ્થાતિ નિગોપ છે એકેક નિગોપમાં અનંતા જીવ છે સત્તરસસમદ્વિઆ, કિર દ્વિગાણુપાણુમ્મિદ્વિતિ સુદ્ધમવા । સગતિસસયતિદુત્તર, પાણુ પુણ દ્વિગમુદ્ધત્તમિ ॥૧॥

અર્થ—નિગોવિયા જીવ તે મનુષ્યના એક હસાસમા સત્તર ૧૭ અથ જ્ઞાનેરા કરે છે અને સદ્ગીસસો તિદ્ધતેર ૩૭૭૩ શ્વાસોદ્વાસ એક મુદ્ધર્ષમા થાય

પણસદ્વિસહસ્ત પણસય, છત્તિસા દ્વિગમુદ્ધત્ત સુદ્ધમવા । આવલિયાણ વો સય, હપમ્મા દ્વિગમુદ્ધત્ત મવે ॥ ૧ ॥

અર્થ—નિગોવના જીવ એક મુદ્ધર્ષમા ૧૫૫૧૧ મવ કરે અને નિગોવનો એક મવ ૨૫૬ આવલ્લીનો છે છુદ્ધક મવનો ૫ પ્રમાણ છે

અસિય અનતાજીવા, જેહિં ન પત્તો તસાદ્ધપરિણામો । ઉવજ્જંતિ વયતિ ય, પુણોવિ તસ્યેવ તસ્યેવ ॥ ૧ ॥

અર્થ—નિગોવમાં અનંતા જીવ યદ્વા છે એ જીવ વ્રસ પળો પહેલા કિયારે પામ્યા નથી અનંતો કાલ પૂર્વે ગયો અને અનંતો કાલ આશે પણ તે જીવ વારંવાર તિદ્ધાજ વપણે છે અને તિદ્ધાજ જવેછે એમ એક નિગોવમાં અનંતા જીવ છે તે

નિગોદના વે મેવ છે. એક વ્યવહારારાશીનિગોદ અને ધીર્જો અવ્યવહારારાશીનિગોદ તેમાં જે વાદરપરકૈદીપણો આવે
 ત્રસપણો પામીને પાછા નિગોદમાં આદ્ર પડ્યા છે તે નિગોદિયા જીવને વ્યવહાર રાશીયા કહિયે અને જે જીવ કોદ્રપણ
 કાહે નિગોદમાંથી નિકલ્યા નથી તે જીવ અવ્યવહારારાશીયા કહિયે અને શ્રદ્ધા મનુવ્યવહારથી જેટલા જીવ કર્મ સ્વપા
 ધીને એક સમયમાં મોક્ષ જાય છે તેટલા જીવ તેજ સમયે અવ્યવહાર રાશી સૂક્ષ્મ નિગોદમાંથી નિકલીને હલ્લાં આવે છે
 જો દશજીવ મોક્ષજાયતો દશજીવ નિકલે કોઈક વેળાએ મન્યજીવ ઓછા નિકલે સો તે ઠેકાણે એક વે અમન્ય નિકલે
 પણ વ્યવહારારાશીમાં જીવ કોઈ થયે પટે નહીં પણ નિગોદના અસંખ્યાતા હોઈમાંદેહા ગોલાતે છ વિશીના આવ્યા
 પુત્રતને સાહારાદિ પળે છે છે તે સકલ ગોલા કહેવાય અને લોકને ભતના પ્રવેશે જે નિગોદના ગોલા રહ્યા છે તેને વ્રજ
 વિશીના આહારની ફરસના છે માટે ચિકલ ગોલા કહિયે. ય સૂક્ષ્મ નિગોદમાં પાંચ થાવરના સૂક્ષ્મ જીવ તે સર્વ લોકમાં
 કાજલની પુખ્તીનીપેરે મત્સ્યાયકા વ્યાપી રહ્યા છે અને સાધારણપણો તે માત્ર એક વનસ્પતિમાંજ છે. પણ ચાર થાવરના
 નથી. ય સૂક્ષ્મ નિગોદમાં અનંતુ બુલ છે તેનું ચંદાહરણ કહે છે સાતમી નરકનુ આગ્રવ્ય તેત્રીસ સાગરોપમનું છે તેત્રીસ
 સાગરોપમના જેટલા સમય થાય તેટલા ધલત સાતમી નરકમાં સત્કૃષ્ટો તેત્રીસ સાગરોપમને આયુરે કોઈક જીવ ત્રપજે
 તેટલા ભયમાં જેટલું છેવન મેવનનું બુલ થાય તે સર્વ એકલું કરિયે તેથી અનંતગુણું બુલ નિગોદના જીવ એક સમ
 યમાં ભોગય છે. દદાન્ત જેમ કોઈક મનુવ્યને સાદા વ્રજ પ્રોષ્ઠ લોભાની સુદને અપ્રિયી તપાવીને કોઈક વેયતા સમકાહે
 થોમે તેને જે વેદના થાય તેથી અનંત ગુણી વેદના નિગોદ મધ્યે છે અને મન્ય જીવને નિગોદનું કારણ તે અજ્ઞાન દશા

છે માટે તેહનો સ્થાગ કરો એ નિગોદનો વિચાર કહ્યો એ સર્વ પ્રમેયનો પ્રમાણ કરી પ્રમેયનો પ્રમાણ કરે એ પ્રમેયત્વ પળો કહ્યો

૫ સત્યપણો તે છ દ્રવ્ય એક સમયમા સપજે વિણશે છે અને સ્થિરપણે છે સત્પણો તેહિજ સત્પણો (સત્પાદ્યયદ્યયુક્તં સત્) इति तत्पार्यं यचनात् ते यिस्तारयी कहि देखावे છે જે ધર્માસ્તિકાયના અસંસ્થાતા પ્રદેશ છે તિહા ક પ્રદેશમાં અગુરુલુપુ અસંસ્થાતો છે અને ધીજા પ્રદેશમાં અનંતો અગુરુલુપુ છે ત્રીજા પ્રદેશમા અસંસ્થાતો અગુરુલુપુ છે એમ અસંસ્થાતા પ્રદેશમાં અગુરુલુપુ પર્યાય ઘટતો યદતો રહે છે તે અગુરુલુપુ પર્યાય ચલ છે તે જે પ્રદેશમાં અસંસ્થાતો છે તે પ્રદેશમાં અનંતો યાય છે અને અનંતને ઠેકાણે અસંસ્થાતો યાય છે એમ હોક્કપ્રમાણ અસંસ્થાત પ્રદેશમાં સરીલો સમકાલે અગુરુલુપુ પર્યાય ફિરે છે તે જે પ્રદેશમાં અસંસ્થાતો ફિટીને અનંતો યાય છે તે પ્રદેશમાં અસંસ્થાતપણાનો વિનાશ છે અને અનંત પણાનો સપજવો છે અને અગુરુલુપુ પળે ગુણ ધુય છે એમ સપજવો વિણસવો અને ધુય એ ત્રણે પરિણામ છે

અધર્માસ્તિકાયમાં પણ એ ત્રણે પરિણામ અસંસ્થાત પ્રદેશો સદા સમય સમયમાં પરિણામી રહ્યા છે તેમાં પણ સપજે વિણશે અને ચિરરહે છે એમ આકાશના અનંતા પ્રદેશમા પણ એક સમયે ત્રણ પરિણામ પરિણમે છે અને જીવના અસંસ્થાતા પ્રદેશ છે તે મધ્યે પણ સપજે વિણશે ચિર રહે તથા પુણ્નલ પરમાણુમા પણ સમય સમય યાય છે અને કાલનો વર્ષમાન સમય ફિટીને અતીત કાલ યાય છે તો તે સમયમાં વર્ષમાનપણાનો વિનાશ છે અને અતીસપણાનો સપજવો છે

કાલ પળે ધ્રુવ છે ૫ સ્થૂલ થકી હસ્તાદ બ્યય ધ્રુવપણો કળો અને વેસુગતે મૂલપણે જ્ઞેયને પહોંચે જ્ઞાનનો પળ તે માસન પળે પરિણમધો ધાય તે પૂર્વ પર્યાયના માસનનો બ્યય અને અભિનય જ્ઞેયના પર્યાય માસનનો હસ્તાદ સમા જ્ઞાન પળાનો ધ્રુવ ૫ રીતે સર્વ ગુણના ધર્મની પ્રવૃત્તિરૂપ પર્યાયનો હસ્તાદ બ્યય મીસિદ્ધ મગવન્તમાં પળ થઈ રણો છે ૫મજ ધર્માભિકાપના પ્રદેશો જે લેવગત અસંખ્યાતા પુમ્મલ તથા જીયને પહેલે સમય ચલણ સહાયી પળો પરિણમતો હતો અને મીજે સમય અનન્ત પરમાણું તથા અનન્તા જીય પ્રદેશને ચલણ સહાયી થયો તેવારે અસંખ્યાતા ચલણ સહાયનો બ્યય અને અનંતા ચલણ સહાયનો હપજવો અને ગુણપણે ધ્રુવ ૫મ ધર્મદ્રવ્ય મધ્યે હસ્તાદ બ્યય થયી રણો છે તેમજ અધર્મા વિક દ્રવ્યને વિષે પણ માપધુ તથા યલી કાર્ય પળે હસ્તાદ બ્યય તથા અગુરુલધુના ચલણનો હસ્તાદ બ્યય પંચા સ્તિકાર્યને વિષ કહેવું તથા કાલ દ્રવ્ય તે સ્વરૂપ સર્વ સ્વચારીજ કહેવું ૫ રીતે સર્વ દ્રવ્યમાં સત્ પળો છે જો અગુરુ હધુનો મેદ ન થાય તો પછે પ્રદેશનો માંદોમાંદે મેદ કહેવો થાય તે માટે અગુરુલધુનો મેદ સર્વમાં છે અને જેનો હસ્તાદ બ્યય રૂપ સત્પણો ૫ક છે તે દ્રવ્ય ૫ક છે તથા જેનો હસ્તાદ બ્યય સત્પણો જૂલો તે દ્રવ્ય પળ જૂલો છે ૫ટલે સત્ ફેહસાં સત્પણો કળો

૧ અગુરુલધુત્વ પળો કહે છે જે દ્રવ્યનો અગુરુલધુ પર્યાય છે તે છ પ્રકારની હાનિ વૃદ્ધિકરે તેમા છ પ્રકારની વૃદ્ધિ છે ૧ અનન્ત માગવૃદ્ધિ ૨ અસંખ્યાત માગવૃદ્ધિ ૩ સંખ્યાત માગવૃદ્ધિ ૪ સંખ્યાત ગુણવૃદ્ધિ ૫ અસંખ્યાત ગુણવૃદ્ધિ ૬ અનંત ગુણવૃદ્ધિ ૭વે છ પ્રકારની હાની કહે છે ૧ અનંત માગહાનિ ૨ અસંખ્યાત માગહાનિ ૩ સંખ્યાત માગહાનિ ૪

સંસ્યાત ગુણહાનિ ૫ અસંસ્યાત ગુણહાનિ ૬ અનંત ગુણહાનિ ૭ રીતે છ પ્રકારની વૃદ્ધિ તથા છ પ્રકારની હાનિ તે સર્વ દ્રવ્યમાં સદા સમય સમય ધર્મી રહી છે વૃદ્ધિ તે સપક્ષ્યો અને હાનિ તે વ્યય કહિયે ૫ અગુરુલઘુ પળો કબ્જો નહીં ગુરુ તથા નહીં ઊધુ તે અગુરુલઘુ સ્વભાવ કહિયે ૫ સર્વ દ્રવ્ય મધ્યે છે તે શ્રીમગવતીસૂત્રે “સમદમા સમગુણા સમપપસા સમ પક્ષ્યા સપદ્મા અગુરુલઘુઆપ” અગુરુલઘુ સ્વભાવને આધરણ નથી તથા આત્મા મધ્યે લે અગુરુલઘુ ગુણ તે આત્માના સર્વ પ્રદેશો કાયક ભાવ ધરે સર્વ ગુણ સામાન્ય પળે પરિણમે પણ અધિકા ઓછા પરિણમે નહીં તે અગુરુલઘુગુણનું પ્રવર્તન આણંદુ તે અગુરુલઘુ ગુણને ગોચરકર્મ રોકે છે ૫ અગુરુલઘુ સ્વભાવ તે સર્વ દ્રવ્યમાં છે

હવે ગુણની ભાવના કહે છે તિહાં જેટલા છપ દ્રવ્યમાં સરીલા ગુણ છે તે સામાન્ય ગુણ કહિયે અને લે ગુણ ૫૬ દ્રવ્યમાં છે અને બીજા દ્રવ્યમાં નથી તે વિશેષ ગુણ કહિયે જે ગુણ કોઈક દ્રવ્યમાં છે અને કોઈક દ્રવ્યમાં નથી તે સાધારણ અસાધારણ ગુણ કહિયે ૫૬ ૫ છ દ્રવ્યમાં અનંત ગુણ અનંત પર્યાય અનંત સ્વભાવ સદા શાશ્વતા છે જેમ શ્રીકૈવલી ભગવતે પૃથ્વી તે સર્વ ઝેરીતે છે તેરીતે સદ્ગુણા પૂર્વક યથાર્થ સુતજ્ઞાનાવિક્રમી યથાર્થ પળે આણયા સદ્ગુણા ૫ નિર્મલ જ્ઞાન તે મોક્ષનું કારણ છે જે જીવ જ્ઞાન પામ્યો તે જીવ ધિરતિ કરે છે તે ચારિત્ર કહિયે જ્ઞાનનું ફલ ધિરતિપળો છે તે મોક્ષનું તત્કાલ કારણ છે

હવે નિર્મલચારિત્ર અને વ્યવહાર ચારિત્રનો વિષાર કહે છે તેમાં પ્રથમ વ્યવહાર ચારિત્ર તે જે પ્રાણાતિપાત વિરમણ પ્રમુલ પત્તમશાત્રતરૂપ તે સર્વધિરતિ કહિયે અને સ્પૃહ પ્રાણાતિપાત વિરમણપ્રતાયિક આયકના વાસ્તવ તે દેશધિરતિ

ચારિત્ર જાણયુ પ બ્યવહાર ચારિત્ર સુલ્લનું કારણ છે પથી કરણીરૂપ શ્રાવકના ધારમત અને યતિનાં પાંચ મહામત તે અમમ્યને પણ આયે સેધી દેયતાની ગતિ પામે પણ સકામ નિર્જરારાનું કારણ ન થાય इहां कोई पूछेके मोखनु कारण नयी तो पटहुं कष्ट धायास्ते करिये तेने उत्तर जे त्याग बुद्धी निखें ज्ञानसहित चारित्र ते मोखनु कारण छे माटे निखें चारित्र सहित ब्यवहार चारित्र पाछयुं ते निखें चारित्र कहें छे शरीर इन्द्रिय विषय कपाय योग प सर्व पर वस्तु जानी छांइया तथा आहार ते पुन्नल वस्तु जानी छांइयो आत्मा अणाहारी छे ते माटे मुझने आहार करवो घटे नही आहार ते पुन्नल छे आत्मा अपुन्नली छे ते माटे त्याग करयो तद्रूप जे सप ते सप निखें चारित्रमां जाणहुं चारित्र कहेंता बंचलता रहित चिरताना परिणाम અને आતમસ્વરૂપને વિષે પરુત્વપણે રમણ સન્મયતા સ્વરૂપ વિશ્રાંતિ તત્વાનુભવ તે ચારિત્ર કહિયે તે ચારિત્રના વ મેવ છે एक वेदाविरति बीजो सर्व विरति तिहां देश विरति कहेंता श्रावकना धારમત નિખેં તથા બ્યવહારથી કહેં છે

૧ પ્રાણાતિપાત વિરમણ પ્રત તે પરજીવને આપણા જીવસરીસો જાણી સર્વ જીવની રક્ષા કરે તે બ્યવહાર દયા થયી માટે બ્યવહાર પ્રાણાતિપાતવિરમણ પ્રત જાણહું અને જો આપણો જીવ કર્મવશપચ્ચો યુક્તી થાય છે તે આપણા જીવને કર્મપંથનથી મુકાયહું અને આત્મગુણ રક્ષા કરી ગુણવૃદ્ધિ કરવી તે સ્વદયા વંધહેતુ પરિણતિ નિયારી સ્વરૂપગુણને પ્રગટપણે કરવા જો ગુણ પ્રગટ થયો તે રાસચો પટલે જ્ઞાને કરી મિધ્યાત્વ ટાલી આપણા જીવને નિર્મલ કરે તે નિશ્ચેથી પ્રાણાતિપાત વિરમણ પ્રત કહિયે

૨ મૃપાધાદ વિરમણવ્રત કહે છે સુદુ ધષન વિલકુલ ઘોલયું નહીં તે બ્યવહાર મૃપાધાદ વિરમણવ્રત અને જે પર પુદ્ગ લાદિક વસ્તુને આપણી કહેવી તે મૃપાધાદ ધષન છે અને બીજને અગીવ કહે તથા અગીવને જીવ કહે इत्यादिक અજ્ઞાન ભાવ તે સર્વે નિષે મૃપાધાદ છે અપથા સિદ્ધાન્તના અર્થે સ્પોટા કહે ૫ મૃપાધાદ જેણે છાંચ્યો તે નિષે મૃપાધાદ વિરમણવ્રત કહિયે પટલે ઘીજા અવસાવાનાદિક વ્રત જો માંજે સો તેનો માત્ર ચારિત્ર મંગ યાય પણ જ્ઞાન દર્શનનો મંગ ન યાય અને જેણે નિષે મૃપાધાદનો મંગ કસ્યો તેણે સમકેત તથા જ્ઞાન અને ચારિત્ર ૫ વ્રણેનો મંગ કસ્યો તથા આગમમા ૫મ કસ્ટુ છે જે એક સાધુયે બોયો વ્રત મંગ કસ્યો અને એક સાધુયે ઘીજો મૃપાધાદ વ્રત મંગ કસ્યો તો જેણે બોયો વ્રત મંગ કસ્યો તે આલોચણ હેઈ શુદ્ધ યાય પણ જે સિદ્ધાન્તના અર્થનો મૃપા અપવેદ્ય આપે તે આલોચણ હીંચે પણ શુદ્ધ યાય નહીં

૩ અવસાવાન વિરમણ વ્રત કહે છે જે પારકુ ધન વસ્તુ શુપાવે બોરી કરે ઠગવાજી કરી હીંચે તે બોરી છે પટલે પારકી વસ્તુ ઘણીના વિથા વિના લેવી નહીં ૫ બ્યવહારથી અવસાવાન વિરમણ વ્રત જાણવું અને જે પાચ ઇંદ્રિયના ત્રેવીસ વિપય આઠ કર્મ ધર્મોના इत्यादिक પરવસ્તુ લેવી નહીં તથા તેની ઘાંછા ન કરવી તે આમાને અગ્રાજ છે માટે તે નિષેધી અવસાવાન વિરમણ વ્રત કહિયે ઇહાં કોઈ પૂછે જે વિપયની અને કર્મની ઘાંછા કોણ કરે છે તેને સ્વચર જે પુણ્યને લેવા યોગ્ય છે તે જીવ કર્મની ઘાંછા કરે છે જે પુણ્યના ૪૨ મેદ છે તે ચાર કર્મની શુભ પ્રકૃતિ છે પટલે જે બ્યવહાર અવસાવાન સો નપી હેતા પણ અતરગ પુણ્યાદિકની ઘાંછા છે તેને નિષે અવસાવાન લાગે છે

૪ મેપુન ચિરમણ પ્રત કહે છે જે પુરુષ પરત્વીનો પરિહાર કરે તથા જે સ્ત્રી પરપુરુષનો પરિહાર કરે શ્રદ્ધા સાધુને સ્ત્રીનો સર્વંયા ત્યાગ છે અને ગૃહસ્થને પરણેલી સ્ત્રી મોકલી છે પરત્વીનો પદ્મલાજ છે તે વ્યવહારથી મેપુનનું ચિરમણ કહિયે અને જે વિયથના અમિલાપનું તથા મમતા તુળાનો ત્યાગ પરમાથ યર્ણાદિક પરદ્રવ્યના સ્વામિત્વાદિક તેનો અમોગી પળો આત્મા સ્વગુણ જ્ઞાનાદિકનો મોગી છે અને એ પુણ્ડસંઘ તે અનસા જીવની પટછે તેને કેમ મોગવે એ રીતે ત્યાગ તે નિર્બંધી મેપુન ચિરમણ કહિયે જેને ઘાઘા વિપય છાંચ્યો છે અને અસરંગ છાલુષ છૂદી નથી તો વેહતે તે મેપુનના કર્મ છાગે છે

૫ પરિગ્રહ પરિમાણપ્રત કહે છે પરિગ્રહ ધન-ધાન્ય-દાસદાસી-ચૌપદ-ઝમીન-વસ્ત્ર-આમરણનો ત્યાગ તેમા સાધુને તો સર્વંયા પરિગ્રહનો ત્યાગ છે તથા શ્રાવકને શ્રદ્ધા પરિમાણ છે જેટલી શ્રદ્ધા હોય તેટલો પરિગ્રહ મોકલો રાક્ષે વીજાની વ્રતી કરે એ વ્યવહારથી કહ્યો અને જે કર્મ રાગદ્વેષ અજ્ઞાનદ્રવ્ય જ્ઞાનાયરણી પ્રમુક્ત આઠ કર્મ અને શરીર કુન્દ્રિયનો પરિહાર પટલે કર્મને પરિગ્રહ આળી છાઢ્યો તે નિર્બંધી પરિગ્રહનો ત્યાગ પટલે પરચસ્તુની મૂર્છા છાઢ્યી જેને મૂર્છા છોઢિ તેને પરિગ્રહ છોઢ્યોજ છે એમ જાણવું

૬ વિશિષ્ટપરિમાણ પ્રત કહે છે તિહાં તિરછિ ચાર વિશી પાંચમી અથો છઠ્ઠી રૂપ્ય એ છાદિશીના સ્વેત્રનો માન કરી મોકલો રાક્ષે તે વ્યવહારથી વિશી પરિમાણ કહિયે અને ચાર ગતિમા મટકવું તે કર્મનું ફલ છે એમ આળી તેથી સદા સીનપળો અને સિદ્ધ મધસ્યાશું સપાવેય પળો તે નિર્બંધિવિશિષ્ટપરિમાણ પ્રત કહિયે

૭ ભોગોપભોગ પરિમાણ વ્રત કહે છે એ દેવકવાર ભોગવધુ તે ભોગ અને એ ધારવાર ભોગવધુ તે ઉપભોગ તેનો પરિમાણ કરે તે વ્યવહાર ભોગોપભોગ વ્રત કહિયે અને એ વ્યવહારનર્યે કર્મનો કર્તા મોક્ષા લીધ છે અને નિશ્ચય નયે સો કર્મનો કર્તા કર્મ છે આત્મા અનાદિનો પરભાવ મોગી થયો છે તેથી પરમાધ્યાત્મિક અને પરમાધરશ્વક થયો પટલે આત્માની જ્ઞાયકતા પ્રાપ્તતા મોગ્યતા રક્ષકતા લીગટે કર્તા પળો લીગલ્યો તેવારે પરભાવ કર્તા થયો તે પળ પરભાવ રંગીપળે આઠ કર્મનો કર્તા થયો છે પળ સત્તાર્યે તો સ્વભાવનો કર્તા છે પળ ઉપગરણ અવરાણા તેથી સ્વકાર્ય કરી શક્તો નથી વિભાયને કરે છે અજ્ઞાન પળે જીવનો ઉપયોગ મસ્યો છે પળ ન્યારો છે પોતાના જ્ઞાનાદિક ગુણનો કર્તા મોક્ષા છે પહ્યો સ્વરૂપાનુયાયી પરિણામ તે નિશ્ચે ભોગોપભોગ વ્રત ત્યાગ જાણવો

૮ અનર્યદળ વીરમણ વ્રત કહે છે એ કામ વિના જીવનો વધ કરવો પારકાવાસ્તે આરમ પ્રમુલ્હ કરવાની આજ્ઞા પ્રમુલ્હ આપવી તે વ્યવહાર અનર્ય દટ અને શુભાશુભ કર્મ તે નિશ્ચ્યાલ્હ અધિરતિ કષાય યોગથી વધાય છે તેને જીવ આપણા કરી જાણે પ નિશ્ચેથી અનર્યદટ

૯ સામાયક વ્રત કહે છે એ મનયજનકાયાના આરમ ટાલીને તેને નિરાશ્મણે વર્ત્તવિ તે વ્યવહાર સામાયક જાણ્યો અને એ જીવના જ્ઞાન વર્દન ચારિત્ર ગુણ વિચારે સર્વ જીવના ગુણની સત્તા પદ સમાન જાણી સર્વ જીવ સાથે સમતા પરિણામે વર્તે તે નિશ્ચેથી સમતારૂપ સામાયક કહિયે

૧૦ વેદાયાગાદિક વ્રત કહે છે એ મન વષન કાયાના યોગ પદ ઠોર કરી પદસ્થાનકે લેવી ધર્મ ધ્યાન કરવો તે

વ્યવહાર વેદ્યાયગાદિક કહિયે અને જે મુત જ્ઞાને કરી છ દ્રવ્ય ઓછલીને પાંચ દ્રવ્યનો ત્યાગ કરે અને જ્ઞાનવંત જીવને ધ્યાયે તે નિષ્કે વેદ્યાયગાદિક વ્રત કહિયે

૧૧ પોશાહ વ્રત કહે છે જે ચાર પહોર અથવા આઠ પહોર સુધી સમતા પરિણામે સાવચ છોડી નિરાશ્વરભણે સિદ્ધા ચર્યાનમાં પ્રવર્તે તે વ્યવહાર પોશાહ કહિયે અને પોતાના જીવને જ્ઞાન ધ્યાનથી પોષીને પુટ કરે તે નિષ્કેથી પોશાહ વ્રત કહિયે જીવને પોતાનાં સ્વગુણે કરી પોષીએ તેને પોશાહ કહિયે

૧૨ પ્રતિષ્ઠિસંધિમાગ વ્રત કહે છે જે પોશાહને પારણે અથવા સદા સર્વદા સાધુને તથા સૈનધર્મિ શ્રાવકને પોતાની વાક્ક્રિમણે વાન વેવું તે વ્યવહાર અતિષ્ઠિસંધિમાગ કહિયે અને પોતાના જીવને અથવા શિષ્યને જ્ઞાનલુ વાનતે મળવું મળાયવું સુગત સુગાવવું તે નિષ્કેથી અતિષ્ઠિ સંધિમાગ વ્રત કહિયે પટલે શ્રાવકના વારવ્રત કહ્યાં તે સમક્તિ સહિત જે નિષ્કે તથા વ્યવહારથી વાર વ્રતધારે તે જીવને પાંચમે ગુણગણે વેદાયિરસિ શ્રાવક કહિયે વેદા વેદાવકી વેદાયકી વેદાયકી પ્રતિષ્ઠિણો છે માટે અને યતિને સર્વથી પ્રતિષ્ઠિણો છે તેથી પાંચ મહાવ્રતજ છે સાધુને પાંચ મહાવ્રતમા સર્વ વ્રત આશ્વાં પ નિષ્કે ત્યાગરૂપ જ્ઞાન ધ્યાન સંવર નિર્જરમા યિરતાના પરિણામ તે નિષ્કે વારિત્રના પદ સ્વર્ગ ખીજો અપવાદ પ વેમાર્ગ છે તેમાં જે વસ્તુ પટ તીક્ષ્ણ પરિણામ તે સ્વર્ગ અને જે સ્વર્ગ રાસવાને કારણરૂપ તે અપવાદ-સ્વર્ગ ॥ “સંધરણમિ અમુચં, પુન્નયિ ગિર્ણવર્ણવાગાગાદિયં ॥ માહર વિઠ્ઠલેજ, તે વેદાયિર્ણ અસંધરણે” ॥૧॥ પટલે ર્યાં સુધી સાધક માવને વાધક નપદે ત્યાંસુધી જોડની નાકહી તે આદર્યો નહી અને જો સાધક પરિણામ રહેતા ન વીઠા તેયારે જોડની ના તે

આપરે તેને અપવાદમાર્ગે કહિયે જે આત્મગુણ રાસવાને કરવો તે અપવાદ અને ગુણીને રાગે મર્યાદા કરવો તે પ્રશ્ન
 ૫ વે સો સાધન છે અને એ ઉદ્દેશને અસમવાધી કરવું તે અભિચાર છે તથા સઘળો અને ઉદ્દેશ માટે અશ્વક પળે કરવું
 તે પદિધાઈ છે તે મધ્યે અપવાદ માર્ગ તે પરિણામ દૃઢ રહે તેમ આજ્ઞાએ કરવો

હવે ચાર ધ્યાન કહે છે ૧ આર્તધ્યાન ૨ રૌદ્રધ્યાન ૩ ધર્મધ્યાન ૪ શુદ્ધધ્યાન તિથિ પહેલાં જે ધ્યાન તે અશુભ
 કહિયે અને પાછલાં જે ધ્યાન તે શુદ્ધ છે તિથિ મનમાં આહુત દોહટના પરિણામ તે આર્તધ્યાન કહિયે તેના ચાર પાયા
 છે ૧ માદ્ર મિત્ર સખન માતા પિતા સ્ત્રી પુત્ર ધન પ્રમુલ્હ રૂપ ધસ્તુનો વિયોગ થયાથી વિલાપ કરે તે પહેલો રૂપ વિયો
 ગનામા આર્તધ્યાન તથા ૨ અનિદ્ર જે મુંઝાં મુંઝાં કારણ પુસ્મન વરિધીપણો તથા કુપુત્રાદિ મલયાથી મનમાં મુલ્હ
 ચિંતા વપજે તે અનિદ્ર સંયોગ નામ આર્તધ્યાન ૩ છરીમાં રોગ લપના થકા મુલ્હકરે ચિંતાધની કરે તે રોગચિંતા
 નામા આર્તધ્યાન ૪ મનમાં આગલના વલતનો સોચ કરે જે આચર્યમાં આકામ કરશું આવતા ધર્મમાં અમુક કામ કરશું
 તો અમુક હામ થશે અથવા દાન ક્ષીલ તપનું ફલ મળે જે આ મથમા તપ ક્ષીલો છે માટે આવતે મળે રૂપ ધર્મ
 ચિંતી પવલિ મહે પહવી આગલા મથની ધાંજા છે તે અમ્મશોચ આર્તધ્યાનનો બોધોપાયો આળવો ૫ આર્પધ્યાનના ચાર
 મેદ કહ્યા ૫ તિર્યંચ ગતિના કારણ છે ૫ ધ્યાનના પરિણામ તે પાંચમા અથવા છઠ્ઠા ગુણઠાણા સુધી હોય

૨ જે કઠોરપરિણામનું ચિંતવન તે રૌદ્રધ્યાન તેમા ચાર મેદ છે ૧ જીવ હિંસાકરીને હર્ષ પામે અથવા બીજો કોઈ હિંસા
 કરતો હોય તેને દેહી સુધી થાય અથવા યુદ્ધની અનુભોષના કરે તે હિંસાનુર્બંધી રૌદ્રધ્યાન ૨ શુદ્ધ ચોક્ષિને મનમાં હર્ષ

પામે કે જુઓ મેં ક્ષેત્રોજયદક્ષિણ્યો મારા જડાપણાની સ્વર કોઈને પડી નહીં પવો મુપાધાદ રૂપ પરિણામ તે મુપાનુ
 મંધી રૌદ્રધ્યાન ૧ થોરી કરી અથવા ઢગાદ કરી મનમા હુડી થાય કે મારા જોવો જોયથર કોણ છે હું પારકો માલ
 ભાગ છુ પવો પરિણામ તે ચોરાનુયંધિ રૌદ્રધ્યાન ૪ પરિબ્રહ્મ ધન ધાન્ય પરિવાર ધણો ધધવાની ઝાઝધ હોય તે ધન
 અથવા કુટુંબને માટે ગમે તેવું પાપ કરે અથવા ધણો પરિબ્રહ્મ મિથ્યાધી અહંકાર કરે તે પરિબ્રહ્મ રક્ષાનુમંધી રૌદ્રધ્યાન
 ૫ રૌદ્રધ્યાનના ચારમેદ કયા ૫ ધ્યાન નરક્કલિ પમાદવાનુ કારણ છે મહાઅશુભકર્મવંધનું કારણ છે ૫ પાંચમા ગુણ-
 ઠમ્મા સુધી છે અને છઠ્ઠે ગુણઠાળે પણ એક વિસાનુયંધી રૌદ્રધ્યાનના પરિણામ કોઈક જીયને હોય

હવે ધર્મ ધ્યાન કહે છે જે સ્વયંહાર ક્રિયાક્રમ કારણ સે ધર્મ તથા મુસજ્ઞાન અને ચારિત્ર ૫ વપાવાનપણે સાધન
 ધર્મ તથા રસમયી મેદપણે તે વપાવાન શુદ્ધ ન્યયહાર વત્સર્ગાડનુયાયી તે અપવાદ ધર્મ જાણવો અને અમેદરક્ષયી તે
 સાધન શુદ્ધ નિષેધ નયે વત્સર્ગ ધર્મ અને (ધમ્મો વશુ સદ્વાવો) જે વસ્તુનો સચાગમ શુદ્ધ પરિણામિક સ્વગુણ પ્રવૃત્તિ
 કર્પાધિક અનઠાનંદ રૂપ સિદ્ધાચસ્યાયે રહ્યો તે પર્યમૂત વત્સર્ગ વપાવાન શુદ્ધ ધર્મ તે ધર્મનું માસન રમણ પદ્મામતાપણે
 ચિંતન તન્મયતાનો વપયોગ વક્ષ્યનો ચિંતવવો તે ધર્મ ધ્યાન કહિયે તેના પાયા ચાર છે તે કહે છે

૧ આત્માચિષ્વધર્મધ્યાન તે જે ચીતરણ વેચની આકા સાધી કરી સર્વદે પટલે મગધસે છ દ્રવ્યનું સ્વરૂપ નય પ્રમાણ
 નિષેધા સદિસ સિદ્ધ સ્વરૂપ નિગોદ સ્વરૂપ જેમ કહ્યા તેમ સર્વદે ચીતરણની આજ્ઞા નિત્ય અનિત્ય સ્યાદાય પળે નિષેધ

પ્રત્યક્ષાર પળે માને સદહે તે પ્રાણ પ્રમાણે યથાર્થ ઉપયોગ ભાસન થયો તેને હવે કરી તે ઉપયોગ મળ્યે નિરવાર, ભાસન રમણ પ્રતુષપતા દેવતા તમય પળો તે આજ્ઞાવિષયધર્મધ્યાન કહિયે

૨ પ્રપાલ્યવિષયધર્મધ્યાન તે જીવમાં અશુદ્ધપણે કર્મના યોગથી સંસારી અવસ્થામાં અનેક અપાય કેહતાં દૂષણ છે તે ગજાન રાગ દ્વં અજ, કપાય આદ્ય પ મારા નથી હુ પ્રયષી ન્યારો છુ હુ અનંતજ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર ધીર્યમયી શુદ્ધ, શુદ્ધ પ્રિનામી છું અજ, પ્રનાદિ, અનંત, અશ્વય, અશ્વર, અચલ, અકલ, અમલ, અગમ્ય, અનમી, અકવી, અક-
મ્માં, અપધરુ, અનુદય, અનુદીરક, અયોગી, અમોગી, અરોગી, અમેદી, અહેદી, અસેદી, અકપાયી, અસલાહ,
પ્રતેક્ષી, અશરીરી, અજાહરી, અવ્યાપાપ, અનયગાહી, અગુરુછધુપરિણામી, અતેદ્રી, અપ્રાણી, અયોની, અસંસારી,
મમર, અપર, અપરપર, અધ્યાપી, અનાશ્રિત, અકપ, અવિરુદ્ધ, અનાશ્વય, અલસ, અધોક્ષી, અસંગી, અનારક, લોકા
લોક જ્ઞાયક દ્યો શુદ્ધ ચિદાનંદ મારો જીવ છે પદ્યો દેવતાકરુપ જ્ઞાનતે અપાયવિષયધર્મધ્યાન જાણવો

૩ વિપાકવિષયધર્મધ્યાન કહે છે જે પદ્યો જીવ છે તો પણ કર્મ ધર્મે શુદ્ધી છે તે કર્મનો વિપાક ચિત્તવે જે જીવનો જ્ઞાનગુણ તે જ્ઞાનાવરણી કર્મે દાહ્યો છે મને દર્શનાવરણી કર્મે દર્શનગુણ દાહ્યો છે પમ આઠ કર્મે જીવના આઠગુણ દાહ્યા છે પટલે મા મંત્રારમાં મમતાં ધકાં જીવને જે શુદ્ધશુદ્ધ છે તે સર્વ કર્મના ક્ષીણાં છે માટે શુદ્ધ જીવને રાજુ નહીં મને શુદ્ધ જીવને વિલગીર ધનું નહીં કર્મ સ્વરૂપની પ્રકૃતિ સ્થિતિ રસ અને પ્રવેશનો ઘંચ સદય સ્વીરણા તથા સજ્જા નિવિધવાનુ દેવતાકરુપ પરિણામ તે વિપાકવિષયધર્મધ્યાન

૪ સંસ્થાનવિષયધર્મધ્યાન કહે છે તે ચતુર્વરાજમાન લોકનું સ્વરૂપ વિચારે જે ૫ લોક તે ચતુરરાજ કુંવો છે તે મધ્યે કાશ્મીર અધિક સાત રાજ અયો લોક છે વિષમાં અદારસો યોજન મનુષ્ય શ્વેત્ર ત્રિલો લોક છે તે ઋષર કાંઈક કર્ણો સાત રાજ કાર્ય લોક છે તેમા સર્વ વૈમાનિક વેયતા વસે છે અને ઋષરે સિદ્ધ શિલા સિદ્ધલેખ છે ૫ રીતે લોકનુ પ્રમાણ છે ૫ લોકનું સંસ્થાન વૈશાલ છે અનતો કાલ આપણા ચીવે સંસારમાં મમતાં સર્વ લોકને જન્મમરણ કરી ફરત્યો છે પરંતુ જે લોક સ્વરૂપ તથા લોકને વિષે વૈશાલિકાપનું બવસ્થાન તથા પરિણમન દ્રવ્યમધ્યે ગુણ પર્યાયનું અવસ્થાન તેનો જે વૈશાલિકાપને તન્મયચિંતવણ પરિણામ પરહુ જે ધ્યાન તે સંસ્થાનવિષયધર્મધ્યાન કહિયે ૫ ધર્મધ્યાનના ચાર પાયા કહ્યા ૫ ધર્મધ્યાન બોધા ગુણઠાણાથી માંડીને સાતમા ગુણઠાણા સુધી છે

હવે શુદ્ધધ્યાન કહે છે શુદ્ધકેદતાં નિર્મલશુદ્ધ પરમાલંબન વિના આત્માના સ્વરૂપને તન્મય પળે ધ્યાવે પરહુ બ્યાન તેને શુદ્ધધ્યાન કહિયે તેહના પાયા ચાર છે તે કહે છે

૧ પૃથક્ત્વચિત્તર્કસપ્રવિચાર તે પૃથક્ત્વ કેદતાં જીવથી અજીય જૂદા કરવા સ્વભાષ વિભાષ તેને જૂદા પૃથક્કરણે વહે વળ કરવી સ્વરૂપને વિષે વળ દ્રવ્ય તથા પર્યાયનો પૃથક્કરણે ધ્યાન કરી પર્યાય તે ગુણમા સંક્રમાવે અને ગુણ તે પર્યાયમાં સંક્રમણ કરે પરીતે સ્વધર્મને વિષે ધર્માતર મેલ તે પૃથક્ત્વ કહિયે અને તેનો ચિત્તર્ક તે જે શ્રુતજ્ઞાને સ્થિત સપયોગ અને સપ્રવિચાર તે સવિકલ્પોપયોગ પડશે વૈકલ્પિકલ્પોપયોગ પડશે વૈકલ્પિકલ્પોપયોગ પડશે નિર્મલ વિકલ્પ

મદિગ પોતાની ગણને (પામે) તે ગૃપ્તસ્થવિતર્કમપ્રવિષાર પેહેલો પાયો એ આઠમા ગુણ ઠાળાથી માંડી રૂગ્યારમા ગુણ ઠાળા ગુપ્તી છે

૨ પરસ્પરવિનિરૂપમપ્રવિષાર નામા થીજો પાયો કહે છે જે જીવ આવળા ગુણ પર્યાયની એકતાકરી ધ્યાને તે આપી રીત કે નીપના ગુણ વધાય મને સ્વીચે એકજ છે અને મહારો સ્વીચ સિદ્ધસ્વરૂપ એકજ છે પ્યો એકત્ય સ્વરૂપ તમય પ્યો મનંગા આત્મ ધર્મનો એકત્યપણે ધ્યાન વિતર્ક કેહતાં શ્રુતજ્ઞાનાયર્લથી પળે અને અપ્રવિષાર કેહતાં ચિકત્ય રહિત દાન જ્ઞાનનો ગમયાંતરે કારણતા વિના રક્તગ્રથીનો એક સમયી કારણ કાર્યતા પળે જે ધ્યાન થીયે તપયોગની એકા મના તે એકત્યવિતર્ક મપ્રવિષાર આળયો એ પાયો ચારમા ગુણઠાળે ધ્યાવે એ વેદુ પાયમાં શ્રુતજ્ઞાનાયર્લથી પળે છે એ મપ્રવિષાર મનવલ્લ જ્ઞાનોપયોગે ચર્ચેતો સ્વીચ કોઈ ધ્યાન કરી મકે નહીં એ વે જ્ઞાન પરાનુયાયી છે માટે એ ધ્યાનથી એનપતિયા ચાર કર્મ તપાયે નિર્મત કેયલ જ્ઞાન પામે વટે ચેરમે ગુણઠાળે ધ્યાનતરિકા વળે છે તેરમાના મતે અને વર દમ ગુણઠાળે એ એ વાયા ધ્યાવે

૩ ગૃપ્તમિત્યા મપ્રવિષારિ પાયો કહે છે તે ગૃપ્ત મન વલ્લન કાયાના યોગ રૂચે શેલેશી કરણ કરી અયોગી થાય તે ને મપ્રવિષારિ નિમગ્ધીય અપલતારૂપરિણામ તે ગૃપ્તમિત્યા અપ્રવિષારિ ધ્યાન આળયું રહ્યાં સત્તાયે ૮૫ પ્રકૃતિ રહી રહી તેમાવ ૭૨ તપાયે

૪ ચિત્તસક્રિયાનુગૃપ્તિ પાયો કહે છે જે યોગ નિરૂપ થીપાવટે ઘેર પ્રવૃત્તિ તપાયે અકર્મો થાય સર્વ ક્રિયાથી રહિત

માય છે સુમુષ્ઠિ પ્રતિયા નિવૃત્તિ શુદ્ધધ્યાન કારિયેં પ ધ્યાન ધ્યાવતા રોપ વહ સ્વરણ રૂપ ત્રિવ્યા વચ્ચેવે અવગાહના
 વેદમાનમાંથી વ્રીજો ભાગ પટારે ઘરીર મૂઝી રૂઢાંપી સાત રાજ ઉપર હોકને અંતે જાય સિદ્ધ થાય રૂઢા શિષ્ય પૂઠે
 જે જીવમે ગુણઠાને તો અમિય છે તો સાતરાજ વંચો ગયો પ ક્રિયા કેમ કરે છે તેને હસર જે સિદ્ધ તો અક્રિય છે
 પરંતુ પૂર્વ પ્રેરણાએ તુલીને દુષ્ટાન્તે જીવમાં ચાહયાનો ગુણ છે ધર્મસિક્કાય મધ્યે પ્રેરણા ગુણ છે તેથી કર્મ રહિત જીવ
 મોદેવતા હોકને અંતે જાયી રહે રૂઢાં કોર પૂઠે જે આગત વંચો અહોક છે ત્યાં કિમ જાતો નથી તેને હસર જે આગત
 ધર્મસિક્કાય નથી માટે ન જાય વલી કોર પૂઠે જે તો અયોગસિયેં અથવા તિરચ્છી ગતિયેં કેમ નથી જાતો તેને હસર
 જે કર્મના મારથી રહિત થયો હલુવો યયો માટે નિચો તથા રાવો ઝિમણો ન જાય કારણ કે પ્રેરક કોર નથી તથા
 કપે નહીં કેમકે અક્રિય છે માટે તથા કોર પૂઠે જે સિદ્ધને કર્મ કેમ હાગતા નથી તેને કહે છે જે કર્મ તો જીવને
 અજ્ઞાનથી તથા યોગથી હાગે છે તે સિદ્ધના જીવને મજ્ઞાન તથા યોગ નથી માટે કર્મ હાગે નહીં પ ઘાર ધ્યાનનો
 અધિકાર કણો

હવે વલી ધીઆ ઘાર ધ્યાન કહે છે ૧ પદસ્ય ૨ પિંદસ્ય ૩ રૂપસ્ય ૪ રૂપાતીત તેમાં પહેલુ પદસ્ય ધ્યાન કહે છે જે
 અરિહંતાદિક પાંચ પરમેષીના ગુણ સમારે તેનો વિષમાં ધ્યાન કરે તે પદસ્ય ધ્યાન ૨ પિંદસ્ય કેહતાં ઘરીરમા રહ્યો
 જે આપણો જીવ તેમાં અરિહત સિદ્ધ આચાર્ય સ્વાધ્યાય અને સાધુપણના ગુણ સર્વ છે પદ્યો જે ધ્યાન તે પિંદસ્ય ધ્યાન
 અથવા ગુણીના ગુણ મધ્યે પદસ્યતા હપયોગ કરયો તે પિંદસ્ય ધ્યાન ૬ રૂપમાં રહ્યો થકો પણ પ મારો જીવ અરૂપો

मनी गुणी छे ते यन्त्रुनो स्वरर प्रतिपयापत्थी धया पछे आत्मानुं रूप एकता पणो पह्यो जे ध्यान ते रूपस्य ध्यान
 ५ न ध्यान धर्म ध्यानमा गणया ५ निरंजन निर्मल मंरूप रिकस्य रहित अमेद एकशुद्धता रूप चिदानंद तस्यामृत
 मंग प्रगंड मनेनगुल वयायरूप आत्मव्यख्यनुं ध्यान ते रूपातीत ध्यान जाणनु इदां मार्गणा गुणठाणा नयप्रमाण
 मतिभारिक ज्ञान क्षयापगम भाय मयं छोटगा योग्य थया एक सिद्धना मूढ गुणनें व्यापे ते रूपातीत ध्यान जाणयो
 पटने मोयनु कारण १ ध्यान ते कय

દાઠ ભાગના રહે છે તેમાં ધર્મ ધ્યાનની પાર માયના કહે છે ૧ મંત્રીમાયના તે સર્વ જીવ માથે મિશ્રતાનો ભાવ
 ધિતરનો મરતુ ભનું પાદનું બળ કોઈનું માહું પિતવતુ નહીં સય જીવ ડપર ધિતવુદિ રાસયી તે મંત્રીમાયના ૨ ગુણવંત
 મન જ્ઞનારિક્ત ગુણ ડપરે રાગ તે બીજી પ્રમોદમાયના ૩ જે ધર્મવંત ડપર રાગ અને મિશ્યાતવી ડપર રાગ નહીં તેમ
 દારના નહીં કારણ ક હિમક ડપરે પણ ઉત્તમ વીચને કરુણા ડપરે જો ઉપદેશ ધક્કી સારામાર્ગે આવે તો તેને શુદ્ધ
 માર્ગે જાગવો કદારિત-માર્ગે ન આવે તોપણ દેવ ન રાસયો કેમકે તે અજાણ છે એમ સમજવુ પડ્યા તે પરિણામ તે
 મરવ્યમારના ૪ મર્મ જીવની વોસાને મુસ્યજાળી દયા પાહે કોઈને હણે નહીં સયા જે કુસી અથવા ધર્મહીન તેહના
 ડપર દરુના તેના કુ-મ દાઢ્યાનો પરિણામ સયા ધર્મહીન જીવ વેલીને પ્યો પિંતવે કે વ જીવ ચિયારે ધર્મ પામશે
 વધારે માલમમાપન પામી સચ્ચ પમને મિયારે અપલંબદો પ્યો પરિણામ તે ચોથી કરુણા કેહતાં દયામાયના ૫ ચાર
 માયના કરી

૧ હવે ધાર ભાષના કહે છે શરીર કુદુંઘ ધન પરિચાર સર્વ વિનાશી છે જીવનો મૂલ ધર્મ અધિનાશી છે એમ પિંતિ
 યવું તે પહેલી અનિસ્થભાવના ૨ સંસારમા મરણસમયે જીવને શરણ રાણનાર કોઈ નથી એક ધર્મનો શરણ છે પણ પિંતિ
 યવું તે બીજી અશરણ ભાવના ૩ મારા જીવે સંસારમાં મમતા સર્વ ભયકીધા છે એ સંસારથી મુ કેધારે છુટીશ એ સંસાર
 મારો નથી મુ મોક્ષમયી છુ એમ વિચારવું તે ત્રીજી સંસારભાવના ૪ એ માહરો જીવ એકલો મોગયશે એમ પિંતિવધું તે
 ચોથી પંકાયભાવના ૫ આ સંસારમાં કોઈ કોઈનો નથી એમ પિંતિવધું તે પાંચમી અન્યત્વભાવના ૬ આ શરીર અપવિત્ર
 મહામૂત્રની સ્નાન છે રોગ-અરાધી મર્યો છે એ શરીરથી મુ ન્યારો છું એમ પિંતિવધો તે છઠી અશુચિભાવના ૭ રાગદ્વેષ
 અજ્ઞાન મિથ્યાત્વ પ્રમુલ્ય સર્વ આશ્રવ છે એમ પિંતિવધું તે સાતમી આશ્રવભાવના ૮ જ્ઞાનધ્યાનમાં વર્ષતો જીવ નવા કર્મ
 ધાધે નહી તે આઠમી સંચરભાવના ૯ જ્ઞાનસહિત ક્રિયાતે નિર્જરણુ કારણ છે તે નવમી નિર્જરાભાવના ૧૦ વચ્ચરાંબ
 છોકનુ સ્વરૂપ વિચારવું તે દશમી લોકસ્વરૂપભાવના ૧૧ સંસારમાં મમતા જીવને સમક્ષિત જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ પામવી પુર્લમ
 છે અથવા સમક્ષિત પામ્યો પણ ચારિત્ર સર્વ ચિરિતિ પરિણામ રૂપ ધર્મ પામવો પુર્લમ છે તે દગ્યારમી વોધપુર્લમભાવના

૧૨ ધર્મના કહેણહારગુરુ તથા શુદ્ધ આગમનું સામલશુ પદ્ધતી જોગયાદ મલ્લિ યોહેલી છે તે ધારમી ધર્મપુર્લમમા
 ધના પટલે ધાર ભાવના કહી એ ચારિત્રનુ સ્વરૂપ સંપૂર્ણ કહ્યુ

અયો સમક્ષિત સહિત જ્ઞાન ચારિત્ર તે મોક્ષનું કારણ છે તેના કપર મહ્ય પ્રાણીયે વિશેયે સદ્યમ કરવો અને જો તેવું

તેજ વર્ણન કરી તેને જોઈને રાજાની ગેરે મદદના શુભ રાગનો તો ગમનિય શુભ છે તો મોહ નીક છે મમ
તિય નિત્ય ગ્રામ વધાર દિવા નર્મ નિગમ ઉ વ્યય પ્રાગમનો કર્યો છે

પાંચમું ત ત્રિશુ, મદદના ૭ મોહન તદ્દય મદદનું । સરદારમાણો જીયો, પાંચ અચરામર ઠાણ ॥ ૨ ॥

અર્થ—૧ પીર! મું હતી નહ મો હર પ્રત નો ન કરીનેકે મોહન નેયો વીરાગે ધર્મ કર્યો તે રીતે મદદને મદ
દના શુભ રાગનાર પીર અગમર મ્યાનક જે માત્ર પદવી પામે

૨૧ ગમનિયનો માત્ર કરે છે ૧ પીર, ૨ પ્રતિગ, ૩ ગુણ ૪ ગાય ૫ પ્રાથમ ૬ મંદર ૭ નિર્મિત ૮ વંચ ૯ મોહ-
ન ના ના ૧૦ મેંકો મોંકનુ સમન પીર છે પ્રતે મંદર તથા નિર્મિત ૧૧ ૫ ગુણ છે વટલે નીચ મંદર નિર્મિત મોહ વ
દર ગાન ૧૨ ૩ મન પીર ગાંધ રમ છે વદના નિર્મિત તને ગમનિય જ્ઞાન કરિયે તે ગમનિય જ્ઞાન મોહનો ધાય વિદ્યો
મનુનામદામનો કર્યો છે

પાંચમિય નિર્મિત, અનિર્મિત અ દર અર્થમિ । જરૂરમંદરુદયજો, સો ઉપવસો નઓનામ ॥ ૩ ॥

અર્થ—અવર્ષી ઉ દર અર્થને ના વોળ વાપ મં મં પ્રતે જાંદના વોળ જાંદ વ્યો તે ઉપવંદર તે નય રપેદના
જાના ૨૧ ગમનિયનો દાનકરિ કરે છે

અનિર્મિત ૩ મિષ્ટ નય કરી નીચારિ નાગ જાન આશ્રય જાંદ મંદર પ્રાદે વીરરાગના વગ્રા માત્ર તે ઉ વટ

તે દ્રવ્ય લેત્ર ફાલ ભાયસદિત જાણે નામાદિચાર નિશ્ચેયા પોતાની બુદ્ધિથી જાણે સદહે વીતરાગના ભાસ્યા ભાવ તે સ્વલ્પ છે પૃથી સદ્ગુણા હોય

૨ સપવેશ્વરુચિ નયતલ્ય સયા છ દ્રવ્યને ગુરુ સપવેશથી આળી સદહે તે સપવેશ્વરુચિ

૩ આજ્ઞારુચિ તે રાગદ્વેષ મોહ લેમના ગયા છે અજ્ઞાન મિત્યુ છે પદ્ધતા મરિહસદેવ તેને જે આજ્ઞા કહી તેને માને સદહે તે આજ્ઞારુચિ

૪ સૂત્રરુચિ ૧ આચારાંગ ૨ સુયગદાંગ ૩ ઠાણાંગ ૪ સમયાયાંગ ૫ મગયતી ૬ જ્ઞાતાધર્મકયા ૭ સપાસકદ-
શાંગ ૮ અંતગદ્દશાંગ ૯ અનુષ્ઠરોચયાદ્દશાંગ ૧૦ પ્રશ્નશ્યાકરણ ૧૧ વિપાક પદ્યાર અગ તયા ધારસું અગદ
દિપાદ લેમાં ચત્તદ પૂર્વ હતા તે હમણા ચિચ્છેદ ગયા છે તયા ૧ હયવાદ ૨ રાયપદ્યોળી ૩ જીવામિગમ ૪ પક્ષવળા
૫ અનુદ્વીપપદ્ધતિ ૬ ચંદપદ્ધતિ ૭ સૂરપદ્ધતિ ૮ કવિયા ૯ કવ્યવિદંસિયા ૧૦ પુષ્કિઆ ૧૧ પુષ્કજુલીઆ ૧૨ ય
સિદ્ધિયા પ ધાર સપાગ જાણયા અને ૧ વ્યવહાર સૂત્ર ૨ મૃદત્કલ્પ ૩ વશાશ્રુતસ્કંઘ ૪ નિશીય ૫ મહાનિશીય
૬ જીતકલ્પ પ છ છેદપ્રંય તયા ૧ ચૌસરણ ૨ સંયારાપયક્ષા ૩ તલુલેયેયાલિયા ૪ ચદાવિજય ૫ ગણિયિજય ૬
દેર્ધિદપુઓ ૭ ધીરપુઓ ૮ ગન્ઝાચાર ૯ જોતિકરંઢ ૧૦ આયુષ્પદ્ધલાણ પ વશ પયક્ષાના નામ તયા ૧ આવ
પયક. ૨ દશવૈકાલિક ૩ ઉત્તરાધ્યયન ૪ ઓષનિર્નુકિ પ ચાર મૂલસૂત્ર સયા ૧ નંધિ ૨ અનુયોગદ્વાર પપિશ્તાલીસ

આગમ તે ૧ મૂલ સૂત્ર તથા ૨ નિર્યુક્તિ ૩ માખ્ય ૪ ચૂર્ણી ૫ ટીકા ૬ વર્ણાંગીના ઘષ્પન ભે જીવ માને તથા આગમ સામલધાની તથા મળવાની બેને ઘળી વાહના હોય તે સૂત્રરુચિ આળવી

૫ બે જીવ ગુરુમુલ્યથી એક પદનો અર્થ સામલીને અનેક પદ સદહે તે ધીચ્છરુચિ

૬ અમિગમરુચિ તે બે સૂત્ર સિદ્ધાન્ત અર્થ સહિત આળે અને અર્થ વિષાર સાંમલધાની ઘળી વાહના હોય તે અમિ

ગમરુચિ

૭ બે છ દ્રવ્યના ગુણ પર્યાયને ચાર પ્રમાણ તથા સાત નયે ફરી આળે તે વિસ્તારરુચિ

૮ ક્રિયારુચિ તે દર્શન જ્ઞાન ચારિત્ર તપ વિનય સુમતિ ગુણ વાદ્ય ક્રિયા સહિત આત્મવર્ધન સાથે બેને રુચિ ઘળી હોય તે ક્રિયારુચિ

૯ સંકેપરુચિ તે બે અર્પને જ્ઞાનમાં ઘોડો કહે થકે ઘળો આળીને કુમતિમાં પડે નહીં જિન મઠમાં પ્રતીતિ માને તે સંકેપરુચિ

૧૦ બે પાંચ અસ્તિકાયનું સ્વસ્મ આળે મુતજ્ઞાનનો સ્વભાવ અતરંગ સત્તા સદહે તે ઘર્મરુચિ

હવે સમક્ષિતના માઠ ગુણ કહે છે ૧ નિર્સંકા તે ચિનાગમ મધ્યે સૂક્ષ્મ અર્થ કઢા તે સાંધા સદહે તેમાં સંવેદ આળે નહીં તથા સાત મયયી પણ ઢરે નહીં ૨ નિર્કંલા ગુણ તે પુણ્યરૂપ ફલની વાહના ન રાત્રે કેમકે જિહાં રુચ્ઝા તિહાં કર્મનો બંધ છે માટે ૩ નિવિષ્ટિગિષ્ઠગુણ તે શુભ અશુભ પુમ્મલ એકસરિલા છે તેમાં પુણ્યના સ્વયંથી શુભયોગ મિસ્યા

હુદી ધઈ અહકાર ન કરયો તથા પાપના હવયથી શુશ્લસયોગ મિત્યા વિહંગીર યોગું નહીં ૪ અમૂઢ દિગુણ તે જે આગમમાં સૂક્ષ્મ નિગોદના તથા છ દ્રઢ્યના સૂક્ષ્મ વિચાર કહ્યા છે તે સાંભલ્લો યકો મુજાય નહીં જે પોતાની ધારણામાં આવે તે ધારી રાલ્લે અને જે ધારણામાં ન આવે તેને સદેહે ૫ સયયૂદ્ધગુણ જે પ આપણા જીવમાં અનલ જ્ઞાનાલેક ગુણ છે તે હુપાયવા નહીં શુદ્ધ સસા જેવી સેવી કહેવી રાગ દ્રેપ અજ્ઞાન તે કર્મની લપાલિ છે જીવ પ લપાધીયી ન્યારો છે ૬ સ્થિરિકરણ ગુણ તે આપણા પરિણામ જ્ઞાનમાં સ્થિર કરવા સ્થગાયવા નહીં અથવા કોઈ મન્ય પ્રાણી ધર્મથી પડતો હોય તેને સાદ્ગદેહ લપદેશ આપી સ્થિરકર્યો ૭ વાત્સલ્યસાગુણ તે જેની સાર્યે જ્ઞાન ધ્યાન તપ પઢિકમળો મેલો કરતા હોઈયે અને સદ્ગુણ પળ પકજ હોય તે આપણો સાધર્મિમાઈ છે તેની મલ્કિ કરવી અથવા સર્વ જીવના જ્ઞાનાલિ ગુણ આપણા સમાન છે માટે સર્વ જીવ ઉપર દયા કરવી અથવા લીજા જીવના પળ આપણા તુલ્ય જ્ઞાનાલિગુણ છે તે જીવને પોપવા યોગ્ય જ્ઞાનધ્યાનનો ઘણો અભ્યાસ કરાવે ૮ પ્રમાલક ગુણ તે મગયંતના ધર્મની પ્રમાલના મહિમા કરવી અથવા પોતાને જ્ઞાનાલિ ગુણવધારવા લાન શીલ તપ માલ પૂજા કરી ઘણી મહિમા કરવી પ સમલ્કિતના આઠ ગુણ

હવે સમક્તિના પાપ મૂળ કહે છે ૧ ચપશમમાવમૂળ તે વિવેકી પ્રાણી પ્રાર્થે કપાય ન કરે અને ઓ કદાપિત્ત કપાય કરે સો પળ તરત મનને પાછોચાહે ૨ આસ્તામૂળ તે મગર્યતના વચન ઉપર શુદ્ધ પ્રતીતિ રાલે મગર્યતે જેમ આગમર્મા આશ્વા કરી તેમ સદહે ૩ દયામાયમૂળ તે સર્વ જીવ પોતાના સરીલા જાણી દયા પાલવી ૪ સર્વેગમૂળ જે સંસારથી તયા ધનથી જારીરથી હવાસી પળો રાલ્યો ૫ નિરવેષમૂળ તે રૂઝિચના મુલ્ક જીવે અનતી ધાર

ભોગવ્યા પણ તે દુઃશના કારણ છે. પદ ચિદાનંદ મોક્ષમયી અર્થીપ્રિય સુસને આપણા કરી જાણે. ૫ સમકેતના પાંચ મૂળ કયા

હવે છ આયતન કહે છે. ૧ નિમ્બયકુગુરુ તે મગયતના વચનના લોટા અર્થ કરે સોટી પરૂપણા કરે. ૨ વ્યવહારકુગુરુ તે યોગી સંન્યાસી જ્ઞાણ અને આચારહીન વેપધારી યતિ તેપણ છોટવા. ૩ નિમ્બય કુદેવ તે જિણે સ્ત્રીવીતરાગદેવનું સ્વરૂપ નથી જાણ્યું. ૪ વ્યવહાર કુદેવ તે જે સરાગીવેદ કૃષ્ણ મહાવેદ સ્ત્રેત્રપાલ વેધી પિતર પ્રમુલ તેપણ છોટવા. ૫ નિર્બેધી કુધર્મ તે જે એકાંત માર્ગ યાદ્યકરની ઠપર રાખ્યા છે. અતરંગજ્ઞાન નથી ઓલસ્યો તે. ૬ વ્યવહાર કુધર્મ તે પારકા અન્ય દર્શનીના મત સર્વ છાટવા. ૭ પદલે કુદેવ કુગુરુ તથા કુધર્મને છોટી શુદ્ધવેદ ગુરુ તથા ધર્મ સદેહે તે સમકિતની સદ્દેહના જાણથી સમકિતના શ્રદ્ધાન પદ્મવળા સૂત્રી કહે છે.

પરમરથસથવો વા, સુદિદ્ઘપરમરથસેવણાવાવિ. ૧ વાવલ કુદસણવજ્ઞણાય સમત્તસદ્દેહના ॥ ૧ ॥

અર્થ—પરમાર્થ છ દ્રવ્ય નપતત્વના ગુણ પર્યાય મોક્ષનુ સ્વરૂપ પદલે જે પરમાર્થ સૂક્ષ્મ અર્થ છે તે જાણવાનો ઘણો પરચો કરે અથવા જાણવાની ઘણી જાહના રાત્રે અને સુદિદ્ઘ કેહતા મણી રીતે દીઠા જાણ્યા છે. પરમાર્થ છ દ્રવ્ય મોક્ષ માર્ગ જેણે પદ્ધતિ ગુરુની સેવા કરે પદલે જ્ઞાની ગુરુ ધારવા અને વાચન કેહતાં જિનમતિ યતિના નામ ધરાવીને જે સ્ત્રેત્રપાલ પ્રમુસને સમકિત વિના માને પદા ગુરુનો સંગ થઈને અને કુદર્શની જે અન્યમતિ તેનો સગ ન કરે પદા જે પરિણામ તે સમકિતની સદ્દેહના જાણથી

ધિરયા સાવજાઓ, કપાયદીના મહદ્વયધરાવિ । સમ્મદિટ્ટિવિદુળા, કયાવિમુરક ન પાવતિ ॥ ૨ ॥

અર્થ—જે સાયદ આરંભથી ધિરમ્યા છે ક્રોધાદિ ચાર કપાય જીત્યા છે અને શુદ્ધ પાંચમહાગ્રથપાલે છે પણ સમક્તિ ધિના છે તે જીવ મોક્ષ પામે નહીં

હવે સમક્તિ તે સી યસ્તુ છે તે વિધિ ગાયા કહે છે

નયમગપમાણેહિં, જો અપ્પા સાયવાયમાવેળ । જાણહ મોક્ષસરૂવ, સમ્મદિટ્ટિ સો નેઓ ॥ ૩ ॥

અર્થ—નય તથા મંગેકરી તથા પ્રમાણેકરી જે પોતાના આત્માને જાણે ઓલસે સ્વાદ્યાદ આઠ પક્ષે જાણે અને ઇમ સ્વાદ્યાદપણે મોક્ષ નિકર્માડ્યસ્થાને પણ જાણે પરયસ્તુને હેય જાણે જીયગુણ ઉપાદેય જાણે તેને સમક્તિ જાણવા

હવે જીયસ્વરૂપ ધ્યાન કરવાને ગાયા કહે છે

અહમિક્કો સ્વલ્લુ સુદ્ધો, નિમ્મમઓ નાણ દસણ સમગ્ગો । તમ્મિ દિટ્ટિઓ તચ્ચિત્તો, સદ્ધે ઇ ઇ સ્વય નેમ્મિ ॥ ૪ ॥

અર્થ—જ્ઞાની જીય પહલું ધ્યાન કરે કે હું ઇકલું પરપુલ્લથી ન્યારોલુ નિમ્મય નયકરી શુદ્ધ અજ્ઞાનમલથી ન્યારોલુ નિર્મલપું મમતાથી રહિત છું જ્ઞાનદર્શનથી મશ્યો છું હુંમારાજ્ઞાનસ્વભાવ સહિત છું હુંમારાગુણમાં રહ્યો છું ચેતનાગુણતે મહારીસચ્ચા છે હુંમારાઆત્મસ્વરૂપને ધ્યાવસો સર્વ કર્મ થય કરું છું

નિરજળ નિકલ અચલ, દેવઅણાદ્ અણદ્ અણતં । પ્તેયળલરકળ સિદ્ધસમ, પરમપ્પાસિવસત ॥ ૫ ॥

અર્થ—કર્મ મમનથી રહિત નિરજન છું કલકરહિત છું અચલ કેહતા પોતાના સ્વરૂપથી કિયારે બલાયમાન થાતે નહીં પરમદેવ છુ જેની આદિ નથી તથા જેનો અંત નથી ચેતના છક્ષણ છું સિદ્ધ સમાન છુ સંતસના મયી છુ

જીયાદિસદ્દહણ, સમ્મત્ત પ્તસ અધિગમો નાણ । તત્તેયેવ સયા રમણ, ચરણ પ્તસો હુ મુરકપહો ॥ ૬ ॥

અર્થ—જીવાલોક ૭ દ્રવ્ય બેદા છે તેવા સદ્દેવા તે સમક્ષિત અને ૭ દ્રવ્ય બેદા છે તેદેવા ગુણપર્યાયસદ્ધિત જાણે તે જ્ઞાન જાણહુ તે ૭ દ્રવ્ય જાણીને અજીવને છાંદે અને જીવના સ્વગુણમા સ્થિર થયીને રમે તે ચારિત્ર કહિયેં પ જ્ઞાનવર્શન ચારિત્ર શુદ્ધરક્ત્રયી તે મોહનો માર્ગ છે માટે પ જ્ઞાનવર્ધન ચારિત્રનો ઘણો યત્ન કરવો પ રક્ત્રયી પામીને પ્રમાદ કરવો નહીં તિહાં નિશ્ચય વ્યવહારની ગાથા

નિષ્કલ્લય મગ્ગો મુરકો, વધ્ધહારો પુલ્લકારણો તુલ્લો । પલ્લમો સવરૂલ્લો, આસવહેહુ તલ્લો વીલ્લો ॥ ૭ ॥

અર્થ—નિષ્કે નયનો માર્ગ જ્ઞાન સત્તારૂપ તે મોહનુ કારણ છે પટલે મોહ છે અને વ્યવહાર ક્રિયા નય તે પુણ્યનું કારણ કલ્લો પહેલો નિશ્ચયનય સંધર છે અને નિશ્ચયસધર નિષ્કે નય તે પુલ્લ છે જૂલા નથી વીલ્લો વ્યવહાર નય તે આશ્રય નવા કર્મ લેવાનો હેતુ છે પટલે શુભ પુણ્યકર્મનો આશ્રય થાય છે અને અશુભ વ્યવહારે અશુભ કર્મનો આશ્રય થાય છે કોદ્ડ પૂટે બે વ્યવહાર નય આશ્રયનુ કારણ છે તો અમે વ્યવહાર નહીં આવરસું પલ્લ નિષ્કે માર્ગ આવરસું તેને સધર કહે છે

જડ જિણમયં પવજ્ઞહ, તા મા વ્યવહારનિચ્છપસુયહ । પર્કેણવિણા તિત્થ, હિજ્ઞઈ અક્ષેણઓ તદ્ધ ॥ ૮ ॥

અર્થ—અહો મન્ય પ્રાણી ! જોતમને ચિનમતની ચાહના છે અને જો તુમે ચિનમતને રૂઢો છો મોક્ષને ચાહો છો તો નિષ્ઠે નય અને વ્યવહાર નય છાશો નહીં પટલે ઘેરુ નય માનજો વ્યવહાર નય ચાલજો અને નિષ્ઠપ નય સદ્ગજો જો તુમે વ્યવહાર નય વ્યાપદો તો ચિન કાસતના તીર્થનો રૂઢેદ થાસે જેણે વ્યવહાર નય નમાન્યો તેણે ગુરુ પદના ચિન મર્કિ તપ પદસાળ સર્વ નમાન્યા એમ જેણે આચાર વ્યાપ્યો તેણે નિમિષ્ઠ કારણ વ્યાપ્યો અને નિમિષ્ઠ કારણ વિના પર્કલો વ્યાપ્તાન કારણ તે સિદ્ધ નયાય માટે નિમિષ્ઠ કારણ રૂપ વ્યવહાર નય ચરુ માનું અને જો પર્કલો વ્યવહાર નય માનિયે તો નિષ્ઠય નય ઓહસ્યા વિના તત્ત્વનુ સ્વરૂપ જાણું નહીં માટે તત્ત્વમાર્ગ અને મોક્ષમાર્ગ તે નિષ્ઠય નય વિના પામિયે નહીં અને તત્ત્વ જ્ઞાનવિના મોક્ષ નથી પટલે નિષ્ઠયવિના વ્યવહાર નિઃફલ છે અને નિષ્ઠય સહિત વ્યવહાર તે પ્રમાણ છે તેનો હુદાન્ત—જેમ સોનાના આમૂપણમાં વપધાતુ અથવા ફિળજો મિલ્યો હોય તેપણ વંચા સોનાને માવે છેડે રાશિયે છે અને જો તે ફિળજો તથા સોનું જૂદુ કરિયે તો સદુ કોઈ સોનાને છે પણ કોઈ ફિળજો જે કુધાતુ તે લીયે નહીં તેમ નિષ્ઠય નય સોના સમાન છે માટે નિષ્ઠય નય સહિત સર્વ મલા છે અને નિષ્ઠય નય વિના સર્વ ગલેસે છે માટે આગમમા નિષ્ઠય વ્યવહાર રૂપ મોક્ષ માર્ગ છે તે કણો

પણી શરીર ઉપર મોદ કરે નહીં તે વિષે

છિછ્જો મિજો જાય સ્વઓ, જો ફહ મે હુ શરીર । અપ્પા માવે નિમ્મલો, જ પાવ મવતીર ॥ ૯ ॥
 અર્થ—મધ્ય પ્રાણી એમ પિંતવે એ પ શરીર છીસજાઓ મેવીજાઓ ક્યયજાઓ વિળશીજાઓ પ માહારું શરીર
 પુરછીક છે પરવરતુ છે તે એકવિયસે મૂકવું છે માટે રે પ્રાણી ! તું આપણી આત્માને નિર્મલ પળે બ્યાવ તો સંસારથી
 તરીને કાંઠો પામીશ

પહિજ અપ્પા સો પરમપ્પા, કમ્મ વિસેસોઈં જાયોજપ્પા ।

ફયમે દેવજ્જાજુસો પરમપ્પા, વહુ તુહો અપ્પો અપ્પા ॥ ૧૦ ॥

અર્થ—અહો મધ્ય જીવ ! પહીજ આપણો આત્મા છે તે શુદ્ધ બ્રહ્મ છે પળ કર્મને વશ પચ્ચો જન્મમરણ કરે છે પળ
 પ શરીરમા છે જીવ છે તે દેવ છે પરમાત્મા છે માટે તુમે આપણો આત્મા બ્યાવો તરણ તરણ વિદાજ્ઞ પ આપણો
 આત્માજ છે એમ શ્રી હેમાચાર્યે વીતરાગ સ્તોત્રમાં કહ્યો છે

ય પરાત્મા પર જ્યોતિ, પરમ પરમેષ્ઠિનામ્ । આદિત્યવર્ણોત્તમસ, પરસ્તાદાત્મનતિ ય ॥ ૧ ॥

સર્વે યે નોદમૂલ્યત, સમૂલા ક્લેશપાવપા इत्यादि ॥

અર્થ—પરમાત્મા છે પરમગ્થોતિ છે પંચપરમેષ્ઠીથી પળ અધિક પૂજ્ય છે કેમ કે પંચપરમેષ્ઠીતો મોક્ષમાર્ગના દેસાદ
 નારા છે પળ મોક્ષમાં જવાવાહો તો આપણો જીવ છે અજ્ઞાનનો મિટાવનાર છે સર્વ કર્મને ક્ષેપનો સ્વપાયનાર છે વળે

આત્મા પ્યાવો પહિજ પરમ શ્રેયનું કારણ છે શુદ્ધ છે પરમ નિર્મલ છે પશ્ચો આત્મા સ્વાદેય જાણી સદેહે અને જ્યો
 પોતાથી નિરવાહ ધાય તેવો ત્યાગ વૈરાગ્ય પ્રવર્તે પડે છે ધન તે પરવસુ જાણી સુપાત્રને દાન આપે અને શ્રિધ્રિયના
 ચિકાર તે કર્મ યપના કારણ જાણી પરિહે શીલ પાલે જે આહાર છે તે પુત્રલીક વસુ છે શરીર પુટીનું કારણ છે અને
 શરીરપુટ કીધાથી શ્રિયોન્ના વિપયનો વોપ ધાય માટે તે પરસ્વભાવ છે અજ્ઞાન સંસારનું કારણ છે માટે આહારનો
 ત્યાગ કરવો તેને તપ કહિયે તથા પૂજા તે જે શ્રી અરિહત દેવે મોક્ષમાર્ગ સ્વાદેયો તે આપણે આપ્યો માટે આપણા તપ
 કારી છે તે તપકારીની યહુમાન સદિસ મક્કિ કારિયે માટે શ્રી અરિહત દેવાધિદેવની પૂજા કરવી પન દાનશીલ તપ
 પૂજા સર્વ જીવ મજીયનું સ્વરૂપ ઓલરૂયાયિના જે કરવું તે પુણ્યરૂપ શ્રિધ્રિય સુલનું કારણ છે અને જે જીવને સ્વાદેય
 કરી યાંછા ચિન્તા કરવી કરે છે તે નિર્જરાનું કારણ છે એમ દયાપણ શ્રીમગવતી સૂત્રમાં સાતાવેદની કર્મનું કારણ છે
 પડેલે સમ્યક્ જ્ઞાનીને તર્વ કરવી તે નિર્જરારૂપ છે અને જ્ઞાન વિના સર્વ કરવી બંધનું કારણ છે માટે જ્ઞાનનો ધર્મો
 મમ્યાસ કરવો એ મગ્યતે સીસામજ ધીધી છે

સુધા જ્ઞાનનું કારણ શુભ જ્ઞાન છે તેનો ધર્મો માય રાસજો શ્રીઠાળાંગમાં તથા રસરાધ્યયનમાં તથા મગ્યતીમાં ૧
 પાષના ૨ પૃછના ૩ પરાવર્તના ૪ અનુમેષા ૫ ધર્મકયા ૬ સિદ્ધાયા મળયા ગુણધાનું ફલ મોક્ષ કલ્પો છે સિદ્ધાયા કર-
 વાથી જ્ઞાનાચરણી કર્મ સ્વાધે કેમકે વાચનાથી તીર્થધર્મ પ્રયતે મહા નિર્જરા ધાય પૂછવાથી સૂત્ર તથા અર્થ શુદ્ધ ધાય
 મિધ્યાત્મ મોહનીય સ્વાધે તે જેમ જેમ ગર્ભ વિચાર પૂછે તેમ તેમ સમક્ષિત નિર્મલ ધાય અને અનુમેષા તે મર્ષ વિચારતા

સાત ધર્મની સ્થિતિના રસ પાતલા કરે અનેતો સસાર સ્વપાથીને પાતલો કરે તથા શ્રુત જ્ઞાનની આરાધનાથી અજ્ઞાન મિટે પડ્યા ફલ કઢ્યા છે

માટે ધોંધવા તથા મળવાનો ઘળો ઉદયમ કરવો કેમકે આજ પાંચમા આરામા કોઈ કેવલી નથી તથા મનપર્યવજ્ઞાની અને અવધિજ્ઞાની પણ નથી એક માત્ર શ્રુતજ્ઞાન તેહિજ આગમનો આરાધક છે યત—

ક્ત્ય અમ્હારિસાપાળી, તુસ્માદોસ દૂસિયા ! હાયણા હાકહ દુતા, નહુ તો જહ જિણાગમો ॥૧॥

અર્થ—હૈ મગર્યત ! અમ સરિસા પ્રાણીનીથી ગતિપાત્ર છે અમે આ તુસ્મ પચ્ચમકાલમાં અવતાર લીધો હા—ઈતિ સેવે, મને અનાથ છુ જો જિનરાસના કહેલાં આગમ ન હોત તો આજ સુ યાત પટલે આજ આગમનોજ આધાર છે માટે આગમ અને આગમચર જે વધુશ્રુત તેનો ઘળો વિનય કરવો આગમમાં વિનયનુ ફલ તે સામલવું અને સાંમલવાનું ફલ જ્ઞાન છે જ્ઞાનનું ફલ મોક્ષ છે એમ આગમ સાંમલી છેવા મોગ્ય હેજો અયોગ્ય જાહજો સદ્ગુણા શુદ્ધ રાસજો સદ્ગુણા તે મોક્ષનુ મૂલ છે એ દિન્દ્રિય સુલ તો આ જીવે અનંતીવાર પામ્યા છે પદ્ધતી આતિ-અન્ન-યોની કોઈ રહી નથી જે આપણા જીવે નહીં કરી હોય એ જીવને સસારમા મમતા અનંતા પુત્રલ પરાયર્તન થયા પણ ધર્મની ઝોગવાયી મલી નહીં તો હવે મનુવ્યમવ આવકકુલ નિરોગશરીર વર્ષેદ્રિ પ્રગટ થુદિ નિર્મલ પટલા સંયોગ મત્યા થલી સ્ત્રીધીતરાગની ધાળીના કેદેનારા શુદ્ધ ગુરુની ઝોગવાઈ પામીને મહો મધ્યલોકો ! તુમે ધર્મને વિષે વિશેષ ઉદયમ કરજો ફિરિયી પદ્ધતી ઝોગવાઈ મિલબી પુર્લમ છે માટે પ્રમાદ કરણો નહીં એ શરીર ઘન કુડુંબ આયુવ્ય સર્વ જ્ઞાન છે જ્ઞાન જ્ઞાન છે માટે પાંચ

સમયાય કારણ મસ્ત્યા મોક્ષરૂપ કાર્ય સિદ્ધ કરવું તે પંચસમયાયના નામ કહે છે ૧ કાલ ૨ સ્વભાષ ૩ નિયતિ ૪ પૂર્વ
કૃત ૫ પુરુષાકાર ૬ પાંચ સમયાય માને તે સમક્ષિતિ છે એમાં પ્રક સમવાય તથાપે તેને મિષ્ટાત્મી કહિયે એમ સમ્મતિ
સૂત્રમા કહ્યો છે

કાલો સહાવનિયદ્, પુદ્ગલ્ય પુરિપકારણે પચ । સમવાય સમત્ત, પગ તે હોય મિષ્ટત્ત ॥ ૧ ॥

અર્થ—કાલ હરિષિયિના મોક્ષરૂપ કાર્ય સિદ્ધ થાય નહીં પટલે કાલ સર્વનું કારણ છે જે કાર્ય થવાનો હોય તે કાર્ય
તે ફાલે થાય ૬ કાલ સમવાય અગીકાર કરી કહ્યો કોઈ પૂછે જે અમમ્ય બીધ મોક્ષ કેમ જતા નથી તેને ઉત્તર
જે અમમ્યને કાલમલે પણ અમમ્યમા સ્વભાવ નથી તેથી મોક્ષ જાય નહીં કેમકે કાલ સ્વભાવ ૬ જે કારણ જોઈયે
તેયારે ફારિ પૂછ્યુ જે અમ્યચીયમા તો મોક્ષે જવાનો સ્વભાવ છે તો સર્વ અમ્ય કેમ મોક્ષ જતાર નથી તેને ઉત્તર જે નિયતિ
કેહતાં નિશ્ચય સમક્ષિત ગુણ જાગે તેયારે મોક્ષ પામે પટલે કાલ સ્વભાષ નિયતિ ૬ ત્રણ કારણ માન્યા તેયારે ફારિ પૂછ્યું
જે સમક્ષિત આદિ કારણ તો શ્રેણીક રાબાને દજા તો મોક્ષ કેમ ન થયો તેને ઉત્તર જે પૂર્વકૃત કર્મ ઘણા હતા અથવા
પુરુષાકાર જે ઉચ્ચમ કહ્યો નહીં ફરી પૂછ્યુ જે શાલીમદ્ર પ્રમુલે તો ઉચ્ચમ ઘણો ક્ષીધો તેનું ઉત્તર જે તેમના પૂર્વકૃત
શુભકર્મ સ્વપ્ના નહતા માટે પાંચ સમવાય મિસ્ત્યા કાર્યની સિદ્ધિ થાય તેયારે ફારિ પૂછ્યું જે મરુદેયામાતાને તો ચાર
કારણ મિસ્ત્યા પણ પાંચમો પુરુષાકાર ઉચ્ચમ કાંઈ ક્ષીધો નહીં તેને ઉત્તર જે ક્ષપક શ્રેણી ચઢવાનો શુદ્ધ ધ્યાન રૂપ
ઉચ્ચમ ક્ષીધો છે માટે પાંચ સમયાય મીન્યા મોક્ષરૂપ કાર્ય સિદ્ધ થાય

જેવારે કૈયલજ્ઞાને કરી સર્વ દ્રવ્ય જોમ રહ્યા છે તેમ તેલે પટલે આકાશદ્રવ્ય લોકોલોક પ્રમાણ છે તેમાં અલોકમાં વીજુ દ્રવ્ય કોઈ નથી લોકાકાશના એકેક પ્રવેશે ધર્માસ્તિકાય અધર્માસ્તિકાયનો એકેક પ્રવેશ રહ્યો છે તથા અનતા જીવના અનતાપ્રવેશ રહ્યા છે અનતા પુત્રહ પરમાણુ રહ્યા છે કાલનો સમય સર્વત્ર વર્ષે છે

હવે હ દ્રવ્યની ફરશના કહે છે ધર્માસ્તિકાયના એક પ્રવેશે ધર્માસ્તિકાયના છ પ્રવેશ ફરશ્યા છે તે આવી રીતે કે ચાર વિદિના ચાર અને પાંચમો નીચે છઠ્ઠો ઉપર પ છ પ્રવેશ ફરશ્યા છે તથા એક મૂલ પોતે પ્રવેશ એમ સાત પ્રવેશનો સંબંધ છે અને ધર્માસ્તિકાયના એક પ્રવેશને આકાશદ્રવ્ય તથા અધર્માસ્તિકાયના સાત સાત પ્રવેશ ફરશે છે તે એકમૂલના પ્રવેશને વીજા દ્રવ્યનો મૂલનો પ્રવેશ ફરશે માટે સાત પ્રવેશની ફરશના છે અને ધર્માસ્તિકાયના એક પ્રવેશે જીવ પુત્રહના અનંતા પ્રવેશની ફરશના છે અને લોકને મતે જે ધર્માસ્તિકાયના પ્રવેશ છે તેને આકાશની ફરશના તો છપ્પ વિદીની છે અને એકમૂલ પ્રવેશ સુઝા સાત પ્રવેશની ફરશના છે અને વીજા દ્રવ્યની ત્રણ વિદીની ફરશના છે એમ સર્વ દ્રવ્યની ફરશના છે અને આકાશથી ધર્મ અધર્મની અવગાહના સૂરમ છે ધર્મ અધર્મ દ્રવ્યથી જીવની અવગાહના સૂરમ છે જીવથી પુત્રહની અવગાહના સૂરમ છે

એમ છ દ્રવ્યના ગુણ પર્યાય સામાન્ય સ્વભાવ ૧૧ છે અને વિશેષ સ્વભાવ ઘરા છે તે બ્રીકેયલી ભગવંત જ્ઞાનથી જાણે દર્શનથી વેલે તે ઇગ્યાર સામાન્ય સ્વભાવ કહે છે ૧ અસ્તિ સ્વભાવ ૨ નાસ્તિ સ્વભાવ ૩ નિત્ય સ્વભાવ ૪ અનિત્ય સ્વભાવ ૫ એક સ્વભાવ ૬ અનેક સ્વભાવ ૭ મેદ સ્વભાવ ૮ અમેદ સ્વભાવ ૯ મઘ્ય સ્વભાવ ૧૦ અમઘ્ય સ્વભાવ ૧૧ પરમ

સ્વભાવ ૫ રૂપ્યાર સામાન્ય સ્વભાવ સર્વ દ્રવ્યમાં છે ૫ સામાન્ય ઉપયોગ દર્શન ગુણથી વેલ્લે હવે વશ વિશેષ સ્વભાવ કહે છે ૧ ચેતન સ્વભાવ ૨ અચેતન સ્વભાવ ૩ મૂર્તિ સ્વભાવ ૪ અમૂર્તિ સ્વભાવ ૫ એકપ્રવેશ સ્વભાવ ૬ અનેકપ્રવેશ સ્વભાવ ૭ શુદ્ધ સ્વભાવ ૮ અશુદ્ધ સ્વભાવ ૯ વિભાવ સ્વભાવ ૧૦ ઉપચરિત સ્વભાવ ૧૧ વશ વિશેષ સ્વભાવ તે કોઈક દ્રવ્યમાં કોઈક સ્વભાવ છે કોઈક દ્રવ્યમાં કોઈક સ્વભાવ નથી ૧૧ જ્ઞાનથી જાણે પડેલે સિદ્ધ મગધાન લોકાલોક સર્વ જ્ઞાનોપ યોગથી જાણી રહ્યા છે દર્શનોપયોગથી વેલ્લી રહ્યા છે ૧૧ પદ્ધતિ અનુસાર ગુણી અરૂપી સિદ્ધ મગધાન છે તે સમાન પોતાની આત્માને જાણે ઉપાદેય કરી ધ્યાવ તે સમક્ષિત આણવો

॥ વોદ્યા ॥

અટ કર્મ ધન દાહકે, મદ સિદ્ધ જિનચંદ ! તા સમ જો અપ્યાગણે, વંદે તાકો રૂંદ ॥ ૧ ॥
 કર્મરોગ ઓપધસમી, જ્ઞાન સુધારસ વૃદ્ધિ । શિવસુક્ષ્મામૃત સરોવરી, જય ૨ સમ્યક્ દૃષ્ટિ ॥ ૨ ॥
 પદ્ધિજ સર્વગુરુ શીલ છે, પદ્ધિજ શિવપુર માગ । તેજો નિજ જ્ઞાનાધિગુણ, કરજો પરગુણ ત્યાગ ॥ ૩ ॥
 ગ્યાન યુક્ત સેવો મધિક, ધારિત્ર સમક્ષિત મૂલ । અમર અગમ પદ ફલ લહો, જિનવર પદવી ફૂલ ॥ ૪ ॥
 સંયત સત્તર છિદ્રુચરે, મનશુદ્ધિ પાગુણ માસ । મોટે કોટ મરોટ મે, ધસતાં મુલ્ય ચોમાસ ॥ ૫ ॥
 સુવિદિત સ્વરતર ગચ્છ સુધિર, યુગવર જિનચંદસૂર । પુણ્ય પ્રધાન પ્રધાન ગુણ, પાઠક ગુણે પંચુર ॥ ૬ ॥

तास शिष्य पाठक प्रवर, मुमत्तिसार गुणवत् । सफल छात्र शायक गुणी, साधुराग असवंत ॥ ७ ॥
 तासशिष्य पाठक विनुघ, धिनमत परमतजाण । अधिककमल प्रतिबोधवा, राज सार गुरुभाण ॥ ८ ॥
 ग्यानधर्म पाठक प्रवर, श्रमवम गुणे अगाह । राजहंस गुरु गुरु शक्ति, सतुजगकरे सराह ॥ ९ ॥
 तासशिष्य आगमरुचि, जैनधर्मको दास । देवचंद आनंदमें, कीनो प्रथ प्रकाश ॥ १० ॥
 आगमसारीद्वार पह, प्राकृत संस्कृत रूप । प्रथ कियो देवचंदमुनि, ग्यानामृत रस कूप ॥ ११ ॥
 कस्यो इहां सहाय अति, दुर्गदास शुभचिच । समजावन निज मित्रकुं, कीनो प्रथ पविष्ट ॥ १२ ॥
 धर्ममित्र जिन धर्म रतन, भविजन समकितवत । शुद्ध अमरपद ओछखण, प्रथ कियो गुणवंत ॥ १३ ॥
 तत्वग्यानमय प्रथ बह, जेवें बाळा बोध । निजपर सत्ता सब लिसे, ओताछहे प्रबोध ॥ १४ ॥
 साकारण देवचंद मुनि, कीनो आगम प्रथ । भणसे गुणसे ले भविक, छहेसो ते शिष्यपथ ॥ १५ ॥
 कयक शुद्ध ओतारुची, मिळजो पह संयोग । तत्वग्यान ब्रह्मासहित, वली काय निरोग ॥ १६ ॥
 परमागमसुं राखजो, लहेसो परमानंद । धर्मराग गुरु धर्मसैं, घरजो प सुसर्कव ॥ १७ ॥
 प्रथ कियो मनरंगसैं सितपल फागुणमास । सोमवार अरु तीज तिथि, सफल फली मन आस ॥ १८ ॥

॥ इति श्रीआगमसारीद्वार प्रथ समास ॥

શ્રીપદ્ધિતદેવચદ્રજીકૃત-આગમસાર ।

(પત્ર ૬૧ દ્વિતીય પદ્યમી પદ્ધત્તી અશુદ્ધિ રૂ)

તથા ક્ષોદ પૂઠે જો પ્રતિમાની પૂજાતો પહેલા આશ્રય મળ્યો છલ્લી છે તેને કહીયે જો તુમ્હે મૃપાવાદ બોલો છો ત્રણ પ્રમથ્યાફરણ સુત્રમાં પાઠ રૂમ છે નહીં, ત્રિહાં પાઠ છે તે । છિત્તીયે છે અધિજાણઓ પરિજાણઓ વિસયરૂઢ રૂમેદિ કારણેદિ કિં તે કરીસણ પોક્ષરણી યાચિ વપ્પની ધૂવસરતલાગ ચિત્તિ વેતિ જ્ઞાતિ આરામવિહાર ધૂમ પાગારદાર ગોપૂર અદ્રાહગચ-રીય સેતુ સંક્રમ પાસાય વિક્રમ્ય મયણ ધર સરણિ હેણ આયણ વેદ્ય વેવકુલ ચિત્તસમાય યા આયત જવસદે મૂમિધર મઢયાણં કપ રૂસંતિ રૂહા પાંચ યાવરના પાંચ આલાવા છે તેને છેઠે કોહા માણા માયા લોભા હિંસા રતી રૂત્યાદિ પાઠ છે તે જો જીવ રૂદ્રીના સવાદને માટે વેદેશ ય કહેતા પ્રતિમાદિક કરે તે આશ્રય જ્ઞાતિ પ પાઠ છે પણ પૂજાનો પાઠ નથી તે મૃપા જ્ઞામાટે બોલો છો તથા પ્રમથ્યાફરણસૂત્રે જીએ સયરરૂઢારે જો આલાવો છે તે છિત્તીયે છે સયગયવસિ આયરીય સયગ્માય સેહ જ્ઞાહંમીપ તથસિ સીસ મુહુ ફુલ ગણસંધ વેદેશરૂઢે નિજરૂદ્રી વેયાજં અગિત્તીઓ દસવિહંધુવિદિ કરેદે પમાલાવે આશરજ પ્રમુલ વેદેશ કેહેતાં જિનપ્રતિમાનો વેયાવદ્ય કરે નિર્જ્જરાના

અર્થો અમિત્સીઓ કહેતા જસ કીર્તિની ઘાંઠા રહિતથકો વેયાવચ્ચ વણપ્રકાર સયા અનેક પ્રકારનો કરે इहां येईय
 કહેતાં પ્રતિમા છે તો સોટી ફલપના સ્યામાટે કરો છો તયા બીજો પ્રભે પુછ્યો એ અહિંસાના ૬૦ નામ કયા છે અમઓ
 સન્યસસિ અનાધાઓ સુક્સાય વિષી પૂયા વિમલપ્પમા નિમ્મલ કરીષિ પવ માણી નિય-ગુણ નિમ્મિયાઈ પજ્જય
 નામાભિ ઇતિ અહિંસાઈ તિહાં પ્રતિમા સયા પૂજાનો નામ નયી તેહનો ઉચર તિહાં અહિંસાનો નામ જાણો તેહનો અર્થ
 વેયપૂના છે પૂજા યદવો દયાનો નામ છે તો અજાણ્યો ઇમસ્યો પ્રકુળા કરો છો બીજું પૂજા તો શ્રીઅરિહંત પ્રતિમાની
 તે તો વિનય તયા વેયાવચ્ચ તે અમિતર તપના મેદ છે તે તપ મોક્ષનો માર્ગ છે શ્રી હસરાષ્ણયન સૂત્રે ૨૮ મે અબ્ધ
 યને તપને મોક્ષનાં બ્યાર કારણ કયા તે મચ્ચે ગખ્યો છે તયા તો પછે પુછ્યો એ વોહની સ્વર ન હોવે તે બિચારી
 ધોલીયે તયા આયકે કોણે વેહરા કરાબ્યા તયા પ્રતિમા પૂની તેહનો ઉચર શ્રીસમવાયાગ સૂત્રે તયા નવી સૂત્રે સર્વ
 માગમ્નો નૂઘ છે તે મચ્ચે ૫ પાઠ છે તિહા ઉપાસક વચાનો નોંઘ છે તે બાલાયો છે તે હસીપ છે સેકિતે સવાસ-
 ગદસાઓ તવાસગદસામુણ સમણોવાસગાળં નગરાઈ હજાણાઈ વેહઆઈ વળસંઢાઈ સમોસરણાઈ રાયણો અમ્મા-
 પિયતો ધમ્માયરિયા ધમ્મકહાઓ इह लोइआ पारलोईया इद्धिबिसेसा भोगा परिआउ सुअपरिगहीया तवोवहाणाइ
 सील्ययगुणवेर-भण पचक्खाणपोसहोयथास पडिक्खणा पडिमा-ओ तवसगसंछिइणाओ भउपवरक्काणइया
 उ-यगमणं देवलोगगमणं सुकुलपच्चाया पुण योहि-उभो अंत किरीया आघरिज्जंति ५ पाठ है इहां वेइयाइ अन्व देहरा
 તયા બિન પ્રતિમા જાણ ગ્યો इहा वेइय पइनो अर्थ बीजो धामे नही के बननो अर्थ करे तेवो उद्यान बनन-उनो

પાઠ જૂદો છે કોઈ સાધૂનો અર્થ કરે તે ધર્માચારીયા ૫ પાઠ જૂદો છે જ્ઞાનનો અર્થ કરે તે સુય ૫ પાઠ જૂદો છે તે
 ધાસ્તે વેદ્ય શબ્દે બિન પ્રતિમાનો અર્થ છે તથા મુઘ્ને પુચ્છ્યો જે દ્વારિકા રાજપ્રદર્શને વેદરા તથા પ્રતિમાનો પાઠ કિંહા
 છે તેહનો સ્વર નવીસૂત્રે અણુતરોચકાઈ તથા અંસગઢના નોંધનો પાઠ જો જ્યો તથા મુઘ્ને કહેલ્યો રતલા ષોલ
 રૂપાસફ વદ્શા પ્રમુલ્હે દીસતા નથી તેહનો સ્વર જે નવી તથા સમધાર્યાંગમે જે પાઠ તેહનો કોણ સ્વર્યાપી શ્રક્ષે
 તે જો જ્યો તથા તમે પુચ્છું જે કિણે શ્રાવકે પ્રતિમા પૂજી છે તેહનો સ્વર ધણે શ્રાવકે પ્રતિમા પુજી છે તે પાઠ
 શ્રીમગયતીસૂત્રે તુંગીયા નગરીના શ્રાવકો ધરણબ્યા હિંહાં અભિગય જીવાજીવા રૂપાવિક પાઠ ધણા છે તિહાં
 પહ્યો પાઠ છે અસદિજ્વેદ્યાસુરનાગસુયમજ્જક્ષરક્ષસકિંધરકિપુરિસગલ્લગધમહોરગાદી-પરિં વેવગણેદિ નિગાયા
 ઓપાયયગાઓ અણતિકમ્મણિજ્ઞા નિગાયે પાયયોનેસ્સંકીયા નિષ્કંસીયા લઙ્કા ગઘીયદ્દા રૂપાવિક જે શ્રાવક કોઈ
 જાતિના દેવતાનો સાહજ યાછંતા નથી તો કોઈ વિજ્ઞા દેવતાની પૂજા કિમ કરે પહ્યા શ્રાવક જે દેવને દેવ વુદ્ધિ
 માનતા હ્યે તેહનેજ પૂજે તે શ્રાવક, પિયર આબ્યા તેવારે દુક્કાર સર્વ દુક્કા મિલ્યાં પહ્યો વિચાર કસો જે પહ્યા
 નિર્મયનો નામ સંમલ્યાનો પિણ મહા હામ છે સો તેહનો ધાંવ્યા જાતાં સેવા કરતા તો મહાનિર્જરા મહા પર્યયસાન
 કહેતાં મોઢ ધાય રૂમ વિચારી પોતે પોતાને ધરે ગયા પછી સૂત્રે પાઠ છે જ્ઞાયા કયયલિ કમ્મા કયકોત્તયમગલપા
 યઉત્તા શુચ્છા પાયેસાઈ પયરપરિહીયા અપ્પામહઘમરણાલંકીયશરીરા સયાઓગિહાઓ પઠિનિક્સમતિ, તિહાં
 નામ્મા તે અંધોલકીયા કયપલિકમ્મા, તે દેવપૂજા કીર્તી: કયકોત્તયમગલ તે સિલકાવિક કર્યા પછી યલ્લ પેહ

નિમે તાત્પર્ય ના સ્વરૂપ વર્ણી વરણી નિરુપ્તિ તરીકે સિદ્ધાંત રાજા તથા શિરામદત્ત મુદરજનને ઠેક રૂમ મુખપુત્ર
 ધનદેવ તેમ જુગારની ધારાદ્વારે જાનિત ગોઠ વાંદના ગયા છે તેવારે કમળચિત્રમા તથા વર્ણી વરે આવી તાહમીચહલ
 રહે ન દેખા ધરા નિરુપ્તિ તરારે દાગા જગત્પત્નીમા પ વાઠ છે દ્રવ્યારિક શ્રારક અન્ય રેવણી પૂગા ન કરે
 નવન નવન નિરિદેવ રેવણેજ પૂરે તથા ઘોર કદરવે કમળચિત્રમા વાઠ કઠીયારા પ્રમુત અનેક ધાનકે છે તેમા
 તાત્પર્ય છે નવન રેવણે રેવણેજ માને તે મેરને પુને ઘણા રમદત્ત વાઠકે નીમિ પુગા કરી રહે તે તો વાઠને માયીત્રે
 પુગા કરતી મો રાં ન રહે માત્ર જા જાતક પૂગા કરા દીમે છે તો કમળચિત્રમા પ વાઠનો યીજો અર્થ જ્ઞાતો
 રાજા યો તમા રીધા નિરોપ્તિ વા દીમે છે જા વિહાં રહરા પ્રતિમાનો વાઠ નથી તેહનો રુપર જે દીધાને રુગાયલા થયા
 તમા જાપુ ન રેવણેજ રાદા નવી મો રહરા કરાળતા મો વરે ત્યાને રહે અને પહેલા રેહરા પ્રતિમા છે તે તો નવીચુત્રે
 જાતકનો વધો તાર માનો તા નવ મનો વરણે તથા મુરે પુરુષ ને તીથકર પ્રવ્યપ્તે ઉતાં ગાપુ ગાયી શ્રારક
 વર્તિતર વર્તિતર નવી તેમજ રાત્ર દત્તાર વાપા છે તે વાઠ ગાગા મુરવાં છે ઘણા મુને ઉરુવો ને પ્રતિમા વર્તેન્નિ દલ
 છે મેરરા વચન મંગલના રેરને ધન ન રુને તે થોરે ને કારણે શ્રીમંગલમા કઠી વોઠાવી છે
 રહરાને નિરુપ્તિ કરી રેવણેજ મો મુને કઠોર વચન ત્યાને વોળો છે તથા મુને રિતી વંદના કરો છે તે રીતી તો
 જર્જરેજ મો રિત વંદો છે ત્યાં મુરે કરુણો ને મંગલ મનમે મો નિર છે તો ત્રિનપતિમા વાંદના વિજ પ્રમારા
 રવન નિર છે તથા મુરમાત્ર મુરના ગાટની આગાના રાળી કરી છે તે વાઠ અશ્રીવ છે તે રીત નવ મુરનો જુ

માન છે પ્રતિમાનેં ઘડુમાને સિદ્ધનો ઘડુ-માન છે તથા સુધર્મા સમામાહિં જિનની યાદ છે તે ઘડનીક પૂજનીક છે તે તો અજીય સ્કપ છે તથા તુમે હસ્યો જે પરવેશી રાખાપ પ્રતિમા કાં ન કરી તે પરવેશી આવક થયા પઠી ફેટલોક જીવ્યા છે તે તથા સર્વ શ્રાયક પૂજ કરી કરેણો નિયમ છે તથા પરવેશીપ તથા આર્ણવ શ્રાયકે કોઈક સાધુને પઠિહામ્યા નથી તે માટે તુમ્હે સાધુને વિહરાબ્યામે ઘોપ માનસ્યો પ વિષારી સ્યો ગ્યો તથા હસ્યુ છે જે સુરીઆમે જે પ્રતિમા પૂજી તે રાજધાનીના મગહીક માટે પૂજાકરી તે તો સોટું બોલો છો પ પાઠ સૂત્રમેં નથી સૂત્રમેં તો પહયો પાઠ છે હિયાપ મુહાપ હેમાપ નિસ્સેસાપ આપુગામીયસાપ મલિસ્સઈ નિમેયસ કહેવા મોહ મળીપ અર્થ છે તથા પન્જા શબ્દે લે રૂઢ લોકનો અર્થ છે રૂઢ છે ઘડુર વેવતાને અધિકારે પન્જા શબ્દે આવતા મવનો અર્થ છે તથા આશારાંગસૂત્રે જસપુવિયિનો તત્સ પછાચિનો રહાં પૂર્ય શબ્દે પૂઠલો મવ પછા શબ્દે આવતો મવ હીપો છે તથા પ મવે સમકિતનો હામતો ઘળો છે તથા તીર્યકર ઘાયાનો ફલનો પાઠ ઉવવાઈ મત્યે સથા પંચમહા વ્રત વાચ્યાનો પાઠ આશારાંગ મત્યે તિહાં વળ હિયાપ રૂત્વાધિક પાઠ છે તે વે ઠેકાળે હામ માનો છો તો ચિનપ્રતિમા ઠામે ના સ્થાને કહોછો અને કિહાં જિનપ્રતિમા પૂજાનો પાપ કમ્યો નથી અને હોયતો વેલાલો તુમેં હિસ્યુ જે મગયંતે હિસાની ના કહી છે તેતો અમે કિહાં કહ્યું જે હિસા કરવી, વળ મગવંતે કિસે સૂત્રે પ્રતિમા પૂજાની ના કહી નથી પ્રતિમાની ૧૭ પ્રકારની પૂજા સૂત્રે કહી છે તથા તુમે પ્રતિમાની પૂજા હિસામાં ગિળો છો તે રૂમનયી પ્રતિમાની પૂજાતો વિનય તથા વેયાવધ ધર્મમા છે તથા પૂજા હિસામે ગળી તો ઠાળાંગે નધીમેં પઠતી સાધ્વીને સાધુ કાઢે તેમાં હિસા

ગણી નહીં તથા આચારાંગસૂત્રે વીજ્ઞા સાધુ અજાણે પણ ઘર્મકર્મની મૂઠે સૂળ વીહરીને પછે જાણે સે લૂણ વીહરાવ્યો તે
 જાણી તે પોતે લાયકે પોતે પીયે તથા વીજ્ઞા સાધુ સંમોગીને આપે તે જાયે પીપ તથા વિપમ ઘાટે વેળને સૂચને છતાંને
 ગુચ્છને અવલંબી સરે જે પાઠ આચારાંગસૂત્રે છે તથા મગવતી સૂત્રમે સાધુના હરસ કાઠે તેહને ક્રિયા કર્મ છાગે
 નહીં તથા મહિનાપચી પૂતલીમે કલ્પ મૂંઝ્યા તે માટે ધર્મમાટે દિસાકરી તથા સુધુદિ મંત્રીપ પાણી પલટાવ્યો તે
 ધર્મ માટે કરી પિણ મદવુદિ ન કઢા છે મગવતી સૂત્રે ૨૫ મે ઘવકે સાધુ જ્ઞાસન માટે તેજો હેમ્યા મુકે તેહને
 આરાધક કઢ્યો તથા જલદ્વીપભસ્મીપ નિર્વાણમહોચ્ચ કઢ્યો છે ધૂમકર્યા તે ધિણમસિપ ધમ્મોસિ પપાઠ છે ઇંમ
 કેટલા પાઠ હીત્વીપ અનેક પાઠ છે તથા નવી સૂત્રે સે આગમ કઢ્યા તે હત્યાપીને ૩૨ માનોછો તે કેત્તી આજ્ઞા છે
 તથા આવશ્યકસૂત્ર પઠિક્કમણા વિના સાધુ પળો આવક પળો દ્રવેજ નહીં તે તુમ્હે આવશ્યકસૂત્ર પઠિક્કમણો
 માનતા નથી તો આવકપળો ને સાધુપળો કેમ ઘટયોછો શ્રીમગવતીસૂત્ર સાધુ સાધ્વી આવક આવીકા પચ્ચમા
 આરાના હેહટા પર્યંત કઢ્યા છે તે તુમારી શ્રદ્ધામે દિવળાં સાધુ સાધ્વી કોળે સયા સૂત્રે આચરજ સપાધ્યાય કુલ
 ગળની નિશ્ચાયે વિચરે તે આરાધક તે તમે કોની નિશ્ચાયે વિચરોછો તે સિલ્લગ્યો તથા શ્રીમગવતીસૂત્રે ગાયા છે પદ્મો
 ગીયસ્ય વિહારો, વીયોગીયસ્યનીસીઓ મણિઓ, ઇત્થો તદ્ય વિહારો, નાણુભાગ્યો ધિણવરેદિ ૨ પદ્મો અર્થ ગીતાર્થ
 હોય તે પોતે વિહાર કરે અથવા ગીતાર્થની નિશ્ચાયે વિહાર કર્યો પદ્મી તીજા વિહારની અરિહંતે આજ્ઞા વીચી નથી,
 તે માટે તુમે કિસ્યા ગીતાર્થની નિશ્ચાયે વિહાર કરોછો તથા યોગ સપાધાન થહીને સિદ્ધાંત મજ્ઞે તેપણ આવક આજ્ઞા-

રાંગાવિકસ્યન્ત્ર મયો નહી તે નિશીથમાં કચ્ચો છે જે મિલ્કસુ અજ્ઞાતરથીય ધા ગારત્યિયંધા ધાયળં ધાપઈ ઘાઈ
 જતં સાદ્ઝતિ તસ્વચોમાસીયં પરિહાર ઠાળં એ દુહસ્યાને સૂત્ર યંધાવે અથવા ધાંધતાને અનુમોવે તેહને ચાર માસનો
 પાસ્યો ઘરિત્ર જાવે તયા પ્રમખ્યાકરણસૂત્રે અહ કેરીસીયં પુણ સયસુમાસિયવં જરયદ્યેવેઈ ગુણેઈ પજ્જવેઈ
 કમ્મેઈ ઘદ્ધિવેઈ આગમેઈ નામાવસ્થાયનિયાય સ્થસગતદ્વિઅસમાસ સંધિપવ જોગવળાદિ ક્ષીરીયાધીઠીગસરંધાતસ
 રધિમસિ યજ્ઞજુતં માસિયવં તયા અનુયોગદ્વારે ૭ નય, ૪ નિષ્કેપા, ૩ કાલ તીન લિંગાતીન, જાપ્યાધિના સપદેશ
 દેવો તે મારગ નથી ઇત્યાદિક અનેક બોલછે તે ગીતાર્યની સેવનાથી પામીયે ઇતિમદ્રં લેકેઈ શ્રીજિનમતિમાની
 પૂજામધ્યે ફૂલ પૂજાની રાંકા કરે તેહને કહીયે જે શ્રીરાયપસેનીસૂત્રે ૧૭ મેથી પૂજાનો પાઠછે પુષ્કારુદ્ધ ૧ માલા
 રુદ્ધ ૨ તદ્ધ ઘસારુદ્ધ ૩ તયા પુષ્કગિહ ૪ પુષ્કપગરં ૫ પતલી પૂજા ફૂલની છે તેમટે પૂજા ફૂલની તે પ્રમાણ છે,
 તયા શ્રીમગધતીસૂત્રે પળ સૂરીઆમની વેરે પૂજાની મલામળના પાઠ અનેક છે તયા જ્ઞાતાસૂત્રે દ્રૌપદીને અધિકારે
 ૧૭ પ્રકારી પૂજાનો પાઠ છે સમવાયાગસૂત્રે ધૌતીસ અતિથાયને અધિકારે જલયયલય માસુરદસજ્વલ્લેણ જાણુ
 સ્તેહપ્પમાળમિસેળ પુષ્કપુજોવયાર કરેઈ ઇત્યાદિ પાઠ છે જ્યાં સમવાયાગસૂત્રમેં દેવતા મનુષ્યનો નામ કચ્ચો નથી તયા
 શ્રીઝયયાઈસૂત્રે કોણિકને અધિકારે શ્રીધીર સમોસર્યાં તેયારે અનેકજન ધયાથી નિકસ્યા જે અપ્પેગદયા વંદણ ઘસિયાપ
 મપ્પેગદયા પૂયળવસિયાપ અપ્પેગદયાઅસુયં સુયસ્સામો અપ્પેગદયાવિચલાઈઅદ્ધાઓ હેઓઆઈ ય પસિળાઈ ગદિસ્સામો,
 ઇત્યાદિ પાઠ છે તિહાં પૂયળવસીયાપ ૫ પાઠનો અર્થટીકા મધ્યે પૂજન પુવ્વમાલાધિના જમ કચ્ચો છે જહા શ્રી તીર્થકરને

પુષ્પની પૂજાવીસે છે પણાઠ શ્રીભગવતીસુત્રેપણછે તથા નવીસુત્રે શ્રુતજ્ઞાને પાઠે એ શ્રમ અરિહસેહિ મગવંતેહિ સવ્યસ-
 નાણદંદાજ ધરેહિ તિસુક્ક નિરક્સીય મહીઅ પૂર્ણપદિ પાઠનો અર્થ ટીકાકારે પિણમહીયણએ ચંદનાવિ પૂરપદિ પુષ્પમા
 સાદિકે કરીને પ પાઠ અનુયોગદ્વારમધ્યે પણ છે શ્રમ પુષ્પજૂનાના અનેક પાઠ છે તે માટે ક્ષંકા ન કરવી વહી કેરુક
 શ્રમ કહે છે જે ફૂલ વેષાતા જરૂરે તે વેષાવધા પણ પોતે વૃંદી વેષાવધા નહીં તેપણ અજાણ્યુ કહે છે જે શ્રીજીવાન્નિ
 ગમસુત્રે તતેયં સે વિજયદેવે પોત્યયરયણગિહુ પોં રયણં ગિહિહાં પોત્યવરયણ મુચતિ પોં ૨ સા પોત્યવરયણં વિહા
 રેતિ પોં ૨ સા પોત્યય રયણ વાપર પોં ૨ સા ધમ્મિયં વવસાયગેહુતિવં ૨ સાપોત્યયરયણ પઠિનિક્સલમતિ પોં ૨
 સા સીહાસનાઓ અમ્મુદ્ધંપિ સીં ૨ સા વવસાયસમાતો પુરત્યિમિદ્ધેજ દારેજં પઠિનિક્સલમદ્ધુ ૨ સા લેણેવનંદા પુક્સ
 રણી તેણેવ સવાગચ્છતિવં ૨ સા જવાપુક્સરિણી અણુપ્પયાણિજ કરેમાણે પુરત્યિમિદ્ધેજં સોરણેજં અણુપવિસતિઅં ૨
 સા પુરત્યિમિદ્ધેજં તિસોપાણપરિચ્છેવેજ પચ્છોરુહતિપં ૨ સા હત્યપાર્વં પક્સાહતિહં ૨ સા દ્વગ મહ સેતં રજતામય
 વિમલસલિલપુણ્ણ મસગયમહામુદ્ધાગિસમાણં મિંગારં પગિહુતિપં ૨ સા જાહ તત્થ સપ્પલાહ આવસસપપ્પાહં સહસ્સપ
 પ્પાહં તાહં ગેહંપિ ૨ પાર્ણવાતો પુક્સરિણિઓ પુણ્ણરેદ્ધપં ૨ સાજેણેવ સિદ્ધાયત્તણે તેણેવ પાહારેત્યગમણાહ સપ્પણં
 તેણિજયં દેવં વચારી સામાણિય સાહસીઓ, જાવ અણ્ણેવહવે યાણમંતરા દેવા દેવીઓ અવ્યેગતિયા સપ્પલહુત્ય
 ગતા જાવ સત સહસ્સ પપ્પહત્યગયા વિજય દેવં પિઠિઓ અણુગચ્છાજં ૨ સા શ્ણં ફૂલ પૂંદી કીધાં છે પચ્છાજાવે
 વિજયદેવે પોતે વાયવીમેં જતરીને ફૂલ પૂંદી લીધાં તથા સામાનિક વેષતા તથા વીજે વેષતાયે પિણ ફૂલ પોતાના વાપવી

હીષાં છે રૂઢાં ફોઈ પૂછસ્યે એ તિહીં કોઈ માલી નથી તે માટે પોતે હિષા તેહનો સ્તર જે માલી નથી પિણ દેવતા વાકર
 હોઈ ઘણાં છે તેહનેજ પાસે કા ન મંગાવે, જો પુત્ર આપ્યાનો વિચિ હોવે તો પણ પોસાના હાથથી હીધાનો વિચિ છે તે
 માટે પોતે ઘાથથી મધ્યે સ્તરી હીધાં છે તથા સ્ત્રીરાયપસેની સૂત્રે સૂરીયામ અધિકારે સતેજં સે સૂરિયામેદેવે પોત્થપરયણં
 ગિહ્વયોઃ ગિહ્વિષ્ણા પોત્થય રયણ મુયરપોત્થય રયણં વિહારેદ્વિઃ ૦ સા પોત્થયરયણં વાપતિ ઘા ૦ સા ધન્મિય ધવસાયં ગિહ્વ
 રિગિઃ ૦ સિ પોત્થય રયણ પઠિગિવ્ક્સમતિઃ ૦ સા ૨ સિંહાસણઓ અઘ્નુદ્ ૨ સા ધવસાય સમાઓ પુરતિયમિહ્ણેણ વારેણં પઠિનિ
 વ્ક્સમદ્ ૦ સા જેણેય નંદાપોક્સરણી તેણેવ સ્વાગચ્છ ૨ સા નંદાપોક્સરણી પુરચ્છિમિહ્ણેણં તોરેણં તિસોપાણપઠિ
 રૂવેણ - પચ્છોરુદ્ ૦ ૨ સાહત્યપાયં પક્સાહે ૨ સા આયંતે વોક્સે પરમસુદ્ ૨ પર્ગં સેયમહં રયયામય વિમલ
 સહિહ્વપુણં મસગયમુદ્ગાગિતિસમાણ મગારં પગિહ્વિતિ સા આ ૨ તત્થત્થપ્પલાદં આયસયસહસ્થ પચ્છાદં ગિહ્વિતિ ગંદાઓ
 પુક્સારિણીઓ પચ્છોરુદ્ ૦ ૨ સા જેણેવ સિદ્ધાયસણે તેણેવ પહારેત્ય ગમણાપ તપ્પણં ૨ સૂરિયામ વેવં ચત્તારિ સામા
 ણિય સાહસ્તીઓ જાય સોહસ આયરક્સ વેય સાહસ્તીઓઅણેય વહવે સૂરિયામવિમાણે જાવંદેવા વેવીઓ અર્યે-
 ગઈયા સ્પ્પલહરયગયા જાવ સત્ત સહસ્થ પત્તહત્યગયા સૂરિયામ વેવં પિદ્ધઓ સમણુગચ્છંતિ તતેણ સૂરિયામંવેવં
 વહવે આમિઓગિય વેવાય વેવીઓય અત્યેગઈયા કલસહત્યગયાઓ જાવ અત્યેગઈયા ધૂવકડુચ્છહત્યગયા છદ્ધ
 તુદ્ધા જાય સૂરિયામં વેવપિદ્ધઓસમણુગચ્છંતિ તતેણેસે સૂરિયામેવેવે ચ્ચવહિં સામાણિયસાહસ્તીહિં જાવ અણ્ણેહિં-
 ય વ-દુદ્ધિં સૂરિયામવિમાણ વાસીહિં વેવેહિં વેવીહિંયસદ્ધિં સંપરિચુદે સવ્વપીપ જાવણાદ્યરવેણં જેણેવ સિદ્ધાયયણે તેણેવ

त्रागच्छा मिजायने पुगळिमिाज् शोरेण अणुपयिमति० २ सा नेणय मिणपडिमात्र तेजेय ज्यागच्छा मिणपडि
 नाने भागेण पमाने करेति० सा २ ओमद-रथगे गिह्मदि० सा २ जिणपडिमाणे लोमहरथेण पमज्जप० २
 सा मिणपडिमात्रा युगभिजागपादपणसोणेति ह्मणिचा मरसेण गोसीसचदणेणं गायानं अणुलिप्पइ २ सा जिण
 पडिमाणे मरयोई दयदुगार उपगार जियेमेइ० २ सा पुप्फरुहणं मत्तारुहणं नूणारुहणं गघारुहणं यप्पारुहण
 पुप्फारुहणं पत्तारुहणं भानरनारुहण करेइ करेता आमसा सत्त विउत्तयधारियमाउदामफ्फायं करेइ० सा करगह
 मदिण करयनगहमदुपिणमुपणं दमज्जयणं पुणुमणं मुक्क पुक्क पुजोययारफळिय करेति करेता मिणपडिमाण पुस्तो
 मरुपुई मरुपुई मेणुई रयणामयई अरुत्तमननुत्तहि मरुट मगले आलिइइ तंजहा सरियय जायदप्पण तयानंतर च णं
 पदुत्तइ रयणाररगत्तियविमत्तदकंपामगिरयणमसिपिचं काउगुळ पवर गुंदरुक्कुरुक्कपूरमयमपत गंथता माणु
 सिंभुलि पुरादि विणिमुपेनं वेळ्ळयमयं पुररुत्तुण पगदिय पयसेण पूयं दावुण मिणयरानं अट्टसययिमुद्ध गय सुचंदि
 मनुत्तगइ मदानिगदि गंपुलाइ मगदुगपादि पपोरुइ० सा पाम जाणुं अयेइ दादिण जाणुं परमित्तंति निद इ
 पिरगुणो मुजानं पग्गिन्नमिणिगेदेति २ सा इमिं पयुणमइ इमिं पयुणमिचा करयत्तपरिगदियं ति-रसायत्तं मरथय
 मज्जिउत्तुपयं वपामी गमापुण अरि-इत्ताणं वायमंपत्ताण यंइति णमंमइ० २ सा परायपसेणी सुये पाठे धरियामे
 नेण हाय द्दत्तं पूंणी र्णीपा ऐ गामानिक प्रमुग पागे मंगप्पा नयी तथा जसुद्धीणपत्तसीमे तम्मामिंयक जेजेय सीरोद
 पमुद तेनेर मागच्छा० सा सीरोदगं गिह्मति २ सा जाइं सारयत्तपत्ताइं पत्तामाइ जायसदस पत्ताइं तापगिह्मति० सा

ઇત્યાદિ સૂત્રને પાઠ હાથના ધૂત્યા ફૂલ હેવાના છે તથા કોઈક કહસે જે एतो ધૂત્યા નથી સહેજે પચ્યા લીધાં છે તેહને
 કહીયે છે એહ હજાર ગમે સહેજે પચ્યા ધાવહી મધ્યે હવેજ નહી તથા નગરને અધિકારે નગર નગર રાજાપ આવાની માંજ
 રીયો પોતે બૂંટી લીધી તેયારે કટક ઘસે બૂંટી લીધી તે પાઠ લવઘાચી મધ્યે જોજો અભયાણુ જુલનિગઓપેચ્છ ફુસુમા
 ધૂમ-રાણાપગા મજરી ગહીયા एवंलघावारेण તેણં મજરીપત્ત પવાલ હયાઈ ગહીયાઈ કઠાધિસેસોકઓ પરિનિયતઓ
 પુચ્છઈ કહે સોરુસ્તો અમચેળા દંડીઓ કહ एसअवत्योमणइ तुम्हेहि एगामजरी गहीया पच्छा सबणं गहेतेणं एवं
 કયો ઇશા ગહીય શચ્વે ધૂત્યાનો અર્પ છે તથા કોઈ કહેસ્યે જે एतो देवताये कर््यों છે તે માવકે કસાનો કિહાં પાઠ નયી
 તેહને કહીયે જે જો દેવતાની કરણી તાહરે ન કરવીતો શકુસ્તવ કિમકરે છે તથા આત્ર કેમ માનો છો આત્રનો કલસ
 દોલોહો તે દેવતાની કરણી છે તથા સૂરિયામની પૂજાની મહામણ ટ્રોપધીને પાઠે છે દેવતાની પૂજા કરણી તથા મનુ
 વ્યનો પાઠ એકજ છે તે માટે દેવતાની પૂજા કરણી શ્રાયક કરે ए भद्रा प्रमाण છે સયા જે ફૂલ ધૂટવાની ના કહે તે
 વીંટના જીવનિ કીલામના માટે તેયારે ફૂટની પૂજા કિમ કરી શકે અને ફૂટની પૂજાનો તો સૂત્રે પાઠ છે તથા જે
 પૂજાને દિસામે ગળે તેહને કહિયે જે श्रीप्रमख्याकरण सूत्रे प्रथम संवरद्वारे अहिसा ना ६० नाम कथा છે તિહાં પૂજા
 તે દયા કહી છે તે પાઠ હિસીયે છે અમત સચ્વસ્સધિ અનાધાઓ સુક્ષ્મપવણી પૂયા વિમલપ્પક્ષા નિમ્મલ કરતી પવ
 માણિ નિયગુણ નિમ્મીયાઈ પજાય નામાણિ હુતિ અહિસાપ મગધાપ ઇત્યાદિ પાઠે પૂજા તે અહિસામે ગળી છે તો
 તુમ્હે દિસામે કિમ ગળોહો તથા મગધતી સૂત્રે સુમંયોગં પદુચ્ચ અનારમી ए पाठ शुभयोग प्रवृत्तिने आरमनी ना कही

છે ધિનય તથા વેયાવદ્ધ તે તપના મેદ છે તપ તે મોક્ષ માર્ગ મધ્યે અસત્સારાધ્યયને ૨૮ મે અધ્યયને કમ્પો તે તુમે
 હિસામે કેમ કહોછો તથા વિષયદાર સૂત્રે સિદ્ધ વેયાવદ્ધેણ મહાનિષ્ઠરા મહાપજ્જવસાણ ભવતિ તે માટે સિદ્ધ વેયાવદ્ધ તે
 પૂજા છે તથા કોઈ પૂછે જેઆવકે પ્રતિમા કિહાં પુઘી છે તેહને કહેવો જે શ્રીમગવત્તી સૂત્રે તુંગીયાનગરીને આયકે પૂજા
 કરી છે શંસ પુજ્જહી એ પૂજા કરી છે તથા સમપાંગ સૂત્રે દ્વાવશાંગીની હુઘીને અવિકારે સ્વાસક દશાની હુઘી
 મળ્યે દશ આવકનાં વૈસ્ય પહવો પાઠ છે વૈસ્ય તો સાધુ થાય નહી જ્ઞાન થાય નહીં તે સર્વના પાઠ શુદ્ધ છે તથા નદી
 સૂત્રે પિણ પાઠ છે તથા નદી મધ્યે જે આગમ કહ્યા તે સર્વ માને તેજ સમકિરિ જાણવો અશ્વિનુયોગદ્વાર સૂત્રે નિર્યુ
 કિની હા કહી છે તે નિર્યુષ્કિમધ્યે પૂજાના બનેક અવિકાર છે તથા તેંદુલ્લેયાલીયપયજ્ઞાની ટીકામધ્યે સમવસરણના
 ફૂલ સચિષ્ત તે કપર સાધુ સાધ્વી થાહે પ્રવચનસારોદ્ધારની ટીકાએ પળ ૫ સમઠ છે તથા કોઈ કહત્યે જે ફૂલને પ્રોહ
 પરોષયા નહીં તેહને કહીમે જે હીર પ્રભમધ્યે પાઠ છે તથા વશ્મગંધોવમોદ્ધેતિ શ્લોક વ્યાસ્યાયતે માસદ્ધિન કૃત્યે પ્રોસ
 પૂજાદ્ધરાણી વર્તતે તથા આપ પહેતુ શ્રીચિનયહમ સૂરિ કૃત પૂજા ફૂલકેડપિ પ્રોત પુવ્વાદ્ધરાણિ સતિ તથા હરિમદ્ર
 સૂરિ કૃત પૂજા પશ્ચાત્કે અરેરેશ્વ તદ્દ કીરણ ૫ ગાયાના આસયધી પિણ પ્રોયા ફૂલની હા જણાય છે તથા સમાસ્થાતિ
 વાવક કૃત પૂજા પટલર્મા પિણ ઇમજ્જ જણાય છે

इम जाणी दासनरुचि । करजो शुतअम्यास ॥ पामी चारित्रसपदा । छेहेसो छीलियिछास ॥ १३ ॥
 दीपचद्रगुरुआज्जे । सुपसार्ये चहास ॥ देवचंद्र भविदितभणी । कीचो प्रथप्रकाश ॥ १४ ॥
 मुणसे भणसे जे भविक । पर प्रथ मनरग ॥ ज्ञानमिथ्याअम्यासतां । छेहेसो तस्यसरग ॥ १५ ॥
 द्वाददासार नयचक्र छे । महावादिकूठ पृथ ॥ सप्तशतिनय पाचना । कीची सिद्धा प्रसिद्ध ॥ १६ ॥
 मत्पमतिना चिसर्मे । नावे ते विस्तार ॥ मुख्यपूलनयमेवनो । भाव्यो अत्सविचार ॥ १७ ॥
 त्रसरमुनिपति गच्छुपति । भीजिनचंद्रसरीदा ॥ तास शीस पाठकप्रवर । पुन्यप्रधान मुनीश ॥ १८ ॥
 तसु विनयी पाठकप्रपर । सुमतिसागर सुसहाय ॥ साधुरग गुणरत्ननिधि । राजसार स्वजाय ॥ १९ ॥
 पाठक ज्ञानधर्म गुणी । पाठक भीदीपचंद ॥ तास सीस देवचंद्रकृत ॥ भणता परमानंद ॥ २० ॥

इति श्रीनयचक्रवियरण समाप्तम् ॥

आचार्य श्री विमलचन्द्र शाह मठशर मयपुर

इति जीवविचारादिप्रकरणसंग्रहः तथा

आगमसार-नयचक्रसारः समाप्तः ।

